

Zgodovinsko društvo Ormož

Zgodovinski zapisi

Zgodovinski zapisi VI

Izdalo: Zgodovinsko društvo Ormož

Zanj: Predsednik Anton Luskovič

Glavna in odgovorna urednica: Manica Hartman

Sourednik: Franc Krnjak

Lektoriranje: Nadica Granduč

Grafična priprava in tisk: Tiskarna Klar d.o.o., Murska Sobota

Naklada: 300 izvodov

Ormož, december 2009

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji.

Zahvaljujemo se Pokrajinskemu muzeju Ptuj-Ormož za izkazano pomoč.

KAZALO

TONE LUSKOVIČ »IMELI SMO LJUDI...!«	5
FRANC KRNJAK SREDIŠČE V DEČKOVEM ČASU	6
ZDENKA KRESNIK V 19. STOLETJU ROJENE ZNANE OSEBNOSTI TOMAŽEVSKÉ OBČINE	15
SAŠO RADOVANOVIČ ORMOŽ IN OKOLICA V 17. IN 18. STOLETJU	23
IVAN FRAS TRANSKRIPCIA LISTINE 1579, JANUAR 20., SREDIŠČE OB DRAVI	30
ALJAŽ KOVAČIČ MOJE MESTO ORMOŽ	39
FRANC KRNJAK PAROMLIN V RAKITJU	44
PETER LUKNJAR ROD BRUMEN (OB STOLETNICI ROJSTVA DR. VINKA BRUMNA)	49
RAJKO TOPOLOVEC SUŠILNICA SADJA IN SADJARSKO-VRTNARSKO DRUŠTVO SV. BOLFENK PRI SREDIŠČU	57
BRANE LAMUT OB RAZSTAVI: SHRAMBNE POSODE PRAZGODOVINSKEGA ORMOŽA	65
NEVENKA KORPIČ 100 LET KULTURNEGA DRUŠTVA PODGORCI	68
MONIKA IVANUŠA, TJAŠA MALEC PLETARSTVO - OBRT ALI UMETNOST ?	83
MARUŠKA KORPIČ LESJAK OD VASI DO VASI O ŽIVALIH NA ORMOŠKEM MED LJUDMI	94

Uvodne besede

Pred nami je nova, šesta številka Zgodovinskih zapisov. Ob pisanju me je skrbelo, kaj napisati, koga omeniti, sama namreč nisem sodelovala kot avtorica prispevkov, vendar so mi prispevki le-teh postali zelo blizu, saj sva jih z g. Krnjakom z velikim veseljem in zanosom uredila.

Avtorji prispevkov so v glavnem člani Zgodovinskega društva Ormož in tudi mladi ustvarjalci, katerih dela so nastala v okviru šolskega oz. študijskega projekta. V omenjeni številki je tako dvanajst prispevkov, ki so obogateni tudi s slikovnim gradivom. Prispevki opisujejo različne osebnosti in njihove družine, kraje, zgodovinske dogodke, običaje in obrti, arheološke najdbe, različna društva; vse naštetu pa je zaznamovalo preteklost Ormoža in njegove okolice.

Minulo leto je bilo za člane društva uspešno, saj so bili zastavljeni cilji (simpozij ob 140. obletnici ormoškega tabora, zbornik referatov Živela Slovenija, odkritje spominske plošče Božidarju Raiču na Žvabu, odkritje doprsnega kipa Božidarju Raiču pred ormoškim gradom, odkritje spominske plošče Vinku Brumnu v Šalovcih) v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Ptuj – Ormož in z drugimi institucijami tudi doseženi.

Žal so se zgodili tudi žalostni dogodki. Zapustila sta nas dva pomembna člana Zgodovinskega društva

Ormož g. Zvonko Bešvir in g. Stanko Medik. G. Zvonka se bomo spominjali predvsem kot enega najzaslužnejših članov Zgodovinskega društva, ki se je znal vživeti tudi v gledališke like in jih upodobiti pod sojem odrskih žarometov. G. Stanko pa je svojo ljubezen do slovenske besede, zgodovine in poezije izražal predvsem kot aktiven član raznih društev in ob mnogih kulturnih dogodkih.

V letu 2010 načrtuje društvo skupaj s Pokrajinskim muzejem Ptuj – Ormož, z raznimi institucijami in posamezniki simpozij in zbornik ob 200. obletnici rojstva Stanka Vraza, pesnika slovenske romantike, vnetega pripadnika ilirskega gibanja in zbiralca ljudskih pesmi.

Naj vam torej tokratna številka ponudi veliko prijetnega branja in z nostalgijo obarvane spomine.

Končam naj z mislijo velikega človeka, priznanega matematika in fizika Alberta Einsteina:

Ne pozabite, da so čudovite stvari, ki se jih učite v šolah, delo mnogih generacij.

Vse to znanje, ki vam je položeno v roke, je dediščina, ki jo spoštujte,

jo bogatite in nekega dne zvesto prenesite na svoje otroke.

Manica Hartman

Tone Luskovič*

»IMELI SMO LJUDI...!«

Zvonko Bešvir

(22. junij 1949 – 13. junij 2009)

Preproge dežja se zibljejo med oblaki in zemljo in poletni večer poje svojo enolično melodijo, v kateri je onemoglo ugasnila luč našega prijatelja in ustanovnega člana Zgodovinskega društva Ormož Zvonka Bešvirja.

Lepe misli in spomin nas vežejo nanj.

Odšel je tiho, skoraj neopazno, poln upanja, da bo skupaj z nami še užival čarobnost slehernega dne. Znal je prisluhniti sogovorniku, zanimal ga je svet okrog njega, zanimala ga je tudi preteklost, zato je bil med najaktivnejšimi člani Zgodovinskega društva Ormož in Prleškega društva generala Maistra.

Njegova rahlo boemska narava je bila tudi razlog, da je vneto častil boema in večnega popotnika naših goric Božidarja Flegeriča. Sam in s prijatelji je hodil po njegovih poteh.

In v letu, ko se je veselil, da bo po upokojitvi imel več časa zase in svoje konjičke, je bolezen prekrizala njegove načrte. Umetniška žilica ga je ponesla med zveste gledališke igralce na ormoškem odru, s katerega nas je razveseljeval s svojo pojavo in smislom za igro. Samo delček je to od tega, kar je Zvonko znal, kar je počel in pri čemer je sodeloval. Vse to je zapolnjevalo njegovo bogato življenje.

Hvala mu tudi za neuresničene sanje in ideale, ki smo jih sanjali in po katerih smo skupaj hrepeneli.

Stanko Medik

(22. september 1943 – 2. oktober 2009)

Šel je popotnik... skozi našo deželo, šel skozi življenje svoje, po poti, ki mu je bila dana ob rojstvu in se zapisovala v njegovo knjigo življenja.

Ne cela knjiga, le list v knjigi življenja Stanka Medika je tako bogat, da bi vedno znova lahko segali po tej knjigi, a nikoli odgrnili vseh poti, ki so to njegovo življenje zaznamovale.

Bil je član mnogih društev, povsod aktiven, kolikor mu je le dopuščal čas, še posebno pa se je razdajal za Kulturno prosvetno društvo Janeza Trstenjaka s Huma.

Bil je človek, ki ni znal reči ne. Ko se je vključil v Zgodovinsko društvo Ormož je že bolehal in njegove moči so počasi pešale, zato se ni mogel lotiti resnega raziskovalnega dela, čeprav si je to srčno želel.

Tudi Stanko je bil, tako kot njegov vzornik Božidar Flegerič, večni popotnik. Hodil in iskal je svoje življenje in življenjski smisel.

V njegovi kleti se je zvrstilo mnogo prelepih srečanj ob raznih prijateljskih in kulturnih dogodkih ter snemanj za humsko prosvetno društvo.

Takrat smo začeli spoznavati vrline njegovega bogatega življenja: veliko ljubezen do slovenske besede, do zgodovine in poezije.

Prijateljstvo, ki smo ga stkali, njegova navezanost na slovensko besedo in poezijo nam bodo ostali v prelepem spominu.

* Tone Luskovič, univ. dipl. pravnik, predsednik Zgodovinskega društva Ormož, Skolibrova ulica 17, 2270 Ormož.

Franc Krnjak*

SREDIŠČE V DEČKOVEM ČASU

V nadaljevanju bom skušal prikazati družbene kot tudi politične razmere v Središču ob Dravi v času življenja dr. Ivana Dečka.

Drugo polovico 19. stoletja zaznamujejo številni družbeni in politični pretresi, ki ne zaobidejo niti trga Središče. Predstavil pa bom tudi Dečkov rod, ki ima v Središču globoke korenine. Toda potomstva, ki bi nadaljevalo neposreden Dečkov rod v Središču ali kje drugje, ni. Za časa življenja dr. Ivana Dečka so se zgodili pomembni premiki za Slovenijo in Slovence. Seveda je bil pozneje v ta dogajanja globoko vpet tudi on. Njegova prerana smrt je bila močan udarec za resnične štajerske rodoljube. Ob koncu prispevka pa je beseda še o Dečkovem nečaku dr. Niku Vrablu, nekdanjem upravniku mariborske kaznilnice.

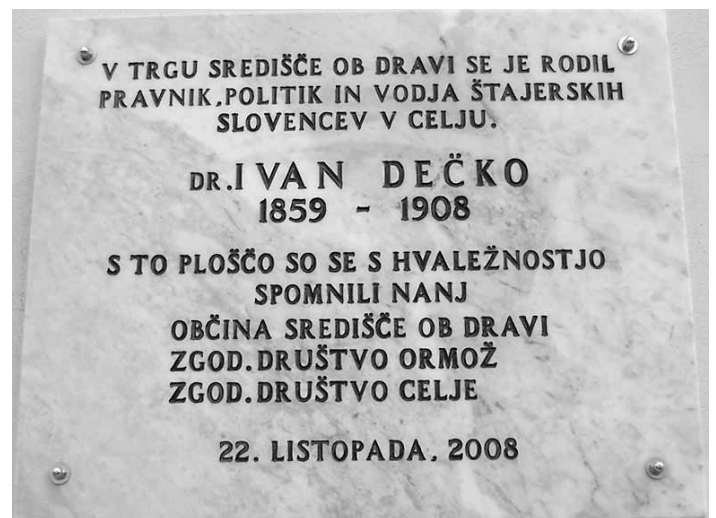

Rojstna hiša dr. Ivana Dečka.

Uvod

V dobi po evropski meščanski revoluciji, z vzpostavitvijo absolutizma in pozneje dualizma, je prišlo do velikih družbenih pretresov. Tem pretresom se niti Središče ni ognilo. Še posebej v šolstvu, saj je Vatikan s konkordatom 1855. leta dal katoliški cerkvi

popoln nadzor nad šolstvom. Na Hrvaškem in Madžarskem je bila uvedena nemščina kot uradni jezik, Bachovi huzarji¹ pa so dosledno izvajali centralistično-absolutistično politiko. Toda takšen represivni pritisk ni dolgo trajal. Vzorednico s trajanjem absolutizma, še posebej pa njegov konec, sem navezal z Dečkovim rojstvom.

Spominska plošča v Središču ob Dravi.

Leto 1859 je zaznamovano s padcem Bachovega absolutizma², s smrtjo absolutističnega ideologa Metternichovega sistema³ in seveda avstrijski poraz v Italiji. V tem času, v drugi polovici stoletja, so se dogajali, posebno v Sloveniji, ki je bila del habsburške monarhije, pomembni in prelomni dogodki za slovenstvo. Slomšek je ustanovil v Celovcu Mohorjevo založbo,⁴ deset let pozneje, 1861. leta, je februarški patent prinesel začetek ustavnega življenja v monarhiji, isto leto so bile ustanovljene čitalnice v Trstu, Mariboru in Celju, ki so se pozneje razširile kot gobe po dežju. 1863. leta je bil ustanovljen Južni Sokol

¹ Nemški in ponemčeni uradniki slovenskega ali češkega rodu.

² Alexander Bach, 1813 – 1893, glavni predstavnik avstrijskega absolutizma.

³ Klemens Metternich 1773 – 1859, od leta 1821 je bil državni kancler, ki pa ga je 1848. leta revolucija prisilila k odstopu oz. ga je vrgla s položaja.

⁴ Slomšku gre zasluga, da je združil štajerske Slovence v eno škofijo že pred začetkom narodnostnih bojev.

* Franc Krnjak, domoznanstvenik, Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.

in leto pozneje Slovenska matica. Tri leta, do leta 1867, je v Celovcu Andrej Einspieler izdajal časnik Slovenec, beneški Slovenci so po porazu Avstrijcev (1866) prišli pod italijansko oblast in leto dni pozneje (1867) je bila monarhija s pogodbo razdeljena na avstrijski in ogrski del. Prvo bése⁵ je organiziral, leta 1863, ljutomerski duhovnik dr. Anton Klemenčič v svoji vili nad Ljutomerom. Nato je sledila bése⁵ v Mali Nedelji, 1867. leta, in nato taborsko gibanje. Prvi slovenski tabor v Ljutomeru je bil zagon za vseh nadaljnjih sedemnajst, ki so se odvijali na slovenskem narodnostnem ozemlju. Doba taborov je trajala sorazmerno kratek čas, do avgusta 1871. leta, toda kljub vsemu so tabori močno prebujali narodno zavest.

V Ljubljani je prišlo l. 1870 do prvega zborovanja slovenskih, hrvaških in srbskih politikov iz dežel pod habsburško vladavino. Toda danes je jasno, da je jugoslovansko povezovanje leta 1870 vzpodbudila prusko-francoska vojna (1870/71), ki je prinesla strah pred razpadom monarhije in bodočnostjo južnih Slovanov. Na zborovanju so izrazili željo po skupnem življenju. Leta 1890, ko je dr. Dečko snoval načrt za nakup zemljišča in nato gradnjo narodnega doma v Celju, je po dolgih zdaj glasnih, zdaj tišjih nasprotjih med "klerikalci" in "liberalci", bilo ustanovljeno Katoliško politično društvo, ki se je leta 1905 preimenovalo v Slovensko ljudsko stranko. Leto pozneje (1891) pa so liberalci ustanovili svoje politično Slovensko društvo, ki se je pozneje prav tako preimenovalo v Narodnonapredno stranko.

Kmalu za tem, leta 1894, je Janez Ev. Krek začel ustanavljati slovenske posojilnice, hranilnice in kmečke nabavnoprodajne zadruge. Začel je delovati med delavstvom v smeri krščanskega socializma in tako ustanovil leta 1897 Slovensko krščansko-socialno delavsko zvezo. Leto prej so levi socialdemokrati v Ljubljani ustanovili Jugoslovansko socialdemokratsko stranko, ki naj bi bila "skupen boj vseh jugoslovanskih siromakov".

Pomembno za slovenstvo, še posebej pa za Ljubljano, je bilo leto 1908. Ko je dr. Dečko umiral v sanatoriju blizu Gradca, je na Ptujju potekala, v nedeljo 13.

septembra, skupščina družbe sv. Cirila in Metoda. V ta namen je nemško časopisje razpihovalo strasti in sovraštvo s pozivi, da nemška skupnost ne sme mirno gledati tega zborovanja. Ko so se Slovenci z vlakom pripeljali na Ptuj, jih je s tuljenjem pričakala razjarjena nemška mladina in jih pred Narodnim domom obmetavala z jajci in polivala z obarvano vodo.⁶ Kljub močnim policijskim silam, ki so bile pristranske, je razjarjena nemška drhal pretepalala mimoidoče.

Vest o ptujskih dogodkih se je kmalu razširila vse do Ljubljane. Kmalu za tem so mladi Ljubljanci hoteli obračunati s člani nemškega visokošolskega društva (z burši), vendar so jim močne policijske sile to preprečile. V Ljubljani je vladalo napeto stanje z občasnim razbijanjem nemških trgovin vse do 20. septembra 1908, ko so mesto preplavili orožniki in vojska. To je Ljubljance tako razkačilo, da so se ponovno podali na ulice. Vojska je postajala vsak trenutek nasilnejša in je začela mimoidoče napadati z bajoneti. Zvečer so vojaki na Pogačarjevem trgu začeli streljati vse povprek in pri tem ubili 15-letnega Ivana Adamiča in 24-letnega stavca Rudolfa Lundra. Kljub obsednemu stanju se je njunega pogreba udeležilo okoli 30.000 ljudi. Po tem so v Ljubljani nemške napise v veliki meri zamenjali slovenski, mesto pa je dobilo slovensko podobo.⁷ Žal tega dr. Dečko, ki je bil takrat na smrtni postelji, ni dočakal.

Dogodki v Središču

Kakor drugod po Sloveniji, kjer je bila kolikor toliko avtonomnost takratnih oblasti v rokah mest in trgov, med katere nedvomno spada takratni trg Središče, je bilo družbeno, gospodarsko in politično, kakor tudi versko življenje, zelo razgibano. Kot prvi resen in javni poskus Središčanov za Združeno Slovenijo velja podpis peticije, iz leta 1848. Iz takratnih občin (gmajna) Središče, Obrež, Godeninci in Grabe je peticijo podpisalo skupaj 124 oseb.⁸ Tako je druga polovica 19. stoletja, po marčni revoluciji, prinesla pozitivne premike na vseh področjih. Ti premiki tako ne zaobidejo niti narodno zavednega trga Središča ob Dravi. Z uvedbo splošne in tajne volilne pravice leta 1907 pa se

⁵ Bése⁵ ali tabor. Bil je v nedeljo, 6. septembra 1863. leta. Pri Klemenčičevi vili se je zbralo okrog štiri tisoč ljudi. S tem so počastili tisočletnico slovstvenega delovanja Cirila in Metoda. Vir: Svet med Muro in Dravo, V. Vrbnjak, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, str. 416.

⁶ Na skupščino je hotel priti tudi ljubljanski župan dr. Ivan Hribar. Pripeljal se je celo do Pragerskega, ko so mu sporočili novico o izgredih. Zatem je prestopil, počakal prvi vlak in se vrnil v Ljubljano.

⁷ Vir: Družina, št. 37, 2008.

⁸ Stane Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo, Nova Revija 1999, str. 191, 193.

na Štajerskem pojavi rahla oblika demokracije.⁹ V letu 1858 začne država graditi krak južne železnice proti Budimpešti. Železnica je svečano predana v promet 1860. leta, prav tako pride isto leto v Središče pošta. V trgu je bilo ustanovljeno bralno društvo Edinost (1883). Ko se je pozneje, leta 1907, ustanovila Javna ljudska knjižnica, je ves inventar (knjige) pripadel tej ustanovi. Tudi sicer je bilo v trgu razgibano društveno in gospodarsko življenje. V tem času najdemo močno obrtno zadrugo, Hranilnico in posojilnico, Gospodarsko zadrugo, v trgu so delovali od l. 1902 zadružna tehtnica, mlin, oljarna. Zelo razvita je bila govedoreja pingavske pasme, zato je občina ustanovila mlekarstvo in sirarsko zadrugo. Mlekarna ni bila last Zadruge, njen lastnik je bil tržan Jakob Klemenčič.¹⁰ V trgu je bilo l. 1887 ustanovljeno Gasilsko¹¹ in l. 1900 Bojno in veteransko društvo.

Zelo pomemben dogodek, v katerem je sodeloval tudi dr. Dečko¹², je bil "zadnji tabor", s katerim so Središčani počastili slovenskega pesnika, Prešernovega sodobnika, Štefana Modrinjaka.¹³ V ozadju Modrinjakovega spomina pa je bil močan narodnostni naboj. Ni naključje, da so ravno v Središču priredili ta narodni zbor. Narodnozaveden trg je bil najvzhodnejša trdnjava slovenstva. Dovoljenje za Modrinjakovo slovesnost je bilo zelo težko dobiti, toda vztrajna organizatorja središki kaplan Čagran in Božidar Raič sta s trdno voljo, z zvitostjo in diplomacijo uspela dobiti dovoljenje. Slovesnost je bila napovedana za

25. september 1881. Velika manifestacija slovenstva in slovanstva, ki se je udeležilo okrog 1500 ljudi, tudi iz sosednjega Varaždina in od drugod. Osrednji dogodek se je odvijal pred pesnikovo rojstno hišo v Poštni ulici. Seveda sta bila na tej svečanosti starosta štajerskih Slovencev središki rojak iz Celja dr. Štefan Kočevar in poznejši vodja štajerskih Slovencev dr. Ivan Dečko. Dečko je bil v tistem času na študiju prava v Gradcu. *Narodna svečanost, kot jo je imenoval avtor v Slovenskem narodu, se raduje* ob takšni manifestaciji slovenstva, ki so jo pripravili skupaj z ormoško Slogo Središčani z g. Čagranom in g. županom Čulekom na čelu.¹⁴

*"Ob 10. uri predpoludne pričela se je svečanost omenjenega središkega pesnika. Zbralo se je uže na vse zgodaj kacic 1500 ljudij v lepem in prijaznem slovenskem Središču... Kako sem se lepo oddahnil, pripeljavši se iz znanega "nemškega" mesta v prijazen slovenski trg Središče..."*¹⁵ Pred postavljenim šotorom¹⁶ je s pozdravnim nagovorom sprejel goste predsednik ormoške "Sloge" dr. Ivan Geršak. Nato so se udeleženci ob spremstvu godbe podali do podružnične cerkve (kapele), kjer je daroval slovesno sv. mašo Središčan Frančišek Sejnковиč. Slovesnost pri bogoslužju so popestrili pevci iz Ormoža in s Ptuja in dijaki iz različnih krajev. *"Pred pesnikovo rojstno hišo bila je deklamacija, katero je g. Dečko (Središčan) jako dobro izvršil, naši izvrstni pevci pa so potem zapeli "Jadransko morje", katera pesem se je pela precizno..."* Za to priložnost je ljudski tribun in pesnik "slovenskega Štajerja" Božidar Flegerič napisal pomenljivo in domoljubno pesem.

Nato je nastopil Božidar Raič. Govornik, da mu ni bilo takrat daleč naokoli enakega. Njegov ognjeviti govor je dvigoval množico. Z odra je rohnelo Božidarjevo domoljubje, ki sta ga prekinjala glasno odobravanje in aplavz.¹⁷ V govoru se je sprehodil vse od francoske

⁹ Že decembra, 1880. leta, so nekateri poslanci v državnem zboru predlagali uvedbo splošne volilne pravice za vse avstrijske polnoletne državljane. Pri tem jih je ob sprejemu volilne reforme l. 1882 podprl tudi ministrski predsednik grof Taaffe. Vir: Janez Cvirn, Deželnozborska volilna reforma na Kranjskem 1883, Melikov zbornik, 2001, str. 675.

¹⁰ Glej F. Krnjak, Ustanova Jakoba Klemenčiča – kmetijska in gospodinjstva šola v Središču ob Dravi, Ormož skozi stoletja, druga knjiga, 2005, str. 492.

¹¹ Gasilsko društvo Središče, ki je bilo vključeno v deželno gasilsko zvezo, je bilo l. 1902 izključeno iz te zveze zaradi slovenskega poveljevanja. Nemci in nemškutarstvo so začeli ostro napadati Slovence in slovenstvo, kar se je grobo manifestiralo na septembrskih dogodkih, 1908. leta, na Ptuj in pozneje v Ljubljani. K temu je prav gotovo pomagala Kienzlova deželnozborska resolucija, dne 8. februarja 1895, v kateri so ostro napadli štajerske Slovence v Gradcu. V bistvu resolucija odreka štajerskim Slovincem vsakršen narodnostni razvoj.

¹² Dr. Dečko je deklamiral pesem Božidarja Flegeriča. Vir: Dom in Svet, 1898, str. 65.

¹³ Slovenski pesnik, Središčan, rojen 1774, nazadnje župnik pri Sv. Miklavžu pri Ormožu. Umril 1827. leta. V njegovi zapuščini je ostalo bore malo njegovih pesmi, ker jih je po njegovi smrti uničil popisovalec premoženja. Njegove pesmi so izražale med drugim tudi ljubezen do slovenskega naroda in željo po njegovi samostojnosti.

¹⁴ Ob koncu Modrinjakove slovesnosti, še preden so prebrali pozdravne brzojavke, ki so prihajale od velikih slovenskih narodnjakov iz Dunaja, Gradca, Maribora, Zagreba, Ljubljane, in Trsta, so prebrali pozdravno pismo viteza dr. Bleiweisa.

¹⁵ Slovenski narod, št. 227, 6. oktober 1881, NUK, Ljubljana.

¹⁶ Žal ni virov, ki bi nam sporočili kje je stal šotor.

¹⁷ Ko je v dolgi črni suknji in z belimi rokavicami stal pred številno množico ljudi, na lepo okrašeni tribuni, se je pripetilo nekaj nezaslišanege. V svoji ognjevitosti je hotel "poudariti neki izrek, toda hipoma je zavihral z roko po zraku, kajti udaril je po žeblju, skritem med cvetjem. Toda junaka, kakršen je bil Raič, to ni dolgo motilo". Vir: M. Murko, Spomini, SM, 1951, str. 35. Pozneje se je govorilo, da so žebelj nastavili nasprotniki manifestacije slovenstva.

republike, Napoleona, ko je bil poražen pred Moskvo, citiram, "ki je 1812 od 15 – 21 kimovca pokončal matuško Moskvo strahoviti požar, vsled katerega potemnela je orlu francezkemu krvava slava.."18 Dotaknil se je leta 1848 in bana Jelačića, njegovega pohoda preko varaždinskega mostu, ko je šel pokorit Madžare. "Košut, pomagjarjeni Slovak, oziroma magjaron in voditelj magjarskega upora zolil19 je oholo: jaz ne poznam Hrvatske na zemljevidu..." Po uvodu je usmeril svoj govor k slovenstvu in k Slovencem. Povzel je vsebino Krempljeve knjige "Dogodivšine Štajerske zemlje", iz katere je citiral poseben pogled na Slovence. Pravi, "da po pravici graja Slovence zato, ka je Slovenec od nekđaj tak bedak, ka drugih proso hrani, svoje pa daje vrabljem pozobati... gospoda je rekla, da kmetovje in prosti ljudje, posebno Slovenci, naj z junci seno jedo in z njimi se ima delati kakor z osli". Govor je na trenutke dosegal vrelišče. Besede, da "slavič in jastreb nemata v istej kletki prostora", so jasno povedale, kakšno je sožitje med Slovenci in Nemci, kljub temu da je nadvojvoda Janez obljubil Slovencem neke vrsto samostojnosti. "Krajnska na sredini svojih posestrim še razmerno najmenje trpi tujstva. Čvrsti in jaki Medjimurci in kajkavsko narečje govoreči Prekdravci in Prekosotlavci tudi spadajo, kar je učenjakov dokazalo, v kolotač naše slovenščine. Vse te razkropljene deline, iznemši kajkavske Hrvate, morajo se oklenoti svojega naravnega središča – bele Ljubljane." Z besedami je bičal vlado in nemštvo, navdihoval prisotne z domoljubjem in končal z besedami, »da (se) nikdor nas Slovencev v nemškutarstvo ne zaleti; stari šemigavci pa se naj poprave in spokore, inače mahne po njih Modrinjakova batina: Rjav kakti Judaš bodi, naj te pes za plotom je, med Slovence naj ne hodi, kdo je prav Slovenec ne. Živela lepa naša domovina, da je skoro zedinjena in brez vsake rane! Živelno skupno Slovenstvo! Živelno Slovanstvo!«20

Seveda se je ob Modrinjakovo slovesnost in manifestacijo slovenstva v narodnozavednem trgu obregnil nemški "Laibacher Wochenblatt". V feljtonu, ki je izšel 10. decembra 1881, z naslovom: "Eine

fingirte Dichtergrösse".21 Avtor pravi, da so bili v narodnostno-klerikalnih krogih letos hudo poparjeni, ker Okrožno glavarstvo na Ptujtu ni dalo pristanka za tabor na Ptujtu oz. je bil ta prepovedan. Toda narodni agitatorji so našli izhod in so z izjemno pretkanostjo in zvitostjo zaobšli ukaz okrožja. Navedli pa so naslednje argumente, tako avtor v časopisu: "Če je bila dovoljena Slovencem v Kranju Kopitarjeva proslava leta 1880, pri čemer je služil za ščit nek ožet slavist, bivši knjižni cenzor in c.k. dvorni svetnik za panslavistično propagando in hujskaške taborniške govore, potem bo tudi spodnještajerskim Slovencem uspelo izvleči enega velikih mož iz preteklosti..." Nadalje piše o znanem pomanjkanju velikih mož pri Slovencih, za kar so seveda krivi njihovi tlačitelji – Nemci. Časopis se je obregnil ob B. Raiča, "enega najbolj prizadevnih klerikalnih agitatorjev..., ki je odkril potrebnega slavnega Slovenca, tako rekoč ga je ustvaril." Nato je pisec načel Modrinjakov življenjepis in njegovo delo. Opisal ga je kot moža obilnega telesa,22 ki "ni preziral plamtečega ljutomercana. Svoj vinograd je obilno zasadil – ne morda z biblijskimi – marveč s plemenitimi spodnještajerskimi trsi..." Gorečnost pri Središčanih in kaplanu pri pripravi Modrinjakove slovesnosti je bila tolikšna, da je ne bi zmogli tako dobro in hitro narediti niti številni slavnostni odbori. To priznava sam avtor strupenega zapisa.

Čeprav ni bila nobena Modrinjakova obletnica, navaja avtor v svojem pisanju naslednje: ... "povsem zagrñeni Štefan Modrinjak, ki ni rojen v letu 1781, marveč je že 1774 zagledal luč sveta v Središču in tako opeharil nehvaležni slovenski narod za polnih sedem let."

Avtor podlistka je omalovaževal Modrinjakov pesniški opus, analiziral Modrinjakovo slovesnost in Raičev govor, ki ga postavlja v vlogo največjih hujskačev proti nemštvo. Skratka, v vsem zapisu zliava avtor golide gnojnice na slovenstvo, sramoti Raiča in celotno Modrinjakovo slovesnost. Ob koncu pa sklene: "Jeza 1500 tabornikov proti uničevalcem Modrinjakove muze je bila zgolj bežna. Po slavnostnem govoru, kateremu je sledilo popivanje in kjer je tekel ljutomercan v potokih, o srdtu ni bilo nikakršne sledi in tudi na Modrinjaka ni

18 Pisava v kurzivi so odlomki Božidarjevega govora. Vir: Slovenski narod, NUK, št. 261, 16. nov. 1881.

19 Zoliti – tuliti, kričati. Beseda je znana zgolj v Prlekiji.

20 Ob koncu slovesnosti je vse prisotne spremljala v šotor središka godba. Zato upravičeno sklepamo, da je središka godba starejša, kot pravijo doslej zbrani podatki.

21 Fingirana (umišljena) pesniška veličina. NUK, Ljubljana, 10. 12. 1881, št. 69.

22 Modrinjak je bil privlačne zunanosti, garač, skrben gospodar, posebno spreten je bil v finančnih poslih. Njegovo sliko je odnesel v Novo Zelandijo njegov daljni sorodnik Norbert Modrinjak, dipl. ing., ustanovitelj geofizičnega oddelka na inštitutu v Wellingtonu.

nihče več pomislil. Njega so spravili zopet ad acta in le blaženi, samozadovoljni smehljaji spodnještajerskih kaplanov so bili podobni starodavnim prerokom: mi smo vendar spravili skupaj tabor!"

Ostali dogodki

Zanimivo, da v Kovačičevi monografiji Trg Središče ne zasledim zapisa o središkem taboru, leta 1881, in tudi v župnijski kroniki je tukaj vrzel. Kljub temu da je bil glavni organizator Modrinjakovega shoda kaplan Čagran, da so bili praktično glavni "igralci" iz vrst klera, sklepam, da Cerkev ni bila navdušena nad takšnim ravnanjem svojih podrejenih. Spominsko mašo v središki kapeli je daroval upokojeni župnik Sejnkovič in ne domači duhovnik Albin Švinger. No, pa Čagran ni ostal dolgo v Središču, saj je bil že maja naslednje leto premeščen v Žetale!

Zanimiv pa je zapis o cesarski poroki cesarjeviča Rudolfa z belgijsko princeso Štefanijo. Seveda je tudi tukaj imel kaplan Čagran pomembno vlogo.²³ Tudi sicer so Središčani in celotna župnija praznovali razne obletnice. Npr. svečanost pri obisku cesarja na Ptuju, svečanost v čast Sv. Cirilu in Metodu, leta 1888 so bučno in slovesno praznovali štiridesetletnico vladanja cesarja Franca Jožefa²⁴ itd.

Pomemben premik v narodnostnem smislu se je zgodil leta 1883. To leto se je namreč začel pisati zapisnik občinskih sej v slovenskem jeziku in to leto vstopi v občinski odbor Josip Šinko.²⁵ Leto kasneje, po ustanovitvi GD, nadučitelj Unger ustanovi središko godbo. Toda iz zapisa o središkem taboru vidimo, da je že takrat (1881) udeležencem "svirala" godba. Trg se je začel močno prebujati. Kljub nekaterim drugačnim pogledom oz. zapisom o Središčanih²⁶ pa dobi trg z župani Ivanom Kočevarjem, Martinom Čulekom, Ivanom Kočevarjem ml., Jurijem Zadravcem in Jožefom Šinkom močan narodnostni naboj. Občino vodijo najsposobnejši, ki v kraju nekaj pomenijo. Z umnim vodenjem, posebno v kmetijstvu in kulturi,

dvignejo Središče na zavidljivo raven. Na predlog odbornika Šinka je občina pogozdila pašnik v Dolnjem gaju. Predlagal je, naj se ta svet razparcelira, preorje, nato se da zemlja v trileten zakup in potem pogozdi. Proti tej odločitvi je bila večina tistih, ki so tam pasli svojo živino. S tem si je nakopal veliko sovraštva, "vendar drugih posledic ni bilo, le mene so pri prihodnjih občinskih volitvah iz odbora iztisnili".²⁷ Nazadnje parcel niso pogozdili, saj so njive, vsem v zadovoljstvo, občini in najemnikom, prinašale lep dohodek. S Šinkovo pomočjo ustanovijo v Središču podružnico Konjerejskega društva (1887).

1888. leta je Središče praznovalo štiristoletnico obnove trških pravic. Na svečanosti, ki je potekala na Tratah, je prisostvovalo osem do deset tisoč ljudi. Posebni gosti so bili Varaždinci s svojo godbo, pevskim društvom "Vila" in "Radničkim pevskim društvom Vijenac".²⁸

Homatije, ki so pretresale politično javnost ormoškega okraja, so se pokazale kot globoka razdvojenost med Slovenci. Dr. Ivan Geršak, ki so ga leta 1884 izvolili za načelnika okrajnega "zastopa", je bil zaslužen, da je "zastop" prišel v narodne roke. Narodna zavest se je tako v okraju lepo razvijala, saj so Geršaka iskreno podpirali vsi, posebno pa v Središču. Toda pravo barvo je pokazal Geršak nekaj let pozneje, ko je začel vladati samovoljno. Seveda so si bili Središčani z njim takoj v laseh. Vse prošnje so bile neuslišane in med njim in Središčani je zazijal globok prepad. Zato so na volitvah 1890. leta odločno podprli za načelnika okraja dr. Omulca, ki so ga podprli tudi Nemci. In zopet je bil ogenj v strehi.²⁹ Toda dr. Omulec ni bil izvoljen.³⁰ Zadeve so se tako zaostriale, da je glasoval sin proti

²³ F. Kovačič, Trg Središče, 1919, št. 373, 374. V nadaljevanju citiram Trg Središče.

²⁴ Ibid.

²⁵ Rojen 1851. leta v Središču. Bil je bratranec profesorja Matije Šinka, ki je bil tesen sodelavec A.M. Slomška. Bil je župan celih dvajset let (1898 – 1918) in to v najtežjih trenutkih za obstoj slovenstva. Po poklicu je bil učitelj v Središču, vendar je zaradi obilice dela na domačem posestvu ta poklic opustil. Vir: J. Šinko, Moji spomini, str. 14, 1937. V nadaljevanju citiram Moji spomini.

²⁶ Trg Središče, str. 370.

²⁷ Moji spomini, 1937, str. 17.

²⁸ Za pozdrav je bil določen odbor, da jih pričaka na meji. Ob tem sta se konja splašila in zdivjala ter prevrnila voz. Razen polomljenega voza in blatnih gostiteljev ni bilo večje škode. Pri prvi hiši v trgu so se očistili in nadaljevali s pozdravi gostov. Vir: Moji spomini, str. 18.

²⁹ Župnik Bohanec je v gostilni Gomzi dejal: "Varujte se nemškutarjev, še hujši pa so Središčani!" Prav ta Bohanec je sprevidel svojo napako šele 1899. leta, nastopil je proti dr. Geršaku in njegovi samovladi. Vir: Moji spomini, str. 20.

³⁰ "Slovenski značaj se je tudi tukaj začel prikazovati – nesloga. Prvi, ki so okrajnemu zastopu napovedali boj so bili Središčani. Tudi nemška podpora ni pripomogla liberalnim Središčanom do zmage." Vir: Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, str. 63. (Tukaj se je pokazala prava ljubezen srediških zastopnikov do rodnega kraja. Za napredek Središča so bili pripravljeni sodelovati tudi z najhujšimi nasprotniki. Pa je bilo takšno dejanje moralno sprejemljivo?).

očetu (...a stari župan Kočever vendar ni skrenil na pot svojega sina; trdno je stal na naši konzervativni strani).

Končno je liberalni tabor, 1899., v ormoškem okraju zmagal. Pri sestavi kandidatne liste, ki se ni ozirala na stranke, zato kdo komu ni bil po godu.³¹

Po izvolitvi Josipa Šinka za župana in občinskega odbora, ki mu je bil v veliko pomoč,³² je Središče zajel nekakšen gospodarski razcvet. Ustanovili so podružnico Kmetijske družbe in gospodarsko zadrugo, zgradili in opremili mlekarno in zadružni hlev za bike in obenem ustanovili zadrugo za rejo bikov, postavili mostno tehtnico, kupili mlatilno na motorni pogon, prav tako kupili in opremili na motorni pogon občinski mlin, zraven pa postavili žago. Občinske travnike so preorali in jih naredili za travnike, ob občinskih poteh so zasadili sadno drevje in več drevoredov. V tem času so v glavnem na občinske stroške prenovili "Središčanom tako milo kapelo", postavili slovenske kažipote, naredili vzorno žrebčarno in založili v sodelovanju z Zgodovinskim društvom iz Maribora – "Središko kroniko". V času, ko je postal Šinko župan, je Središče hudo prizadela prašičja kuga, ki je zdesetkala prašičjo populacijo po vsej župniji.

Med pomembne dogodke spada gradnja središke šole. Po dokaj hitri izgradnji³³ se je pouk začel 14. novembra, 1891. leta. Toda s šolo je bilo zadovoljnih malo Središčanov. Gradnji na tem mestu Pod čapljami je nasprotovala tudi večina okoliškega prebivalstva, ki je imela vpisane učence. Dve leti pozneje pa je Poštno ulico zajel veliki požar. Zgorelo je enajst hiš in trinajst gospodarskih poslopij. Celih 24 ur so se "požarniki" borili z ognjem, da so ga ukrotili. To leto sta zgoreli še dve hiši v Središču in ena v Obrežu.

Iz cerkvenega življenja naj navedem nekaj zanimivih utrinkov. V času življenja dr. Dečka so v Središču

pastirjevali župnik Jožef Vrbnjak iz Grabonoša, Albin Švinger iz Šentjerneja na Dolenjskem, Peter Skuhala s Cvena, Vilibald Venedig iz Kostanjevice na Krki in poznejši dolgoletni župnik Jakob Cajnkar, rojen v Savcih.

Po dobrem letu in pol po prihodu župnika Petra Skuhale je prispela iz Francije v Središče podoba Lurške matere božje. Procesija je bila na tretjo adventno nedeljo 1884. Bila je veličastna, saj je v Središče priromalo na tisoče vernikov. V ta namen je bila izdelana lična "lurška jama", v kateri je domovala Lurška mati božja. Veliko pomoč pri postavitvi jame je nudila družina Zdravec iz Rakitja. Ob tem so želeli župljani povabiti misijon, vendar ga ptujski c. kr. glavar pl. Premestein ni dovolil.³⁴

Župnija je v letu 1893 praznovala. Anton Ravšl (1863) iz Obreža je imel primicijo. Vreme je bilo čudovito, tako da so se vse slovesnosti odvijale zunaj cerkve. Slavnostni govornik (pridigar) na primiciji je bil velik središki rodoljub, nabožni pisatelj, ilirec in Slomškov sodelavec – stolni prošt lavantinski Lavrencij Herg. Leto pozneje (1894) na belo nedeljo pa je prof. Matija Šinko blagoslovil nove orgle v središki kapeli.³⁵

Dečkov rod

Predniki, ki so s porokami "oplemenitili" Dečkov rod, izhajajo iz starih srediških rodbin. Nekaterih priimkov žal v Središču ne najdemo več, vendar so nam ostali o njih zapisi.³⁶ Rod dr. Dečka izhaja po očetovi strani iz priimkov Bengel tudi Bengl, Fuček³⁷ in Bedo. To so

³¹ Volivca na liberalni strani sta bila središki župnik Jakob Cajnkar (zato je Cajnkar v Središču veljal za trdovratnega liberalca. Op. avt.) in upokojeni župnik s Koroške Štiberc. Bohanec, ki je stopil na liberalno stran, je v prisotnosti vseh pregledal volilno listo in rekel: "Župnik Shwinger naj se prečrta, ker je Geršakijanec!" Toda njegove zahteve niso upoštevali, zato se je župnik Bohanec odstranil. Za tem je koroški volivec, župnik Štiberc, vidno nejevoljen v nemškem jeziku dejal: "Na, tu mi pa zastaja pamet, da pop proti popu agitira!" Vir: Moji spomini, str. 20.

³² "V novoizvoljenem odboru sem videl može naprednjake... Nisem se varal. Kot en mož so bili za vsako koristno napravo". Vir: Moji spomini, str. 20, 21.

³³ Pravda zaradi lokacije nove šole je trajala dve leti.

³⁴ Toda župljani se niso dali. Skupaj s škofijskim ordinariatom, župnijskim uradom in občinskim uradom so obvestili c. kr. namestništvo v Gradcu, ki jim je misijon dovolilo. V spomin na misijon je bil postavljen križ, na katerega so sedemdeset let pozneje (1954) neznanci obesili Kosijevega (sosedovega) psa. Ker se je dogodek zgodil noč pred praznikom OF, vidijo tu nekateri poznavalci takratnih razmer pritisk oblasti na Cerkev, nekateri pa objestnost. Vendar se o tem dogodku v Središču ni javno govorilo. To dejanje je zelo razburilo celotno občino, še najbolj pa cerkveno občestvo.

³⁵ Prof. Matija Šinko, dobitnik svojega rojstnega trga. Po smrti je izročil trški občini svojo rojstno hišo, še prej pa del zemljišča za razširitev pokopališča. V tej hiši je občina uredila sirotišnico (danes lovski dom).

Orgle je kapeli daroval tržan in sodarski mojster Tomaž Sejnковиč. Sejnковиč je imel največ zaslug, da se je začela središka šola graditi "Pod čapljami", to je v predelu Središča ob glavni cesti, ki stoji še danes. S tem pa si je nakopal veliko sovraštva.

³⁶ Trg Središče.

³⁷ Podoben priimek najdemo – Fučak (Vučak?) – pri dr. Štefanu Kočeverju. Po vsej verjetnosti je takšen priimek isti, le zapisovalec je popačil a ali e. Glej: F. Krnjak, Kočeverjev rod, Zgodovinski zapisi,

prastare središke rodbine, ki pa so v zadnjih sto letih izginile iz priimkov.

Matija Dečko, praded dr. I. Dečka, se priženi k Benglom.³⁸ V zakonu z Marijo Bengel imata med drugim sina Štefana Dečka, ki nasledi posestvo (danes Žerjav, Slovenska c. 37). Ta se poroči z Marijo Fuček in imata v zakonu pet otrok: Tomaža (1814), očeta dr. Dečka, Martina (1817), ki je podedoval domače posestvo (danes Žerjav),³⁹ Ivan (1824) se je poročil na Zaloke (danes tapetnik Mlinarič), Jera se je omožila z Lašičem in Jožef.⁴⁰

V glavnem se bom sedaj osredotočil na rodbinsko vejo očeta Tomaža (1814). Po prihodu iz Gradca, kjer se je izučil čevljarskega poklica, in Budimpešte, Dunaja in Bratislave si je oče Tomaž kupil stavbišče na Bregu in zgradil hišo.⁴¹ Poročil se je s Katarino Podgorelec (1819) iz Središča.⁴² V zakonu sta imela 11 otrok, med drugim tudi enkrat dvojčke in enkrat trojčke. Vsi, razen Marije (1848), Katarine (1850) in Ivana (1859), so umrli v rosnih mladosti ali med porodom.

Marija (1848) se je omožila v soseščino svojih prednikov s Tomažem Dečkom (1846), z domačim imenom Solar. Ti Dečki niso bili v sorodstvu (danes Slovenska c. 35). Rodil se jima je sin Stanislav (Solorov Slavek). Ta rod je propadel.

Katarina (1850) je podedovala domačijo na Bregu. Omožila se je z Martinom Vrabljem, sodarjem iz Pavlovcev. V zakonu se jima je rodilo petero otrok.

- Nikolaj (Niko) Ivan (1885), sodnik in upravnik mariborske kaznilnice;⁴³
- Konrad (1887), trgovec, padel leta 1914 v Galiciji;
- Jakob (1890), naslednik domačije na Bregu, tudi znani središki godbenik;
- Terezija (1891) se je omožila v Obrež (Suzna dolina) z Jožefom Čavničarjem in
- Oskar (1893), ki je umrl po porodu;

Ivan (1859), odvetnik in vodja štajerskih Slovencev, se je poročil v Celju z Adelo Zanier iz Savinjske doline. Bila sta brez potomcev.

Od treh potomcev (Marija, Katarina, Ivan), ki so ostali od Dečkov⁴⁴ - Benglov, se v Središču po tej veji ni obdržal rod v primku Dečko, saj sta v trgu ostali samo ženski potomki.

Po materini strani dr. Dečka najdemo priimke Podgorelec, Lesnikar, Horvat (Čvenkl) in Habič. Vsi priimki, razen Habič, so v Središču znani in obstajajo še danes. Z gotovostjo trdim, da ni nobene sorodstvene povezave s Podgorelci, ki so v trgu ali bližnji okolici. Po vsej verjetnosti je ta rod izumrl.⁴⁵ Skratka, tudi materin rod je v Središču izginil.

Častno nasledstvo dr. Dečka je nadaljeval njegov nečak dr. Nikolaj - Niko Vrabl.

Zaradi pomembnosti njegovega dela na področju slovenstva, na področju kulture in sodelovanja

str. 13, 2005.

³⁸ Ta priimek v Središču izgine, toda vsi Dečki iz Benglovega roda so po domače Bengli, čeprav so se razselili po Središču. Tudi Dečkova rojstna hiša je imela to domače ime in je pozneje s priimkom Vrabl izginito. Prav tako je Ivanov stric Ivan (1824), čevljar, dobil domače ime Bengl na Zalokah. Njegova hči se je poročila z Ivanom Turkom iz danšnje ulice ob Trnavi; danes je lastnik hiše tapetnik Stanko Mlinarič. Starejšim prebivalcem Središča je do danes ostalo v spominu domače ime Bengl pri Žerjavu.

³⁹ Martin Dečko, stric dr. Dečka, se je poročil s Terezijo Vunderl. Tega priimka v Središču ni bilo. V zakonu sta imela sina Matjaža, ki je podedoval posestvo. Ta se je poročil z Alojzijo Korošec iz Šalovcev, v zakonu sta imela dvojje hčera. Prva, Marija, je umrla, stara eno leto, druga je bila Rozalija (1883), ki se je omožila z orožniškim narednikom Francem Žerjavom. Tu je rojstna hiša znanega slavista in šolnika prof. Alberta Žerjava.

⁴⁰ Za Jero in Ivana nisem našel nobenih drugih podatkov.

⁴¹ Po podatkih iz leta 1795 je bil takratni lastnik - posestnik Štefan Klobučar. Vir: Trg Središče, str. 461.

⁴² Bila je doma v soseščini na Bregu. Pozneje je prišla hiša v last Dominika, Modrinjaka, Šavore in nato Franca Hernja. Danes Breg 25.

⁴³ O njem bom pisal na koncu prispevka. Bil je šolan in razgledan intelektualec in domoljub.

⁴⁴ V Središču je več rodbin Dečkov. Ali so si v sorodstvu, ni ugotovljeno. Morda! Vse hiše s priimkom Dečko imajo, ali so imela, svoja, domača imena: Dečki v Steničjaku – Jurina (tega priimka danes več ni), Dečko na Placu – Solari, Dečko na Bregu – Japa, Dečko v Prečni ul. – Jurina (Dečko-Jurina se je sem priženil iz Steničjaka). Od vseh naštetih priimkov danes v trgu in Šalovcih "živijo": Japi, Solari in Jurini v Prečni ul. Preneseno domače ime Bengel, ki ga je dobil rod dr. Dečka, pa je v trgu zamrl. Po vsem sodeč, so v daljni preteklosti izvirali Dečki iz enega korena.

⁴⁵ Materin stric je bil župnijski upravitelj v Maruševcu in Zlataru v hrvaškem Zagorju, Ivanov ujec Anton Podgorelec pa je umrl kot mlad bogoslovec v Zagrebu. Prav tako sta bila v očetovem sorodstvu dva duhovnika: Matija Dečko, ki je umrl na Madžarskem, in Alojzij Dečko, župnik pri Sv. Roku ob Sotli. Vir: dr. Niko Vrabl, Življenje in delo Iv. Dečka, str. 31. 1938.

z mariborsko študijsko knjižnico je prav, da ga podrobneje omenim tukaj v opisu Dečkovega rodu.

Rodil se je na Miklavžev večer, 5. decembra 1885 v Središču v rojstni hiši dr. Dečka, očetu Martinu in materi Katarini, roj. Dečko. Kot vidimo iz imena, si je le-tega prinesel z rojstvom. Bil je bister fant. Osnovno šolo – šestrazrednico - je obiskoval v Središču in nato, proti očetovi volji⁴⁶ in na prigovarjanje središkega učitelja Antona Kosija, končal 1907. leta klasično gimnazijo v Mariboru. Od petega razreda gimnazije se je vzdrževal sam, saj je dobil od države 200 kron letne štipendije. Štipendijo je prejemal tudi na univerzi. Že v petem razredu so na njegovo pobudo, novembra 1903, ustanovili zasebno dijaško knjižnico, ki jo je tudi vodil. Ob slovesu so osmošolci vse knjige izročili Slovanski čitalnici, ki je bila pozneje temelj mariborski Ljudski knjižnici. V dijaških letih in tudi pozneje je bil sodelavec mnogih slovenskih časopisov, zbral je ljudske pesmi za Štrekljevo zbirko narodnih pesmi, zbral ledinska imena v središki občini za Slovensko matico in bil sodelavec zgodovinarju dr. Kovačiču pri sestavljanju monografije *"Ljutomer, zgodovina trga in sreza"*. Deloval je tudi pri mnogih kulturnih društvih – mariborskem Zgodovinskem društvu, Muzejskem društvu, Ljudski univerzi, Slovanski čitalnici-Ljudski knjižnici, Študijski knjižnici, Nabavljalni in Kreditni zadruzi državnih uslužbencev, Posojilnici Narodni dom in Sokolu Maribor I. Bil je zaveden Slovenec, zato se je že v gimnaziji priključil dijaškemu narodno-radikalnemu gibanju in bil poverjenik Omladine za mariborske gimnazijce in učiteljiščnike in poverjenik Slovenske in Hrvatske matice za dijaštvo. Vse svoje življenje je živel za knjige in slovenstvo. Bil je goreč bibliofil in je tako vzgojil tudi svoje otroke. Imel je bogato hišno knjižnico, ki jo je uspel ohraniti pred nacizmom.

Po študiju prava v Gradcu in Pragi je leta 1909 opravil sodniški izpit. Prav na študiju v Pragi se je "nalezel" sokolstva in je bil izvrsten telovadec.⁴⁷ V Gradcu je bil tajnik in predsednik Akademskega društva Tabor, kakor tudi pozneje v Pragi član društva Adrija.

Po pripraviški dobi je postal sodnik na sodiščih in Državnem pravdnistvu v Mariboru in nato leta 1921

postal vodja okrajnega sodišča v Ljutomeru in Gornji Radgoni. Zopet se je vrnil v Maribor, kjer je postal preiskovalni sodnik in opravljal to funkcijo vse do novembra 1924. leta, ko je postal upravnik moške kaznilnice v Mariboru. To je bilo njegovo delo do konca aprila 1941. Delo je opravljal tudi takoj po osvoboditvi, vse do 13. septembra 1945, ko ga je nova oblast zaprla in se mu tako maščevala za njegovo preteklo neizprosno uradnost. Njegov največji greh je bil, da je bil dolgoletni upravnik mariborske kaznilnice, v katero so prihajali na odsluženje svoje kazni jugoslovanski komunisti. Tukaj so preživljali jetniško življenje bivši jugoslovanski predsednik Josip Broz, Moša Pijade in drugi takratni revolucionarji. Eden prvih, ki se je znašel v tej kaznilnici, je bil Rodoljub Čolaković.⁴⁸

Miro Simčič v svoji knjigi *Tito brez maske* med drugim opisuje tudi upravnika mariborske kaznilnice Nika Vrabla. Poglejmo, kaj pravi: *"Upravnik Vrabl je bil pravi sadist, je pozneje pisal Brozov sodelavec Rodoljub Čolaković v knjigi Objokana hiša. Zlasti naj ne bi prenašal političnih zapornikov. Zaporniki so mu naredili zgovorno ime Rabelj. V nadaljevanju še piše, da je Delova revija VEČ objavila Titove zaporniške izkušnje, na katere pa se je odzval Vrablov sin Niko."* Kot izvemo iz njegove razlage, mariborski zapor ni bil med najhujšimi v Jugoslaviji, ravno nasprotno. Imel je svojo pekarno, osnovno šolo, živilski obrat, knjižnico⁴⁹ itd. Mnogo zapornikov se je tukaj opismenilo in izučilo poklica. V nadaljevanju pojasnjuje, da so Nemci ob svojem prihodu upravnika Vrabla (očeta) odstavili, med vojno pa je sodeloval z OF.

Politični zapornik Rodoljub Čolaković pa v svojih dveh knjigah *Hiša žalosti*⁵⁰ (iz katere je črpal tudi Miro Simčič?!) in *Pripoved o neki generaciji* piše o upravniku mariborske kaznilnice Niku Vrablu: *"Upravnik mariborske kaznilnice Niko Vrabl ni bil osat diktator kakor Josip Šaban v Lepoglavi ali histeričen kričar in omejen nasilnež Vasa Pusić v Sremski*

⁴⁶ Kakšna ironija in podobnost z njegovim ujemom dr. Ivanom Dečkom.

⁴⁷ Tam je prijateljaval z lit. zgodovinarjem Francetom Kidričem, očetom Borisa Kidriča.

⁴⁸ Rodoljub Čolaković (1900-1983) komunist-revolucionar. Sin veletrgovca iz Bijeljine - Bosna.

⁴⁹ Avtor knjige *Tito brez maske* Miro Simčič piše na strani 208: "Neresnična naj bi bila trditev, da so (politični) zaporniki imeli lastno knjižnico". V isti sapi, na isti strani, pred tem, pa zapiše: "Uspeli so sestaviti lastno knjižnico, v kateri so bila zlasti Marxova dela". Koliko je v tej njegovi knjigi resnice, je veliko vprašanje.

⁵⁰ V originalu je naslov knjige *Kuča oplakana* (1959), slovenski prevod knjige je *Hiša žalosti* (1960). Lahko, da je Simčič uporabljal originalno knjigo, izdano v srbohrvaščini, in jo sam prevedel v Objokana hiša.

Mitrovici. ...Nikoli ni povzdignil glasu in tudi grozil ni; svojo oblast je izvajal kot natančen stroj, hladno in brezdušno. Hišni red mu je bil svetinja... Vsak dan je prihajal v samico in kukal v naše celice... nikoli ni vstopil v celico, marveč je od vrat vprašal obsojenca, ali ima kakšno prošnjo ali pritožbo, čeprav je vsako praviloma odbijal... V jetnišnici je bila dokaj velika in še kar dobro založena knjižnica, iz katere sem si lahko sposojal knjige in revije...".⁵¹

Isti avtor v svoji knjigi *Hiša žalosti*, na strani 94, piše: "Spominjam se upravnika mariborske jetnišnice Nikole Vrabla, ki je veljal za zelo vestnega uradnika. Brž ko je nastopil mesto upravnika, se mu je zdelo, da hišni red niso pravilno tolmačili, česar pa njegova pravniška duša ni prenesla". Iz tega sledi, da zapis v Simčičevi knjigi *Tito brez maske* o sadističnem ravnanju upravnika Vrabla ne drži. Ne drži tudi Simčičev podatek o knjižnici, o kateri je govoril Vrablov sin. Čolaković pa jo omenja. Nazadnje pa pravi, namreč Simčič, da "Drugi viri njegovih (Vrablovega sina) navedb ne potrjujejo". Vsekakor ta stavek v Simčičevi knjigi ni na mestu. Tudi v omenjeni knjigi Čolaković ne piše o nikakršnem Rablju.⁵²

Po aretaciji, ki jo je opravil poznejši udbaški skesanec Zdenko Zavadlav, so dr. Vrabla odpeljali v ljubljanski zapor. Čas si je krajšal s pisanjem, če mu je uspelo dobiti papir, srediških narečnih besed. Sin Niko, ki je bil v partizanih na Pohorju, pozneje izdan in odpeljan v razna taborišča v Nemčiji, je po prihodu v Maribor začel iskati očeta. Poznanstvo s Kidričem mu je prišlo prav, saj je imel prost vstop do njegovega sina Borisa, ki je bil predsednik slovenske narodne vlade. Toda komaj tretje posredovanje pri samem Titu je prineslo dr. Vrablu prostost.⁵³ Umrli je v visoki starosti, 1975. leta.

Ključne besede

Dr. Ivan Dečko, Središče ob Dravi, politik, narodnjak, odvetnik.

⁵¹ R. Čolaković, *Pripoved o neki generaciji*, str. 396, 397. 1967.

⁵² V slovenskem prevodu v tej knjigi ni besede Rabelj. Med drugim Čolaković zapiše, da je prišel v mariborsko jetnišnico leta 1924 za upravnika Stevan Berberina. Po dostopnih podatkih pa je Niko Vrabl prevzel mesto upravnika 10. novembra 1924. Sicer pa R. Čolaković ne zapisuje v knjigi *Hiša žalosti* dogodkov kronološko, zato pri nepozornem bralcu lahko pride do zmešnjave dogodkov.

⁵³ Tito je takrat udaril po mizi in dejal: "Pa što rade ovi Slovenci! Neka ga odmah puste!"

Viri

Nekateri viri so citirani sproti.

Ustni vir

- Zora Šprager, *Topniška 20*, 1000 Ljubljana.

Pisni viri

- UKM, domoznanski oddelek, del zapuščine dr. Vrabla.
- Radovan Vrabl, *Življenje in delo dr. Nika Vrabla* (tipkopis).
- Niko Vrabl ml., Maribor.
- *Laibacher Wochenblatt*, št. 69, 1881..
- *Župnijska kronika* središke župnije.
- *Status animarum* središke župnije.
- *Gasilska kronika*, GD Središče.

Literatura

- R. ČOLAKOVIĆ, *Hiša žalosti*, DZS, 1960.
- R. ČOLAKOVIĆ, *Pripoved o neki generaciji*, 1967.
- I. GERŠAK, *Ormoški spomini*, 1902.
- S. GRANDA, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*, *Nova revija*, 1999.
- F. KOVAČIČ, *Trg Središče*, Mrb. 1910.
- *Melikov zbornik*, ZRC, Ljubljana, 2001.
- M. MIKELN, *Malo zgodovinsko berilo*, 1997.
- *Ormož skozi stoletja V*, 2005.
- M. SIMČIČ, *Tito brez maske*, MK, 2007.
- *Svet med Muro in Dravo*, ZO Mrb., 1969.
- J. ŠINKO, *Moji spomini*, 1937.
- V. ŠPINDLER, *Dr. Dečko in njegova doba*, 1938.
- *Veliki splošni leksikon*, DZS, 1997.
- *Zgodovinski zapisi*, Ormož, 2005.

Povzetek

Družbene in tudi politične razmere v Središču ob Dravi, v času absolutizma, sem navezal z življenjem dr. Ivana Dečka, ki ga poznamo kot trdega in neizprosne borca za pravice Slovencev. Kot slovenski odvetnik se je namreč tudi zunaj deželnega zbora vseskozi boril za pravice slovenskega jezika, ki jim ga je zagotavljala že avstrijska ustava, a kratili nacionalistično motivirani nemški uradniki.

Zdenka Kresnik*

V 19. STOLETJU ROJENE ZNANE OSEBNOSTI TOMAŽEVSKÉ OBČINE

Prispevek obravnava trinajst, na območju današnje Občine Sveti Tomaž, v 19. stoletju rojenih zgodovinskih osebnosti. S svojim delom so zaznamovali obdobje, v katerem so živeli, in z njim pustili pečat v širšem slovenskem kulturnem, gospodarskem ali političnem prostoru, o čemer priča tudi uvrstitev petih izmed njih v nedavno izdanem delu z naslovom Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon.

Uvod

Na območju Prlekije, katere sestavni del je danes tudi Občina Sveti Tomaž, se je rodilo veliko pomembnih ljudi, ki so imena svojih rojstnih krajev ponesli v svet (spomnimo se samo Frana Miklošiča, Stanka Vraza, Rude Jurčeca, Frana Kovačiča, Antona Korošca, Karla Grossmanna, Franca Simoniča, Petra Dajnka in drugih). Nekateri so nam nekoliko bolj znani, drugi manj; vsi pa si zaslužijo, da se jih spomnimo ob posebnih priložnostih in počastimo spomin nanje. To pa lahko storimo le, če poznamo osnovne informacije o njih. Ravno s tem namenom je nastal pričujoči prispevek, ki pa je omejen na 19. stoletje in posameznike, rojene v tem obdobju na območju Tomaža in njegove okolice. Po abecednem redu nam tako predstavi trinajst mož, ki so si tekom svojega življenja in dela pridobili določen ugled zunaj meja današnje tomaževske občine ter tako vplivali na kulturni, gospodarski ali politični razvoj celotnega slovenskega prostora. Pet izmed njih (S. Cajnkar, V. Kukovec, F. K. Meško, F. Nedeljko, I. Skuhala) je svoje mesto našlo tudi med 13.800 imeni pomembnih Slovenk in Slovencev v *Velikem slovenskem biografskem leksikonu*, ki je izšel leta 2008. K obravnavani tematiki me je v prvi vrsti vzpodbudila želja po predstavitvi teh velikih mož na enem mestu s poudarkom na (po mojem mnenju) treh ključnih osebnostih, na katere moramo biti še posebej ponosni – Stanka Cajnkarja, Vekoslava Kukovca in Franca Ksaverja Meška. Zato jim je v prispevku namenjenega tudi največ prostora.

Stanko Cajnkar

Rodil se je 25. aprila 1900 v Savcih, št. 28. Bil je prvorojenec malega kmeta, v čigar družini je bilo enajst otrok. Na dom in mladost je kljub težkemu življenju ohranil najlepše spomine. Sam je tako trdil, da je po očetu podedoval veliko ljubezen do knjige, po materi pa čut za dobroto, resnico in pravico. Po končani maturi je odšel na mariborsko bogoslovje in ga končal leta 1925. Leto kasneje je prejel mašniško posvečenje in nekaj mesecev kaplanoval v Vuzenici. Svoje izobraževanje je jeseni leta 1926 nadaljeval v Parizu, od koder se je vrnil leta 1928. 17. novembra 1938 je doktoriral na teološki fakulteti v Ljubljani z doktorsko disertacijo *Sv. Ciril Aleksandrijski, ekseget Janezovega evangelija*. Zaradi samostojnih pogledov na socialna vprašanja in nekaterih kritičnih pomislekov ob socialni okrožnici *Quadragesimo anno* (1931) je moral leta 1933 zapustiti mesto profesorja na bogoslovju v Mariboru in oditi za profesorja verouka na Ptuj. Po zlomu stare Jugoslavije se je umaknil v Ljubljano in nato skozi Trst v Košano, kjer je ostal do leta 1944. Takrat je odšel v Belo krajino in se tam priključil narodnoosvobodilnemu gibanju. Trdno je bil prepričan, da je treba braniti pravice slovenskega naroda. Na osvobojenem ozemlju v Črnomlju je kot ustanovni član komisije za verska vprašanja pomagal postaviti temelje za nove odnose med cerkvijo in socialistično družbeno skupnostjo. Leta 1945 je prišel v Ljubljano in bil do leta 1949 zvezni ljudski poslanec ter član verske komisije. Po osvoboditvi se je zavzemal za enakopravnost vseh državljanov in za včlenjevanje vernih ljudi v nove razmere na temelju resnične pravičnosti. Kot je zapisano v *Velikem slovenskem biografskem leksikonu*, je Cajnkar »veliko naredil za ureditev odnosov med socialistično družbo in RKC v Sloveniji.«¹ Leta 1947 je bil imenovan za izrednega

* Zdenka Kresnik, prof. zgodovine in sociologije, Koračice 38, 2258 Sveti Tomaž

¹ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od A–L, Ljubljana 2008, str. 125.

profesorja biblične teologije na teološki fakulteti v Ljubljani, leta 1950 pa je bil izvoljen tudi za dekana.

Cajnkarkjevo uredniško delo se je začelo že na mariborskem bogoslovju, kjer je urejal domači list *Lipica*. Po vojni je urejal revijo *Nova pot* (od drugega letnika 1950 do konca izhajanja 1970), *Književni glasnik Mohorjeve družbe*, uredil je prvi tiskani *Zbornik razprav teološke fakultete* (1962), nekaj časa je bil sourednik revij *Nova mladika* in *Znamenje*, skrito uredniško delo pa je opravljal več let kot član komisije za izdajo slovenskega prevoda sv. pisma (Maribor 1958–1961), *Mohorjevih ljudskih izdaj evangelijev* (1972) in apostolskih del (1973). Bil je tudi odgovorni urednik *Bogoslovnega vestnika* od leta 1965 do 1973. Po letu 1955 je bil glavni urednik Mohorjeve družbe. V času njegovega delovanja pri omenjeni družbi je ponovno izšlo Sveto pismo in mnoge poučne ter literarno kvalitetne knjige. Kot pisatelj pa je pisal teoretično nabožna dela, črtice, povesti in gledališka dela. Poleg obsežnejših del je napisal tudi veliko esejev, razprav in člankov iz svoje stroke, biblične teologije, sociologije ter o perečih vprašanjih sodobnega človeka in Cerkve. Naj naštejemo samo nekatera: *Najvažnejša vprašanja naše dobe* (1930), *Luč sveti v temi* (1937), *Potopljeni svet* (1938), *V planinah* (1940), *Razgovori* (1942), *Noetova barka* (1945), *Za svobodo* (1946), *Po vrnitvi* (1947), *Poetovijska tragedija* (1954), *Od človeka do kristjana* (1954), *Zvestoba* (1954), *Esej o cerkvenem govorništvu* (1958), *Sloven iz Petovije: povest iz 9. stoletja* (1955), *Biblična teologija* (1961), *Misli o svetopisemskih knjigah* (1962), *Križnarjevi: kronika preproste slovenske družine* (1965), *Misli o koncilu* (1968), *Očenaš / Od človeka do kristjana* (1978)...²

Stanko Cajnkar je bil vsestransko izobražen in skromen kljub svojemu bogatemu znanju. Predvsem je bil človek, odprt do vsakogar, strpen do drugače mislečih in trdno zakoreninjen v modrosti evangelijskega sporočila kot svojem pogledu na življenje. Vse njegovo življenje je bilo prežeto s prepričanjem, da sta dobrota in ljubezen najmočnejši sili sveta. Kot je zapisal dr. Vekoslav Grmič, je bilo Cajnkarkjevo življenjsko vodilo misel: »*Zvestoba samemu sebi je glavni življenjski zakon, ker je zakon resnice same*«. ³ Stanko Cajnkar je

umrl 17. januarja 1977 v Ljubljani, pokopan pa je na pokopališču pri Svetem Tomažu.

5. maja 1990 je bila odkrita spominska plošča na njegovi rojstni hiši v Savcih, ki jo je izdelal akademski kipar Viktor Gojkovič s Ptuja. Slovesna govornika sta bila dr. Vekoslav Grmič, ki je opisal Cajnkarkjevo življenjsko pot in njegovo teološko ter filozofsko delo, ter tedanji član predsedstva republike Slovenije dr. Matjaž Kmecl, ki je orisal Cajnkarkjevo literarno delo in slavnostno odkril spominsko ploščo. 24. junija 2002 pa je Občina Ormož počastila spomin na svojega velikega rojaka v postavitvijo spominskega doprsnega kipa v aleji pomembnih mož pred ormoškimi gradom.

Dr. Stanko Cajnkar – dekan teološke fakultete v Ljubljani, fotografija iz petdesetih let 20. stoletja. Hranijo: Cajnkarkjevi sorodniki iz Gornje Radgone.

Valentin Cajnko

Rodil se je 12. februarja 1868 v Gornjih Ključarovcih in umrl 23. julija 1925 v Varaždinu. Po končani varaždinski gimnaziji leta 1887 je študiral bogoslovje v Zagrebu in ga končal leta 1891. Nato je do leta 1896 opravljal delo kaplana v Pitomači v Podravini, bil eno leto katehet na mestnih šolah v Bjelovaru ter od februarja 1897 katehet na nižjem mestnem ženskem liceju ter na nižji strokovni šoli v Varaždinu. Kot bogoslovec in kaplan je pisal razne članke, večinoma nekrologe in biografije hrvaških književnikov, ter jih objavljaval v

² Stanko Cajnkar, v: Cobiss.si, vzajemna bibliografsko-kataložna baza podatkov [http://www.cobiss.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

³ Večer, letnik XLVI, št. 103, 5. maj 1990, str. 22.

Zvonu, Voditelju, Domu in svetu, Slovanskem svetu ter drugih slovenskih in hrvaških časopisih.⁴

Lovro Janžekovič

Rodil se je 1. avgusta 1842 pri Tomažu in umrl 17. septembra 1921 v Veržeju, kjer se je zanimal za trško zgodovino in bil prvi tamkajšnji duhovnik, ki je vse matične knjige pisal v slovenskem jeziku. Na njegovo pobudo je bilo leta 1890 v Veržeju tudi ustanovljeno bralno društvo. S svojimi prispevki je sodeloval v *Slovenskem gospodarju* in izvestju ljutomerskih šol.⁵

Anton Kosi st.

Rodil se je 26. maja 1848 v Koračicah in umrl 16. junija 1912 v Celju. Bil je pedagog in publicist, ki je služboval kot profesor v Gradcu in Celju ter se obenem vneto udeleževal narodnega življenja. Svoje prispevke je med drugim objavljajl tudi v *Popotniku*.⁶

Vekoslav Kukovec

Rodil se je 10. junija 1876 v Koračicah. Po končani gimnaziji v Mariboru je študiral pravo na Dunaju in v Gradcu. Nato je opravljal delo odvetniškega kandidata v Celju, kjer je leta 1909 postal samostojen odvetnik in se leta 1922 preselil v Maribor. Kot visokošolec je deloval v naprednih dijaških društvih, v Celju je sodeloval v narodnem gibanju in bil z Vekoslavom Spindlerjem organizator in vodja Narodne stranke za Štajersko, ustanovljene leta 1906. V štajerskem deželnem zboru je zastopal slovenske trge od leta 1909. Tam je predstavil predlog za osuševalna dela v Občinah Ivanjkovci in Žerovinci, predlog za ustanovitev deželnega kulturnega sveta za Štajersko, za izpopolnitev kmetijske šole v Št. Juriju. Iz tega obdobja je dostopen tudi njegov govor na ustanovnem zborovanju političnega društva Kmečka sloga, v Žepelevcu pri Brežicah, z naslovom *Slovenci v deželnem gospodarstvu vojvodine Štajerske*. Leta 1917 je kot predsednik Narodne stranke na Štajerskem podpiral in utrjeval deklaracijsko gibanje. Leta 1918 je bil ob ustanovitvi Jugoslovanske demokratske stranke (JDS)⁷ v Sloveniji izvoljen za

njenega podpredsednika, kasneje (po odstopu Ivana Tavčarja) pa je bil od pomladi 1919 do poletja 1922 njen predsednik. Ob koncu prve svetovne vojne je sodeloval pri ustanovitvi Narodnega sveta v Ljubljani in Narodnega vjeća v Zagrebu. V narodni vladi za Slovenijo je bil poverjenik za finance (od novembra 1918 do februarja 1919), nato pa je prevzel predsedstvo likvidacijske komisije za Štajersko. Od leta 1919 je bil tudi član Začasnega narodnega predstavništva in leta 1920 izvoljen v Ustavodajno skupščino, od maja 1920 do decembra 1921 je bil v treh vladah minister za socialno politiko oziroma za trgovino in industrijo. Leta 1922 se je preselil v Maribor in bil leta 1924 izvoljen v mariborski občinski odbor. Istega leta se je ob krizi v JDS odločil za odcepljeno Samostojno demokratsko stranko (SDS),⁸ leta 1926 iz nje izstopil in se včlanil v Slovensko kmetijsko stranko⁹ ter se z njo leta 1927 pridružil Kmetijsko-demokratski koaliciji. Na skupščinskih volitvah leta 1936 je kandidiral na Mačkovi listi Združene opozicije, leta 1938 pa na opozicijski listi kmečko–delavskega gibanja, katerega predsednik je postal leta 1936. Ko jeseni 1939 ni bil izvoljen v vodstvo Zveze delovnega ljudstva Slovenije, se je umaknil iz političnega življenja, se maja 1941 preselil v Celje in se leta 1946 upokojil. Umrl je 19. julija 1951 v Celju.¹⁰

Kukovčeva politična dejavnost je dosegla vrhunec v letu 1921 in v začetku leta 1922, ko je bil minister za

1918 z združitvijo Narodne napredne stranke na Kranjskem in Narodne stranke na Štajerskem. Po koncu prve svetovne vojne je bila ustanovljena Demokratska stranka, ki je zajemala vso Jugoslavijo. Izpovedovala je nacionalni unitarizem kot osnovo za centralistično državno ureditev. S to usmeritvijo in poudarjanjem potrebe po agrarni reformi in boju proti komunističnemu gibanju je nastopila na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1920 ter se uveljavila kot najuspešnejša stranka v državi. (Enciklopedija Slovenije 4, Hac–Kare, Ljubljana 1990, str. 333.)

⁸ Samostojna demokratska stranka je nastala leta 1924 z odcepitvijo od JDS. Vodil jo je S. Pribičević, ki ni hotel popuščati Hrvatom pri njihovih zahtevah glede decentralizacije države. Na Slovenskem so jo podprli liberalci. (Op. avtorice.)

⁹ Slovenska kmetijska stranka je nastala leta 1926. Prizadevala si je za neokrnjenost življenjskih možnosti Slovencev in za razvoj »vseh narodnih tvornih sil«; zagovarjala je uveljavitev temeljnih načel demokracije; o vseh pomembnih sklepih na zakonodajnem področju naj bi se odločalo na ljudskem glasovanju (referendumu). Posebno pozornost je namenjala vprašanju državne organizacije in je za temelj razvoja slovenske narodne tvornosti razglašala samoupravno urejeno državno upravo. (Enciklopedija Slovenije 11, Savs–Slovenska m, Ljubljana 1997, str. 406.)

¹⁰ Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od A do L, Ljubljana 2008, str. 582. Glej tudi: Janja Bukovec, Dr. Vekoslav Kukovec – pravnik, politik in publicist, Maribor 2004. Marko Žuraj, Liberalni tabor na Štajerskem v letih 1918–1923, Maribor 2006.

⁴ Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, Ljubljana 1902, str. 162 in 163.

⁵ Jaka Emeršič in Marjetka Legat, Nekatere pomembnejše osebnosti Ormoža in njegove okolice, v: Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983 (dalje: J. Emeršič in M. Legat, Pomembnejše osebnosti), str. 246.

⁶ Prav tam, str. 237.

⁷ Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) je bila ustanovljena junija

socialno politiko ter trgovino in industrijo. Takrat je obširno objavljajl številne članke s pojasnjevanjem bistva nove socialne zakonodaje, gospodarske problematike in nakazovanja rešitev za ureditev gospodarskih razmer v državi. Rezultat njegovega dela so bili različni ukrepi za zavarovanje delavstva. Tako je na seji zakonodajnega odbora, 3. decembra 1921, minister Kukovec podal daljše poročilo o stanju zavarovanja delavcev in predlagal odlok, ki je vseboval: zavarovanje delavcev v primeru bolezni ali nezgode, zavarovanje v primeru smrti ter zavarovanje v primeru starosti in onemoglosti. Po daljši razpravi je bil njegov predlog sprejet, prav tako predlog o ustanovitvi delavske zavarovalnice po načelu paritete (uskklajenosti, sorazmerja med zastopniki delavcev in delodajalcev).¹¹ Na njegovo pobudo pa je bil januarja 1922 sprejeta tudi nova zakonodaja, ki je med drugim urejala dolžino delovnega časa zaposlenih delavcev v industriji, obrti, prometu, trgovini in rudarstvu. Z njo so skušali reševati tudi stanovanjske probleme in urejati razmere v zdravstvu.

S prispevki je sodeloval v časopisu *Slovenski narod* (leta 1922 je na primer v rubriki Socijalna politika v več nadaljevanjih objavil prispevek z naslovom *Odgoja in zaščita obrtno-industrijskega naraščaja*) in *Narodno-gospodarski vestnik*, od leta 1902 je več let vodil celjsko *Domovino*. Po Mauriceu Blocku je napisal *Uvod v narodno gospodarstvo* (1899) ter deli *Narodno gospodarstvo* (1901) in *Vprašanje avstrijske denarne veljave* (1919).

Anton Meško

Rodil se je 4. aprila 1871 v Gornjih Ključarovcih in umrl 13. februarja 1949 v Lahoncih. Bil je dopisnik *Slovenskega gospodarja*. Od leta 1899 je bil načelnik krajevnega šolskega sveta na Runču in od leta 1901 odbornik posojilnice in kletarskega društva v Ormožu. V letih 1902 do 1913 je opravljal funkcijo župana Občine Lahonci, bil v letih 1904 do 1931 član okrajnega zastopa Ormož in od leta 1909 do 1914 tudi deželni poslanec v Gradcu za ptujsko-ormoški okraj. Kot poslanec se je aktivno vključeval v razpravo štajerskega deželnega zbora leta 1909, v okviru katere so se morali poslanci odločiti med dvema možnostma glede dviga davkov. Prvi predlog je bila, da bi zvišali »grunti, hišni in obrtni davek«, drugi pa je bil dvig davka

na pivo. Prvi predlog so podpirali liberalci (kot njihov predstavnik tudi že omenjeni dr. Vekoslav Kukovec), drugega pa poslanci katoliške struje. Tako je Anton Meško zagovarjal interese Slovenske katoliške zveze z besedami: »*Mi kmečki poslanci odločno protestiramo proti zvišanju doklad na direktne davke in bomo glasovali za to, da deželni zbor pri proračunu lahko sklene zvišanje doklad na pivo.*«¹² V glasovanju so nato predstavniki kmetov preglasovali »pivovarje«. V letih 1911 in 1924 je bil Meško član okrajnega šolskega sveta v Ormožu, v deklaracijski dobi pa organizator zbiranja podpisov v domačem okolišu ter v prevratni dobi član narodnega sveta v Ormožu.¹³

Franc Ksaver Meško

Rodil se je 28. oktobra 1874 v Gornjih Ključarovcih kot četrti od sedmih otrok očeta Antona in matere Marije. Po končani ljudski šoli pri Svetem Tomažu in nižji gimnaziji na Ptujju je šolanje nadaljeval v Celju in nato leta 1894 vstopil v bogoslovje v Mariboru. Po tretjem letniku je odšel v Celovec in bil leta 1898 posvečen v duhovnika. Kaplansko službo je nastopil v Škocjanu na Koroškem, kjer je postal mlad provizor. Od maja do julija 1900 je služboval na Svetih Višarjah, od avgusta 1900 do februarja 1901 pa kot provizor v Knezovi. Pot ga je nato vodila v Grebinjski Klošter nad Velikovcem, kjer je ostal do marca 1901. Leta 1902 je v Danijelu pri Prevaljah postal župnik. 1. septembra 1906 se je preselil v župnijo Marija na Zilji in tam pravno ostal do 15. avgusta 1919, ko se je moral odpovedati fari. V času prve svetovne vojne je bil med leti 1914 in 1917 hudo preganjan in je moral zapustiti župnijo. Zaradi suma veleizdaje je bil aretiran 11. marca 1916 in zaradi nedokazane krivde kasneje izpuščen, vendar v svoji župniji ni mogel ostati. Po prevratu je moral bežati s Koroške. S 1. avgustom 1921 je pri Svetem Roku na Selah postal najprej provizor, nato pa od 1. oktobra 1934 župnik. Zaradi narodne zavednosti so ga Nemci 26. aprila 1941 aretirali in zaprli najprej v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (do 10. maja 1941), nato v Mariboru in kasneje še v Rajhenburgu (do 5. julija 1941). Za tem je bil s transportom izseljen na Hrvaško, v Slavonsko Požego. Od tam je bil poslan v Sarajevo za duhovnika. Služboval je na Palah, kjer so ga decembra 1941 ujeli četniki. Po številnih grenkih izkušnjah mu

¹² Janja Bukovec, Dr. Vekoslav Kukovec – pravnik, politik in publicist, Maribor 2004, str. 14.

¹³ Anton Meško. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991, elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

¹¹ Slovenski narod, leto LIV, št. 273, 4. december 1921, str. 1.

je uspelo pobegniti v Slovenijo, kjer se je zatekel v samostan Stična na Dolenjskem. Tam je dočkal konec druge svetovne vojne in se 14. junija 1945 vrnil na Sele pod Uršljo goro. Umrli je 11. januarja 1964 v Slovenj Gradcu, pokopan pa je na Selah.¹⁴

Meško je začel pisati že v gimnaziji – najprej pesmi, potem prozo. Njegovo najobsežnejše delo je roman *Na Poljani* (1902), ki je posvečen domovini. Leta 1903 je objavil zbirko enajstih črtic *Ob tihih večerih*, ki predstavljajo izpovedi njegovega življenja in so doživele velik uspeh, saj je z njimi dosegel vrh svojega pesniškega in pripovednega dela. Zbirka dvanajstih črtic *Mir božji* je podobna prej omenjeni, le da je bolj umirjena in se odlikuje po mehkobi in lirizmu. Omeniti je treba še drame *Na smrt obsojeni* (1903), *Mati* (1914), *Pri Hrastovih* (1939) ter svetniške legende *Frančišek in oljka*, *Legenda o sv. Frančišku*, *Legenda o sv. Agnezi*. Meško je pisal tudi mladinsko prozo in velja za našega najizrazitejšega mladinskega pripovednika. Najlepše njegove tovrstne povesti so zbrane pod naslovom *Mladim srcem* (1911–1964). Za mladino je napisal tudi *Volk spokornik* (1922), *Našim malim* (1925), *Mladini* (1927), *V kresni noči* (1957) in *Luna in čebelica* (1973). Rad je opisoval tudi svoja potovanja, pri čemer so še posebej zanimivi njegovi spisi iz časa druge svetovne vojne. V njih opisuje doživetja iz nacističnega taborišča ter srečanja s slovensko narodnoosvobodilno vojsko na Dolenjskem – *Križev pot*, *V četniškem ujetništvu*, *Pod topovi*.¹⁵

Franc Ksaver Meško je pomemben za vse Slovence, še posebej pa povezuje naše kraje s tistimi na Koroškem. Ljudje so neizmerno ponosni naj, o čemer nam pričajo tudi različna znamenja spoštovanja do tega velikega rojaka. Tako je bila na Meškovo rojstno hišo v Ključarovcih že leta 1968 nameščena spominska plošča, ki ji je leta 2004 sledila nova na bližnji domači hiši. V Ormožu je bil v sedemdesetih letih pred gradom postavljen Meškov doprni kip, delo akademskega kiparja Viktorja Gojkoviča s Ptuju. Pri Svetem Tomažu pa so doprni kip Francu Ksaverju Mešku odkrili oktobra 1992. V Slovenj Gradcu so Meškov kip, delo kiparja Rade Nikoliča, odkrili leta 1984 pred špitalsko cerkvijo sv. Duha, na župnišču na Selah pa si lahko

ogledamo tudi dve vzdani plošči, posvečeni njegovemu spomenu. Poleg pravkar omenjenih materialnih spominskih znamenj pa ne smemo pozabiti tudi na simbolne – tako ormoška (od leta 1992) kot slovenjegraška (od leta 1974) knjižnica namreč nosita njegovo ime, v Ormožu imamo od leta 1980 Meškovo ulico, v Slovenj Gradcu jo imajo že od leta 1980, pri Svetem Tomažu deluje Kulturno društvo Franc Ksaver Meško, Občina Ormož vsako leto podeljuje Meškovo značko za dosežke na področju kulture, na Selah deluje pevski zbor Franca Ksavra Meška, po njem pa so Korošci poimenovali tudi planinsko Meškovo pot.

*Franc Ksaver Meško v mladih letih.
Hranijo: Meškovi sorodniki v Gornjih Ključarovcih.*

Jakob Meško

Rodil se je 9. julija 1824 v Savcih in umrl 13. julija 1900 v Juršincih. Bil je med ustanovitelji čitalnice v Ptujju in eden stebrov slovenstva v Podravju – Davorin Trstenjak ga je opisal z besedami: »*Zraven rajnega Raiča ste Vi najmočnejši steber slovenstva v Štajerski panonii.*« Po varaždinski gimnaziji je doštudiral modroslovje in bogoslovje v Gradcu, kjer je obiskoval tudi pedagoški tečaj in zavod za vzgojo gluhonemih. Kaplanoval je od 6. septembra 1848 v Arvežu, od 3. aprila 1851 sedem tednov v Wiesu, nato zopet v Arvežu, od 1. septembra 1853 pri Sv. Juriju ob Ščavnici, od 12. aprila 1856 v Središču, od 3. decembra 1856 na Ptujju, kjer je opravljal tudi delo ravnatelja glavne šole in bil med ustanovitelji ptujске čitalnice leta 1861. Od 6. septembra 1864 je bil župnik, dekan in šolski nadzornik v Marenbergu, od 12. aprila 1867 pa do smrti župnik pri Sv. Lovrencu (Juršinci) v Slovenskih Goricah. Njegovo zlato mašo so 8. avgusta 1867 v Juršincih praznovali kot narodni tabor, na katerem se

¹⁴ Več o tem glej: Marjan Plohl, *Meško in njegov odnos do naroda in domovine*, Maribor 1988.

¹⁵ Franc Ksaver Meško. V: Cobiss.si, vzajemna bibliografsko-katalogna baza podatkov [http://www.cobiss.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

je zbralo veliko ljudi iz Slovenskih Goric in Ptujskega polja.¹⁶

Šolanje v Varaždinu, domače in ilirske preporodne tradicije ter dogodki leta 1848 so Meška usmerili v narodnobuditeljsko delo. Leta 1867 je bil narodni kandidat za deželnozborske volitve v okraju Slovenj Gradec–Marenberg–Šoštanj, izvoljen pa ni bil. Leta 1870 je pri Sv. Lovrencu osnoval Politično in narodno–gospodarsko društvo in v njegovem okviru večkrat predaval o gospodarskih, političnih in kulturnih vprašanjih. Svoje prispevke je objavljaj tudi v različnih časopisih. Tako so v *Slovenskem gospodarju* izšli njegovi naslednji sestavki: *Iz Ptuja v Zagreb jeseni 1874* (1875, št. 1–10), *Turki* (1877, št. 51), *Mala gimnazija pri Sv. Tomažu nad Veliko Nedeljo* (1878, št. 49), *Anton Magdič* (1880, št. 42–52) in *Gregor Jožef Plohel* (1885, št. 42–52). V *Kresu* pa je objavil črtico *Prekmurci* (1882). Objavljaj tudi v *Novicah*, *Slovenskem prijatelju* in nemških časnikih *Zukunft*, *Grazer Volksblatt* in *Südsteierische Post*.¹⁷

Matija Munda

Rodil se je 3. februarja 1904 pri Tomažu in umrl 27. decembra 1959 v Dravogradu. Bil je duhovnik in publicist. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je leta 1928 opisal literarno delovanje mariborske bogoslovnice. Stanko Cajnkar pa ga je delno upodobil v svojem delu *Po vrnitvi*.¹⁸

Fran Nedeljko

Rodil se je 10. oktobra 1858 v Rakovcih in umrl 27. novembra 1931 v Ljubljani. Ljudsko šolo je obiskoval pri Sv. Tomažu, šolanje je nadaljeval na Ptuju, kjer je tudi končal nižjo gimnazijo. Ker mu siromašni starši niso mogli omogočiti nadaljevanja gimnazije v Mariboru, je vstopil kot klerik v frančiškanski red provincije sv. Ladislava v Zagrebu. Od tam je bil po končanem novinciatu premeščen v Varaždin. Kot navdušen Slovan se med madžarskimi kolegi ni počutil dobro, zato je zapustil samostan in se vrnil v domovino, kjer je zbiral ljudske pesmi in pripovedke ter se pripravljaj na izpite za tretji letnik mariborskega učiteljsišča. Vendar zaradi neugodnih materialnih

razmer tudi tega študija ni končal. Štiri leta je bil nato zaposlen pri dr. Ivanu Miheliču na Ptuju, od koder se je septembra 1885 preselil za uradnika k Banki Slavija v Ljubljani. Tam je deloval do svoje upokojitve, septembra 1927.¹⁹

Bil je mladinski in ljudski pisatelj, ki je s članki, pravljičami in pripovedkami sodeloval tudi v listih *Slovan* in *Slovenski narod*. Pod psevdonimoma Dominicus in Prostoslav S. Sekolov je po lastni prireditvi izdal več zbirk pripovedk. Poleg *Narodnih pripovedk za mladino* (prvi zvezek leta 1884 in 1894, drugi zvezek leta 1887 in 1902) je zbral in izdal še *Pravljičice in pripovedke za mladino* (1889) in *Narodne pripovedke in pravljičice* (1889) ter povest *Močni baron Ravbar: povest iz slovenske zgodovine* (1886). Izbral in poslovenil je tudi *Andersenove pravljičice: za mladino* (1896) ter prevedel in priredil povest *Naselnikova hči, cvetlica pustinja* (1887 in 1899), zgodovinsko povest *S prestola na morišče ali Nesrečna kraljeva rodbina: zgodovinska povest* (1887, 1896 in 1907) in povest *Don Kišot iz la Manhe, vitez otožnega lica* (1890). Poleg omenjenega njegova bibliografija obsega še izdajo zbirke lahko izpeljivih poskusov iz fizike z naslovom *Mali vseznalec* (1890) oziroma *Mali vedež* (drugi natis 1900). Iz avstrijske zgodovine je zajel snov za svoje poljudne spise: *Maksimilijan I., cesar mehikanski, slovenskemu ljudstvu spisal F. N.* (1892, 1903), *Feldmaršal grof Radecki* (1893), *Princ Evgen Savojski* (1893, 1909), *Spominski listki iz avstrijske zgodovine* (1897), *Naša cesarica Elizabeta* (1898), *Viljem baron Tegetthoff: zmagovalec na morju* (1900), *General Laudun* (1904). Opisal je tudi Postojno in njeno jamo – *Postojna, nje slavne jame in okolica: topografično–zgodovinski opis s slikami* (1901) in podal pregled rusko–japonske vojne (1904).²⁰

¹⁶ Jakob Meško. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991, elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

¹⁷ Dr. Ivan Geršak, Spomini, Ljubljana 1902, str. 108–110.

¹⁸ J. Emeršič in M. Legat, Pomembnejše osebnosti, str. 246.

¹⁹ Fran Nedeljko. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991, elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

²⁰ Fran Nedeljko. V: Cobiss.si, vzajemna bibliografsko–kataložna baza podatkov [http://www.cobiss.si]. Uporabljeno: 4. november 2009. Glej tudi: Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, Ljubljana 1902, str. 155–158 in Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od M do Ž, Ljubljana 2008, str. 748.

Ivan Skuhala

Rodil se je 15. avgusta 1847 pri Sv. Tomažu in umrl 18. februarja 1903 v Ljutomeru. Bil je poljudni pripovednik, prevajalec in nabožni pisatelj. Po končani gimnaziji (v osmem razredu je za prevod prve Vergilijeve Seljanke dobil Schillerjevo nagrado) je študiral bogoslovje, ki ga je končal leta 1870. V letih 1871 in 1872 je bil kaplan v Žalcu, nato po krajšem bolniškem dopustu do leta 1874 kaplan in nato provizor v Slovenskih Konjicah. V letih 1875 do 1886 je bil profesor moralke na mariborskem bogoslovnem učiteljskišči, marca 1886 je postal župnik v Ljutomeru ter bil 15. oktobra 1887 imenovan še za dekana.²¹

V začetku svojega pisateljevanja je svoje spise podpisoval z znamenjem † ali navedel imena Gombar, Hujbersk in I. S.-a. Kot kaplan v Žalcu je začel pisati *Življenje in trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa*, ki je nato izšlo leta 1889. Takrat je tudi začel objavljati v *Slovenskem Gospodarju*, *Slovcu* in *Vrtcu*. V slednjem je pisal kratke povesti, ki so kasneje izšle v *Ljudski knjižnici*, na primer: *Kratke povesti za kratek čas*, *Kratke povesti v pouk in zabavo*, *Iz mladih dni za mlade ljudi*, *Mladi Ladis*. Kot kaplan v Slovenskih Konjicah je s pisanjem nadaljeval in izdal delo *Življenje Jožefa Rozmana, konjiškega nadžupnika*. Poleg potopisnih črtic je objavil tudi *Božja pot k Devici Mariji v Puščavi*, *Duhovnja sv. Križa nad Mariborom* ter za mladino prevedel *Mladega Gašperja življenje in trpljenje*. Kot je zapisal Božidar Flegerič - »Ivanu Skuhali teče beseda gladko, besedni zaklad zajet je iz naroda, zlog mu je jasen in lep.«²²

Franjo Škerlec – Vičanski

Rodil se je 24. oktobra 1869 v Savcih in umrl 11. avgusta 1931 v Vičancih. Po končani tomaževski osnovni šoli je končal tri razrede gimnazije na Ptuju. ob spoznanju, da je za narodni obstoj nujno potreben gospodarski napredek, si je pridobil znanje o kmetovanju pri očetu in na tečajih v gospodarskih šolah. Ko se je leta 1882 poročil, je kupil zanemarjeno posestvo z razpadajočo hišo v Vičancih, ga obdelal, zasadil trsnico in drevesnico in dokupil še nekaj zemljišča. V desetih letih je postavil novo stanovanjsko hišo, gospodarsko poslopje, shrambe za kmetijske stroje in

orodje, mlekarno ter vzorno urejene hleve, za katere je leta 1911 prejel nagrado deželne vlade. Bil je napreden kmetovalec, ki je prirejal in vodil gospodarske shode na Kogu, v Križevcih ter v Trgovišču. Pisal je o izboljšavi vinogradništva, sadjarstva in živinoreje. Bil je tedaj edini kmet, ki je s svojimi članki v *Kmetovalcu* skušal izboljšati kmetijske razmere in kmetom tudi dajal moralno podporo.²³

Josip Voršič

Rodil se je 11. oktobra 1903 v Bratonečicah in umrl 28. januarja 1945 v Ljubljani. Po končani klasični gimnaziji v Mariboru je študiral pravo v Ljubljani in leta 1929 promoviral. Kot štipendist Turnerjeve ustanove se je v letih 1930/31 izpopolnjeval v Angliji. V Celju in Ljubljani je deloval kot odvetniški pripravnik ter v slednji po opravljenem odvetniškem izpitu leta 1935 odprl samostojno pisarno. Bil je tudi podpredsednik Zadrugne gospodarske banke v Ljubljani. Med drugo svetovno vojno je bil nekaj časa konfiniran v Italiji.²⁴

V glavnem njegova dela obsegajo razprave iz gospodarskega prava ter gospodarsko-političnih in finančnih vprašanjih z mednarodnimi financami vred. Tako je znan kot avtor obsežne študije *O pravni naravi ozračja* (1932), ki je predstavljala nov vsestranski in kritični prikaz širše pravne problematike ozračja z najrazličnejših vidikov, ob uporabi že tedaj bogate svetovne literature. Napisal pa je tudi naslednje gospodarsko-pravne razprave: *Kumulativne prioritetne dividende* (1931), *O vprašanju zlata* (1931), *O problemu srebra* (1931), *O valutnih klavzulah* (1935) in *Kakšna bodi zakonodaja v zaščito upnikov* (1935/36). Od leta 1928 je veliko pisal v ugledni časopis *Bankarstvo*, kjer so (kot njegova dela) zapisani prispevki: *Gospodarstvo z vidika oktroiranega državnega sistema* (1929), *Internacionalni dolgovi* (1929), *Glavni vzrok internacionalnih dolgov* (1929), *Socialne razmere v Sloveniji* (1930), *Kritični pogled na valutno reformo* (1930), *Priviligirani denarni zavodi* (1930), *Angleško »freetrade« -erstvo* (1931), *K reviziji mirovnih pogodb* (1931), *Globji vzrok gospodarske krize* (1931), *In naš plan?* (1931), *Več konstruktivizma* (1931), *Za diktaturo gospodarskih interesov* (1931)

²¹ Ivan Skuhala. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991, elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

²² Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, Ljubljana 1902, str. 135 in 136.

²³ Franjo Škerlec – Vičanski. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991 – elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

²⁴ Josip Voršič. V: Slovenski biografski leksikon 1925–1991 – elektronska izdaja [http://nl.ijs.si]. Uporabljeno: 4. november 2009.

*Jugoslavija in Hooverjev plan (1932), Gospodarski načrt Jugoslavije (1932).*²⁵

Sklepne misli

Kot lahko razberemo iz zapisanega, se je na sicer majhnem tomaževskem območju v 19. stoletju rodilo kar nekaj zgodovinskih osebnosti, katerih delo je odmevalo tudi v širšem slovenskem prostoru. V glavnem so se uveljavili na literarnem področju kot ustvarjalci lastnih del in prispevkov ali zbiralci narodnega blaga, med njimi pa najdemo tudi priznane politike in gospodarske raziskovalce na občinski in državni ravni, ki so s svojim znanjem in idejami aktivno sooblikovali tedanjo družbo in življenje v njej. Ker smo v tokratnem prispevku posebej omenili samo posameznike, rojene v 19. stoletju, naj bo to izhodišče za nadaljnjo obravnavo naših rojakov 20. stoletja. Prav gotovo nam ne manjka tako ali drugače nadpovprečnih ljudi, ki si zaslužijo, da s pisano besedo počastimo spomin nanje in se jim tako zahvalimo za njihov prispevek k promociji kraja in oblikovanju njegove današnje podobe.

Ključne besede

Občina Sveti Tomaž, 19. stoletje, osebnosti, Stanko Cajnkar, Valentin Canjko, Lovro Janžekovič, Anton Kosi st., Vekoslav Kukovec, Anton Meško, Franc Ksaver Meško, Jakob Meško, Matija Munda, Franjo Škerlec – Vičanski, Fran Nedeljko, Ivan Skuhala, Josip Voršič.

Pisna vira

- *Večer*, letnik XLVI, št. 103, 5. maj 1990.
- *Slovenski narod*, leto LIV, št. 273, 4. december 1921.

Spletna vira

- Cobiss.si, vzajemna bibliografsko–kataložna baza podatkov [<http://www.cobiss.si>].
- Slovenski biografski leksikon 1925–1991 – elektronska izdaja [<http://nl.ijs.si>].

Literatura

- Janja BUKOVEC: Dr. Vekoslav Kukovec – pravnik, politik in publicist. *Diplomska naloga*, Maribor 2004.
- Jaka EMERŠIČ in Marjetka LEGAT: *Nekatere pomembnejše osebnosti Ormoža in njegove okolice. Ormož skozi stoletja II*, Ormož 1983, str. 233–248.
- *Enciklopedija Slovenije 4*, Hac–Kare. Ljubljana 1990.
- *Enciklopedija Slovenije II*, Savs–Slovenska m. Ljubljana 1997.
- Dr. Ivan GERŠAK: *Ormoški spomini*. Ljubljana 1902.
- *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od A–L*. Ljubljana 2008.
- *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon, Od M–Ž*. Ljubljana 2008.
- Marjan PLOHL: *Meško in njegov odnos do naroda in domovine*. *Diplomska naloga*, Maribor 1988.
- Marko ŽURAJ: *Liberalni tabor na Štajerskem v letih 1918–1923*. *Magistrska naloga*, Maribor 2006.

Povzetek

Pričujoči prispevek po abecednem redu predstavlja trinajst mož, rojenih na tomaževskem območju v 19. stoletju, ki so si tekom svojega življenja in dela pridobili določen ugled zunaj meja današnje občine ter s svojo osebnostjo vplivali na kulturni, gospodarski ali politični razvoj celotnega slovenskega prostora. Še posebej pa sta poudarjena vloga in pomen dela Stanka Cajnkarja iz Savcev, Vekoslava Kukovca iz Koračic in Franca Ksaverja Meška iz Gornjih Ključarovcev. Poleg omenjenih zgodovinskih osebnosti so predstavljeni še: Valentin Cajnko iz Gornjih Ključarovcev, Lovro Janžekovič iz Tomaža, Anton Kosi st. iz Koračic, Anton Meško iz Gornjih Ključarovcev, Jakob Meško iz Savcev, Matija Munda iz Svetega Tomaža, Fran Nedeljko iz Rakovcev, Ivan Skuhala iz Svetega Tomaža, Franc Škerlec – Vičanski iz Savcev in Josip Voršič iz Bratonečic.

²⁵ Prav tam.

Sašo Radovanovič*

ORMOŽ IN OKOLICA V 17. IN 18. STOLETJU

Cerkev in duhovniki

V članku sem naredil kratek oris cerkvenih razmer v župnijah na ormoškem območju v 17. in 18. stoletju.

Zaradi vedno večje razvejanosti župnijske mreže so si metropolitije in škofje že v srednjem veku začeli iskati pomočnike. Škofje - sufragani so metropolitom pomagali pri upravi cerkvene province kot generalni vikarji ter opravljali tista opravila, za katera je bilo potrebno škofovsko posvečenje. V pomoč pa so jim bili arhidiakoni, ki so bili neposredno povezani z dušnim pastirstvom. Arhidiakoni so imeli nadzor nad župnijami in dušnimi pastirji, v imenu škofov so ohranjali cerkveni red, skrbeli so za izobrazbo duhovniških kandidatov, umeščali duhovščino, sklicevali sinode in imeli v rokah cerkveno sodstvo. Arhidiakoni so bili dolžni ordinariju poročati o svojem delu, o življenju duhovščine in ljudstva. Služba arhidiakona, ki je bil navadno župnik, ni bila nujno vezana na določeno župnijo, čeprav so jo po navadi opravljali župniki uglednejših in bogatejših župnij. Službo so arhidiakoni opravljali po svobodni izbiri ordinarija in pod nadzorstvom generalnih vikarjev.¹

Naozemljusalzburškenadškofijese arhidiakoni pojavijo kmalu po letu 1000. Za ozemlje Štajerske je salzburški nadškof v 12. stoletju organiziral dva arhidiakonata: arhidiakonata za Zgornjo Marko (zgornještajerski) in za Spodnjo Marko (spodnještajerski). Prvi je obsegal župnije ob zgornji Muri in Murici ter distrikt Pitten, drugi pa je segal južno od Röthelsteina do Drave. V sklop t.i. arhidiakonata v Spodnji Marki je sodilo tudi naše etnično ozemlje. K arhidiakonatu s sedežem v Strassgangu, h kateremu je sodilo tudi slovensko etnično ozemlje na Štajerskem v okviru salzburške nadškofije, so sodile naslednje enote: Strassgang, dekanati s sedeži v Lipnici (Leibnitz), pri Sv. Vidu v Vogau (St. Veit im Vogau), na Ptuj in v Radgoni (Radkersburg) ter cistercijskemu samostanu v Reinu, krški škofiji in

križniškemu redu inkorporirane župnije; prve (reinske) so bile na ozemlju današnje avstrijske Štajerske, druge pa na slovenskem Štajerskem.²

Župnije na današnjem ozemlju Republike Slovenije, ki so v letih 1645 - 1685 spadale v Arhidiakonata med Muro in Dravo:

Jarenina, Sv. Lenart v Slovenskih goricah, Maribor, Selnica, Kamnica Sv. Peter, Ptuj, Sv. Lovrenc, Sv. Ožbalt, Sv. Urban, Sv. Rupert, Sv. Marjeta, Radgona, Sv. Križ, Sv. Benedikt, Sv. Anton, Ljutomer, Mala Nedelja, Negova, Sv. Jurij ob Ščavnici, Apače, Velika Nedelja, Sv. Miklavž pri Ormožu, Ormož in Središče.

Za 17. stoletje so v graškem škofijskem arhivu ohranjeni sumariji protokolov letnih cerkvenih zborov sekavske škofije za arhidiakonata med Muro in Dravo za čas med leti 1645 in 1685. V teh dokumentih je množica podatkov, na podlagi katerih lahko sklepamo o številu prebivalstva celotnega arhidiakonata, kot tudi dela, ki je v R Sloveniji; spremljamo lahko gibanje rojstev, smrtnosti, število porok in, kako na vse te pomembne družinske dogodke vplivajo vojne, požari in razne bolezni, predvsem kuga. Poleg tega pa pri vsaki župniji lahko za posamezna leta vidimo, od kod so bili njeni duhovni pastirji in katere podružnične cerkve in kapele so sodile k njej. Za leti 1666 in 1676 pa so obsežnejši opisi kakšnih pomembnejših dogodkov v župniji, podatki o gospodarskem stanju v župniji, pripombe o življenju nekaterih duhovnikov ali vernikov, še posebej v predelu ob meji z Ogrsko, kjer se celo v drugi polovici 19. stoletja pojavljajo luteranci, in to celo med podložniki.

Ohranjeni zapisi obsegajo 18 let na prelomu 17. stoletja in so kot takšni dragocen vir podatkov za viharno obdobje verskih vojn v Evropi (1618 - 1648)

* Sašo Radovanovič, profesor zgodovine, Ulica Janka Mlakarja 23, 2000 Maribor.

¹ Zgodovina cerkve na Slovenskem, Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 66.

² Jože Mlinarič: Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Muro in Dravo 1656 - 1774, Acta Ecclesiastica Sloveniae 9, Ljubljana 1987, str. 7 - 10.

in za do sedaj najhujše pustošenje kuge v zgodovini naših krajev (1679 - 1683).

V sedemnajstih letih je bilo v arhidiakonatu med Dravo in Muro obhajanih 3.779.228 ljudi ali 222.307 na leto. To številko lahko sicer z določeno rezervo vzamemo tudi za povprečno število prebivalstva v arhidiakonatu v drugi polovici 17. stoletja. Podobno lahko storimo tudi z ostalimi rezultati. Tako je bilo v tem času krščenih 164.742 zakonskih otrok ali 9690 na leto in 7629 nezakonskih otrok ali 448 na leto. Za drugo polovico 17. stoletja lahko tako rečemo, da se je na leto rodilo povprečno 10138 otrok. Če to število primerjamo s številom umrlih, v tem času je umrlo 141.026 ljudi ali 8295 na leto, ugotovimo, da se je na leto okoli 1900 otrok več rodilo, kot je umrlo prebivalcev.

Če se malo poigramo s številkami, dobimo podatek, da je na 48.417 poročenih parov ali 2848 na leto prišlo 172.371 otrok ali trije otroci na nov zakonski par, kar pa je za tiste čase relativno malo.

Po ocenah je imel arhidiakonatski del med Dravo in Muro (obsegal je večji del Štajerske) okoli 236.000 prebivalcev. Glede na to, je skoraj 12.000 umrlih za kugo predvsem v letih 1681/83 relativno veliko, če vemo, da so bili posamezni deli pokrajine precej bolj prizadeti od ostalih (del slovenske Štajerske). Če pa temu pridružimo še vojno s Turki, ki se je leta 1683 odvijala tudi na tem področju (33 ljudi je bilo umorjenih od Turkov ali razbojnikov in 286 so jih Turki odpeljali v ujetništvo), lahko razumemo tako gospodarsko nazadovanje tega področja, kot tudi ponovno oživljanje luteranstva. Tako je bilo v tem času uradno 84 krivovercev, 40 so jih pokopali brez krsta in 46 so jih pokopali zunaj pokopališča. K ponovnemu oživljanju luteranstva pa ni pripomogla le nemoč duhovščine ob kugi v letih 1681/83, temveč tudi bližina Ogrske.

	arhidiakonatski	slovenske župnije	%
Obhajani	3.779.228	1.277.797	34
Krščeni zakonski	164.742	68.433	42
Krščeni nezakonski	7.629	3.695	48
Poročeni	48.417	20.602	43
Umrli	128.555	49.978	39
Cerkve in kapele	217	65	30
Krivoverci	84	32	38
Neposlušni	121	25	21
Pokopani brez krsta zunaj pokopališča	186	145	87
Odvezani od krivoverstva	339	97	29
Živijo ločeno	176	97	55
Zadušeni	293	97	33
Umrli za kugo*	8.835	8.268	94

Delež slovenskih župnij v statistiki o prebivalstvu v arhidiakonatu med Dravo in Muro med leti 1645 – 1685.

* Brez mesta Gradec, kjer je za kugo umrlo 3163 ljudi.

V slovenskem delu arhidiakonata med Dravo in Muro je bilo 30 župnij razdeljenih med več cerkvenih fevdnih gospodov. Tako je bil sekovski škof fevdni gospod (po posebnem dovoljenju salzburškega nadškofa kot generalni vikar) 9 župnij, in sicer župnije v Vidmu ob Ščavnici, Ljutomeru, Negovi, Benediktu, Cerkvjenjaku, Križevcih, Radgoni, Apačah in Mali Nedelji. Krški škof je bil fevdni gospod v štirih župnijah, in sicer v Mariboru, Malečniku, Selnici ob Dravi in Kamnici. Opat v Admontu je bil fevdni gospod treh župnij, in sicer v Jarenini, Svečini in Lenartu. Štajerski deželni knez je bil fevdni gospod ptujske župnije, medtem ko so bili ptujski župniki fevdni gospodje petih župnij, in sicer v Destniku, Juršincih, Gorišnici, Spodnji Voličini in župnije sv. Ožbalta zunaj Ptuja.

Precej bolj zapletena slika pa je bila na področju odvetništva teh župnij. Ker je odvetniška služba ob majhnih obveznostih prinašala velike dohodke (odvisno od premožnosti župnije) so bili tako cerkveni kot posvetni gospodje zainteresirani za opravljanje takih služb. Prav zato so se mnogokrat zapletali med seboj v spore okoli tega, v njih pa so ponavadi svojo voljo uveljavili lokalni zemljiški gospodje.³

³ Protokoli zapisnikov arhidiakonatskih sinod v arhivu sekavske škofije v Gradcu 1645 - 1685. (Fond Graz - viertl - Vorau (1), (2), (3), XXd34, XXd35, XXd36).

Sv. Miklavž pri Ormožu

	1675 - 1685
Obhajani	32.881
Krščeni zakonski	1.937
Krščeni nezakonski	3
Poročeni	605
Umrli	1.242
Umrli za kugo	1.137
Živijo ločeno	2
Spovedani	3.022

V župniji so bile kar tri podružnične cerkve: Sv. Bolfenka, Vseh svetih in Blažene Marije. Bratovščini sta bili dve, sv. Trojice in Blažene device Marije. V letih 1681/82 je v župniji umrlo za kugo 1137 ljudi ali več kot tretjina vsega prebivalstva fare, ki je v tistem času imela okoli 3000 prebivalcev. Leta 1680 sta dva para živela ločeno. Leta 1680 pa je župnik pod posebno rubriko spovedani zapisal število 3022.

Sv. Jakob (Ormož)

	1675 - 1685
Obhajani	8.377
Krščeni zakonski	743
Krščeni nezakonski	11
Poročeni	284
Umrli	461
Umrli za kugo	313
Živijo ločeno	1
Spovedani	652
Otroci spovedani, toda ne obhajani	29

Župnija je imela eno podružnično cerkev - kapelo sv. Janeza Krstnika. V mestu je delovala bratovščina Sv. telesa Kristusovega - Telovo. Glede na to, da je župnija imela v omenjenem času okoli 800 prebivalcev, pomeni, da je v letih 1681/83 za kugo umrla skoraj polovica prebivalcev (313). Leta 1684 je en par živel ločeno. Leta 1683 je župnik pod posebno rubriko vpisal 652 spovedanih, leta 1684 pa je vpisal, da je bilo 29 otrok spovedanih, toda ne obhajanih.

Sv. Duh (Središče ob Dravi)

	1675 - 1685
Obhajani	9.979
Krščeni zakonski	745
Krščeni nezakonski	3
Poročeni	302
Umrli	550
Umrli za kugo	570
Odvezani od krivoverstva	1
Spovedani	82

Podružnica Blažene device v trgu Središče še ni bila posvečena, niti še niso bili blagoslovljeni zvonovi. V trgu so bile tri bratovščine: Blažene device, Vseh svetih in sv. Križa. Cerkevne račune so shranjevali v župnišču. V drugi polovici 17. stoletja je župnija imela okoli 900 prebivalcev. Glede na to, je 570 umrlih za kugo med leti 1681/82 (le 6 leta 1681) pomenilo, da se je število prebivalstva v fari več kot prepolovilo. Presenetljivo je, da v teh 11 letih najdemo v župniji le enega odvezanega od krivoverstva in nobenega krivoverca, čeprav je župnija ležala tik ob meji z Ogrsko. Leta 1682 je župnik pod posebno rubriko vpisal še 82 spovedanih.

Sv. trojica (Velika Nedelja)

	1645 - 1685
Obhajani	39.315
Krščeni zakonski	2.064
Krščeni nezakonski	37
Poročeni	563
Umrli	1.145
Umrli za kugo	107
Živijo ločeno	5

V župniji sta dve kapeli: sv. nadangela Mihaela na pokopališču in sv. Ane zunaj njega. Podružnična cerkev sv. Lenarta pa še ni posvečena. Cerkevne račune so posebej pregledovali vsako ali vsako drugo leto. Tukaj ni bilo nobene bratovščine. Leta 1684 je bilo zapisano, da živijo ločeno Jakob Osmez in Janez Kraugra v vasi Vizanz. Župniku neposlušen pa je bil Andrej Cossa, vdovec, podložnik sekovskega prošta, kmet v Vizanzi, ker njegova hči stanuje skupaj z dvema moškima - Jakobom Osmezem in Janezom Kraugro.

V drugi polovici 17. stoletja je imela župnija okoli 3600 prebivalcev. Glede na to, je 107 umrlih za kugo v letih 1682/83 majhno število. Poleg tega sta živela leta 1682 dva para ločeno, leta 1683 pa trije pari.⁴

⁴ Protokoli zapisnikov arhidiakonatskih sinod v arhivu sekavske škofije v Gradcu 1645 - 1685. (Fond Graz - viertl - Vorau (1), (2), (3), XXd34, XXd35, XXd36).

Sv. Miklavž pri Ormožu

Župniki:

1666 do 1683 - Dominik Luka Szokolich;

1683 do 1696 - Matija Mihael Sager.

Sv. Jakob (Ormož)

Župniki:

1675 do 1682 - Nikolaj Grahouljan;

1682 do 1683 - Matija Mihael Sager;

1683 do 1704 - Matija Sager.

Sv. Duh (Središče ob Dravi)

Župniki:

1675 do 1676 - Miha Voroscich;

1676 do 1677 - Janez Štefan Fejes;

1677 do 1682 - Matija Mihael Sager;

1681 do 1693 - Andrej Anton Gallob.

Sv. trojica (Velika Nedelja)

Župniki:

1655 do 1657 - Jakob Masniack;

1668 do 1685 - Pavel Haffner.

Kaplani:

1670 do 1676 - Matija Mihael Sager;

1674 do 1679 - Miha Meriaschiz;

1677 do 1678 - Miha Verbanziz;

1678 do 1681 - Andrej Anton Gallob;

1680 do 1683 - Matija Sager.

1685 do - Miha Rosteker.

Beneficiati:

1655 do - Matija Gotscheker.

Fejes, Janez Štefan, Štajerec iz Ljutomera, je 20. novembra 1671 prišel za kaplana v Ljutomer, toda zaradi neugodnih razmer je že decembra istega leta odšel za kaplana k sv. Križu/Križevci na Murskem polju, kjer je ostal do leta 1672. Leta 1674 je bil ponovno kaplan v Ljutomeru.⁵ Od 24. februarja 1676 do februarja 1677 pa je bil vikar v Središču ob Dravi.⁶

⁵ Johann Andritsch: Die Matrikeln der Universität Graz 1586 - 1630, Band I, Graz 1977; (odslej Andritsch: Die Matrikeln 1586 - 1630).

⁶ Kartoteka Matije Slekovca: Duhovniki, 17. stoletje, Pokrajinski arhiv Maribor (odslej Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje).

Gallob, Andrej Anton, doma s Ptuja, je leta 1674 končal študij filozofije na graški univerzi. Leta 1675 si je pridobil naziv licenciata filozofije.⁷ V duhovnika je bil posvečen leta 1676. Od februarja 1678 do marca 1681 je bil kaplan pri Veliki Nedelji, od koder je 8. marca 1681 odšel za župnika v Središče ob Dravi.⁸ V tamkajšnje matične knjige je tako lepo pisal, da so videti, kot da bi bile tiskane. V njih je leta 1681 napisal, da je kuga v Središču pomorila 592 ljudi. Iz Središča je maja 1693 odšel za župnika na Ptuj. Leta 1696 pa je bil župnik v bližnjem sv. Urbanu/Destrnik, kjer je leta 1698 nevarno zbolel. Tedaj je sestavil oporoko, v kateri je dal ustanoviti beneficij na Ptuju. V ta namen je zapustil vinograd v Ljutomerskih goricah, vinograd v Reberniku v župniji sv. Lovrenca/Juršinci v Slovenskih goricah, svojo hišo (št. 109) na Ptuju in še nekaj posesti, vrednih 2600 goldinarjev. Beneficij, ki ga je s tem ustanovil, se je po njem imenoval Golobov beneficij in je ostal vse do 19. stoletja. Ko je ozdravel, je maja 1699 odšel za vikarja k sv. Marjeti/Gorišnica niže Ptuja, kjer je leta 1710 umrl.⁹

Gotscheker, Matija, Kranjec, je leta 1653 in 1654 imel pri podružnični cerkvi sv. Trojice, po domače pri Mali Nedelji, letno službo božjo ob nedeljah in praznikih. Leta 1655 je bil beneficiat pri Veliki Nedelji. Med leti 1656 in 1657 pa je bil župnik pri sv. Juriju/Videm ob Ščavnici.¹⁰

Grahouljan, Nikolaj, Hrvat iz Varaždina, popoln filozof, je bil od leta 1675 do 1682 vikar v Ormožu.¹¹

Haffner, Pavel, Ord. P.M.N. (nemškega križniškega reda), je bil doma iz Škofje Loke na Kranjskem. Leta 1655 je na graški univerzi dosegel naziv bakalavreata filozofije.¹² Med leti 1668 in 1685 je bil vikar pri Veliki Nedelji.¹³ Umrl je leta 1694 po dolgi in hudi vodenični bolezni.¹⁴

⁷ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

⁸ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

⁹ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

¹⁰ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

¹¹ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

¹² Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

¹³ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

¹⁴ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

Masniack, Jakob, doma s Štajerske, je bil leta 1647 študent na graški univerzi. V duhovnika je bil posvečen leta 1651.¹⁵ Leta 1654 je bil kaplan na Ptuju.¹⁶ Od 1. novembra 1655 do 1657 je bil začasni župnik pri Veliki Nedelji.¹⁷ Leta 1659 je bil vikar v Cerkvenjaku. Leta 1661 je bil kaplan pri podružnici lenarške cerkve pri Sv. Trojici.¹⁸ Od 22. aprila 1662 do 14. februarja 1663 je bil kaplan pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.¹⁹ Od leta 1666 do 1667 pa je bil kaplan v Radgoni.²⁰ Od leta 1677 je bil nato župnik pri Sv. Antonu/Cerkvenjak v Slovenskih goricah.²¹

Meriaschiz, Miha, doma iz Ljubljane na Kranjskem, je bil leta 1659 študent graške univerze.²² Med leti 1667 in 1674 je bil kaplan pri Sv. Lenartu/Lenart v Slovenskih goricah. Že v tem času je bolehal za protinom.²³ Od leta 1674 do 1679 je bil kaplan pri Veliki Nedelji.²⁴

Rosteker, Miha, doma iz Brestanice na Štajerskem, je leta 1674 končal študij filozofije na graški univerzi. Leta 1675 pa je dobil naziv bakalavreata filozofije.²⁵ Pozneje je dobil še naziv magister. Oktobra 1683 je bil kaplan v Žalcu.²⁶ Leta 1685 je bil kaplan pri Veliki Nedelji.²⁷

Sager, Matija Mihael, doma iz Kamnika na Kranjskem, je študiral na graški univerzi, kjer je leta 1653 dobil naziv bakalavreata in leta 1654 magistra filozofije.²⁸ Med leti 1670 in 1676 je bil kaplan pri Veliki Nedelji. Od februarja 1677 do 1682 je bil vikar v Središču ob Dravi. Od leta 1682 do 1683 pa je bil vikar v Ormožu.²⁹ Ko je leta 1683 umrl Luka Sokolič, župnik pri sv. Miklavžu/Miklavž pri Ormožu, ga je štajerski deželni komtur nemškega križniškega reda baron Krištof Hünekh prestavil na to župnijo, ker v tistem času ni bilo na voljo dovolj duhovnikov nemškega križniškega reda, ki mu je pripadala ta župnija. Za časa svojega

župnikovanja je dal povečati farno cerkev, zgraditi nov oltar in kripto. Med ljudstvom je slovel kot prerok. Umrli je 22. julija 1696.³⁰

Sager, Matija se je rodil leta 1653 v Zagrebu. V duhovnika je bil posvečen leta 1678. Med leti 1680 in 1683 je bil kaplan pri Veliki Nedelji. 11. maja 1683 je bil po odhodu svojega strica Mihaela Matije Sagerja nastavljen za župnika v Ormožu. Po smrti njegovega strica ga je štajerski deželni komtur nemškega križniškega reda nastavil na župnijo sv. Miklavža/Miklavž pri Ormožu. Toda ker ni dobil tudi škofovskega priporočila, je ostal v Ormožu. Leta 1704 je veliko pretrpel zaradi divjanja kručev, pred katerimi je skupaj v velikonedeljskim župnikom Maksimiljanom Kreinerjem zbežal najprej na Ptuj in nato celo v Ruše.³¹

Szokolich, Dominik Luka, Dalmatinec, kasist je bil od leta 1666 do 1683 vikar pri sv. Miklavžu/Miklavž pri Ormožu. Leta 1678 je prosil za župnijo sv. Križa/Križevci na Murskem polju. Kljub temu da so se zanj zavzeli tudi farani, njegovi prošnji niso ugodili.³²

Verbanziz, Miha je bil leta 1670 kaplan v Radgoni. Med leti 1670 in 1675 je bil vikar pri Sv. Antonu/Cerkvenjak v Slovenskih goricah. Od 1. maja 1675 je bil kaplan pri Sv. Križu/Križevci na Murskem polju. Od aprila 1677 do februarja 1678 je bil kaplan pri Veliki Nedelji.³³

Voroscich, Miha, doma iz Središča ob Dravi, je bil od januarja 1675 do februarja 1676 tam župnik.³⁴

Vrbanick, Miha je bil leta 1656 študent na graški univerzi.³⁵ Leta 1677 je bil kaplan pri Veliki Nedelji.³⁶

¹⁵ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

¹⁶ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

¹⁷ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

¹⁸ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

¹⁹ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²⁰ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

²¹ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²² Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²³ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

²⁴ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²⁵ Johann Andritsch: Die Matrikeln der Universität Graz 1663 - 1710; Band III, Graz 1987, (odslej Andritsch: Die Matrikeln 1663 – 1710).

²⁶ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²⁷ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

²⁸ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

²⁹ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

³⁰ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³¹ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³² Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³³ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³⁴ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³⁵ Andritsch: Die Matrikeln 1586 – 1630.

³⁶ Slekovec: Duhovniki, 17. stoletje.

Čarovniški procesi v Ormožu

Leta 1635 je toča, ki je padala v okolici Ormoža, naredila ogromno škode. Zato so 9. julija razjarjeni ljudje linčali in nato žive sežgali tri ženske iz Viltuža in Zavrča. Obtožili so jih čarovništva. Vlada je nato pisala deželnemu glavarju grofu Karlu von Saurau, naj ormoško deželno sodišče kaznuje krivce tega linča. Toda sodni uradniki si zaradi razjarjenih ljudi niso upali prijeti voditeljev linča. Šele 26. januarja 1639, torej po štirih letih, so dva voditelja linča obsodili na smrt, druge pa so prebičali ali le denarno kaznovali.

Dne 1. avgusta 1669 so pred deželnim sodiščem v Ormožu obsodili na smrt štiri čarovnice. Barbaro Rodik, Nežo Majcen in Marino Murkovič so usmrtili takoj po razglasitvi obsodbe. Nosečo Marino Rep pa so do poroda obdržali v ječi in šele nato usmrtili. Ohranjen je zapisnik opravljenih del in zaslužkov sodnika, pisarja in rablja s procesa proti štirim v Ormožu usmrčenim čarovnicam, 1. avgusta 1669.

Obsojene in usmrčene so bile Barbara, hči Jurija Rodika, gornika na Mezgovškem Vrhu, last dominikanskega samostana na Ptuju, Neža, vdova po Andreju Macunu, Marina, žena Arna Murkoviča, podložnika Hansa Lenarta von Ottepacha, in Marina, žena Adama Repla, gornika pri Negovi. Ker je bila Marina Repl takrat noseča, so jo do poroda pridržali v ječi deželnega sodišča v Ormožu.³⁷

Dnevna oskrbnina za krvnega sodnika, sodnega pisarja, hlapca in sodnikovega konja je znašala 4 goldinarje. Za petnajst dni, od 17. julija do 1. avgusta zvečer, je znašala skupaj 60 goldinarjev. Za svoje dnevno opravilo so dobili 3 goldinarje, torej za petnajst dni 45 goldinarjev.³⁸

Za obsodbo je krvni sodnik dobil	9 gld
Za sodno kosilo na dan usmrtitve	10 gld
Za plačilo straže	15 gld
Za krvnika, hlapca in konja na dan 2 gld, za 15 dni	30 gld
Za krvnikovo delo, na dan 1 gld 30 kr	20 gld 30 kr
Za usmrtitev 1 dukat v zlatu	3 gld
Skupaj	197 gld 30 kr

³⁷ Fritz Byloff: Hexenglaube und Hexenverfolgung in den österreichischen Alpenländern, Berlin – Leipzig 1934.

³⁸ Štajerski deželni arhiv, Landschaftliche Archiv VII. Gerichtswesen, Sch. 76, Hft. 58–62.

Konec leta 1676 so v Ormožu obsodili in sežgali šest čarovnic, in sicer Marino Hergula, Plohlinovo, Šnajderjevo, Finkovo, Koračinovo in Petrinino. Zaradi čarovniškega plesa na Donački gori, in ker je delala vreme, so na smrt z davljenjem obsodili Uršulo Konstantin. Pri tem procesu je zanimivo, da je graška vlada krvnemu sodniku Juriju Villu prepovedala uporabo tako imenovanega preizkusa z vodo: obtoženke so hoteli vreči v Dravo, da bi preverili njihovo nedolžnost.³⁹

Preizkus z vodo.

Če je bila obtoženka prava čarovnica jo bo voda, ki je čista in simbol nedolžnosti izvrгла. V tem primeru so obtoženko sežgali. Če pa je v vodi utonila je bila njena nedolžnost dokazana.

³⁹ Fritz Byloff: Hexenglaube und Hexenverfolgung in den österreichischen Alpenländern, Berlin – Leipzig 1934.

Ključne besede

Cerkev, duhovniki, 17. in 18. stoletje, ormoško območje, salzburška nadškofija, arhidiakoniat med Dravo in Muro.

Pisni viri

- Kartoteka Matije Slekovca: *Duhovniki*, 17. stoletje, Pokrajinski arhiv Maribor.
- *Protokoli zapisnikov arhidiakonatskih sinod v arhivu sekavske škofije v Gradcu 1645 - 1685.* (Fond Graz - viertl - Vorau (1), (2), (3), XXd34, XXd35, XXd36).
- Štajerski deželni arhiv, *Landschaftliche Archiv VII. Gerichtswesen*, Sch. 76, Hft. 58–62.

Literatura

- Johann ANDRITSCH: *Die Matrikeln der Universität Graz 1586 - 1630*, Band I, Graz 1977.
- Fritz BYLOFF: *Hexenglaube und Hexenverfolgung in den österreichischen Alpenländern*, Berlin – Leipzig 1934.
- Jože MLINARIČ: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Muro in Dravo 1656 - 1774.*
- *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 9, Ljubljana 1987, str. 7 – 10.

Povzetek

V letih 1645 - 1685 so v arhidiakoniat med Muro in Dravo spadale tudi župnije Velika Nedelja, Sv. Miklavž pri Ormožu, Ormož in Središče. Vir podatkov za 17. stoletje so v graškem škofijskem arhivu ohranjeni sumariji protokolov letnih cerkvenih zborov sekavske škofije za arhidiakoniat med Muro in Dravo.

Ivan Fras*

TRANSKRIPCIJA LISTINE 1579, JANUAR 20., SREDIŠČE OB DRAVI

(listino hrani Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka listin, št. SI_PAM/0001_00441)

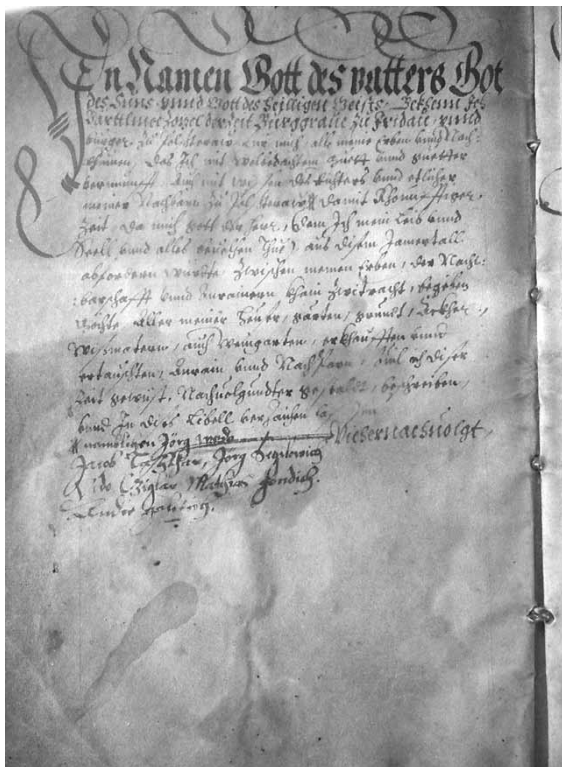
S transkripcijo iz nemške pisane gotice v slovenski jezik je podrobneje predstavljen rokopis, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Maribor. Rokopis je bil na terenu verjetno najden s strani Mateja Slekovca ali Franca

Kovačiča ali pa ga je kateri od njiju, zaradi pomembnosti, izvzel iz arhiva trga Središče ob Dravi, ki ga deloma hrani Zgodovinski arhiv na Ptuj.

*Libell des Bärtlmeen
Zotzls Bürggräuen zü
Fridau Seiner Heiiser vnnd Gründt
Züe vnd Polsteraw geleet.
No: 21*

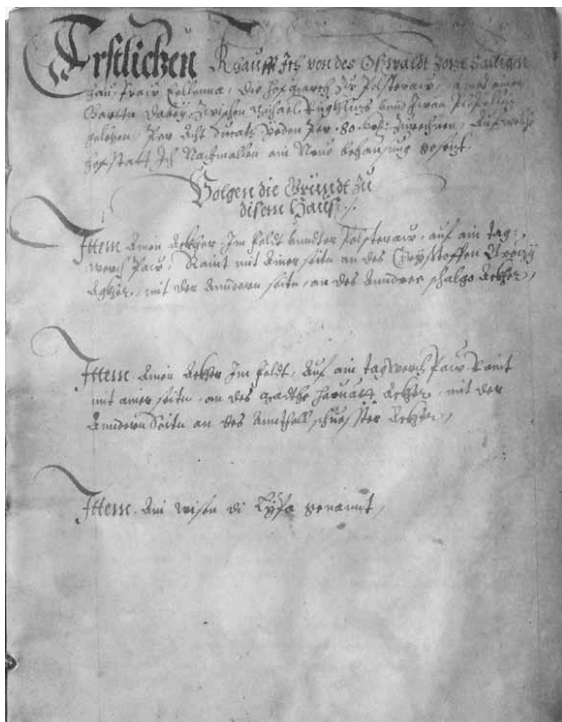
* Ivan Fras, profesor zgodovine, direktor Zgodovinskega arhiva Ptuj, Muzejski trg 1, 2250 Ptuj.

In Namen Gott des vatters Got

des Suns vnnnd des heilligen Geists. Bekhenn Ich
 Bärttme Zozel der Zeit Burggrau Zu Fridau, vnnnd
 burger Zu Polstraw, für mich, alle maine Erben vnnnd Nach:
 :khumen, das Ich mit wolbedachtem Muett vnnnd guetter
 vernunft, Auch mit Wissen des Richters vnnnd etlicher
 meiner Nachbarn Zu Polstraw xx Damit Khounfftiger
 Zeit, da mich Gott der Herr, dem Ich mein Leib vnnnd
 Seel vnnnd alles beuelhen Thue, aus disem Jamertall
 abfordern würdte, Zwischen meinen Erben, der Nachb:
 :barschafft vnnnd Anrainern khain Zwitracht, begeben
 Möchte, Aller meiner Heuser, garten, grundt, Aekher,
 Wismatern, auch Weingarten, erkhaufften vnnnd
 ertauschten, Anrain vnnnd Nachparn, souil ich diser
 Zeit gewüst, Nachuolgundter gestaldt, beschreiben,
 vnnnd In dises Libell verzaichen lassen.

xx nemblichen Jörg Weda Viehernachuoigt
 Jacob Taschkhar, Jörg Segilovich
 Vido Czigliar Mathias Gondich
 Andre Galerich

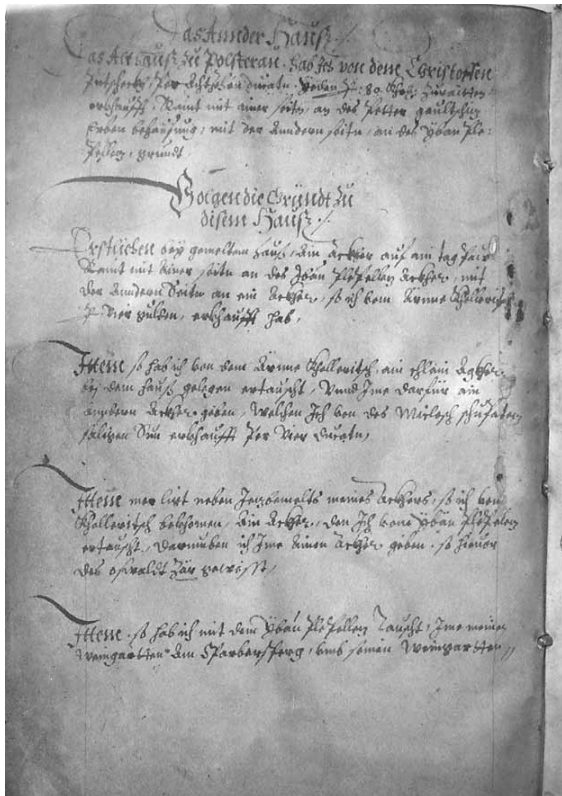

Erstlichen Khaufft Ich von des Oswaldt Zozl Sälligen
 Haussfraw Eellenna, die Hofmarch Zw Polsteraw, sambt ainen
 Garttn dabey, Zwischen Michael Vugkhlizs vnnnd Iwän Plepelliz
 gelegen, Per Acht Ducatn Yeden Per 80 kr(euzer):
 Zurechnen,
 Aufwelche Hofstatt Ich Nachmallen ain Neue behausung gestitzt.

Volgen die Grundt Zu Disem Haus
 Item Ainen Ackher Im Feldt vnnnder Polsteraw, auf ain tag:
 :werch Paw, Raint mit Ainer seitrn an des Chrystoffen Grozy
 Agkher, mit der Anndern seitrn, an des Anndree schalgo Ackher,

Item Ainen Ackher Im Feldt, Auf ain Tagwerch Paw raint
 Mit ainer setn, an des Madthe Haruatt Ackher, mit der
 Anndern Seitrn an des Annthall schuester Ackher,

Item Ain Wisen di Lypa genannt,

Das Annder Haus

Das Alt haus Zu Polsterau hab Ich von dem Christoffen Pütscheckh, per Achtzehen Ducatn Yeden P: 80 Khr(euzer): Zuraitten:

erkhaufft, raint mit ainer Seitn an des Petter gaultschiz Erben behausung, mit Anndern seitn, an des Yban Ple: Pellez, grundt.

Volgen die Gründt Zu Disem Haus

Erstlichen bey gemelten Haus, Ain Ackher auf ain tag Paw Raint mit Ainer seitn an des Jban Plepellez Ackher, mit der Anndern Seitn an ein Ackher, so ich vom Ärnne Kholleritsch P(er) vier Gulden, erkhaufft hab.

Item so hab ich von dem Ärnne Kholleritsch, ain chlain Agkher bei dem haus gelegen ertauscht, vnnnd Ime dafür ain Anndern Ackher geben, Welchen Ich von des Miclosch schupatez saligen Sun erkhaufft Per Vier Ducatn.

Item mer ligt neben Iezbemelts meines Ackhers, so ich von Kholleritsch bekhomen, Ain Ackher, den Ich vom Yban Plepelez ertauscht, darumben ich Ime Ainen Ackher geben, so hieuer des oswaldt Zär geweisst.

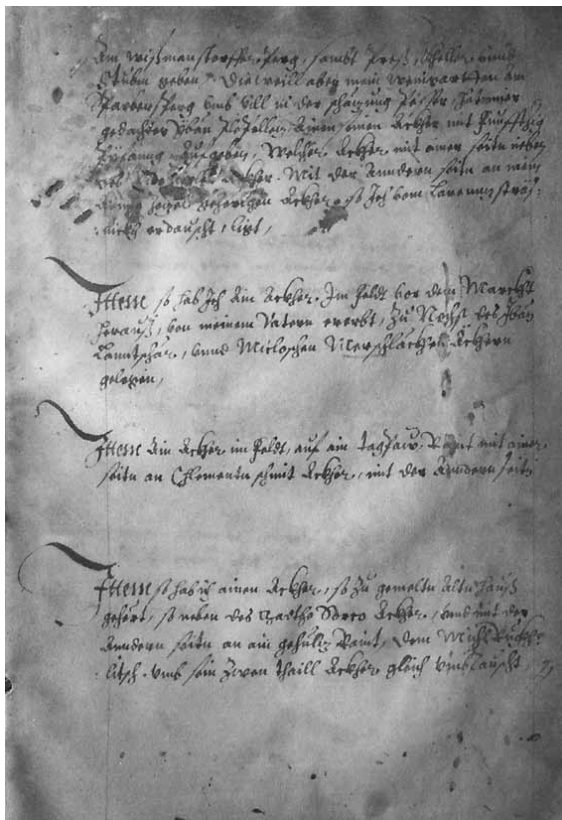
Item so hab ich mit dem Yban Plepellez Tauscht, Ime meinen Weingarten Am SparbersPerg, vmb seinen Weingarten

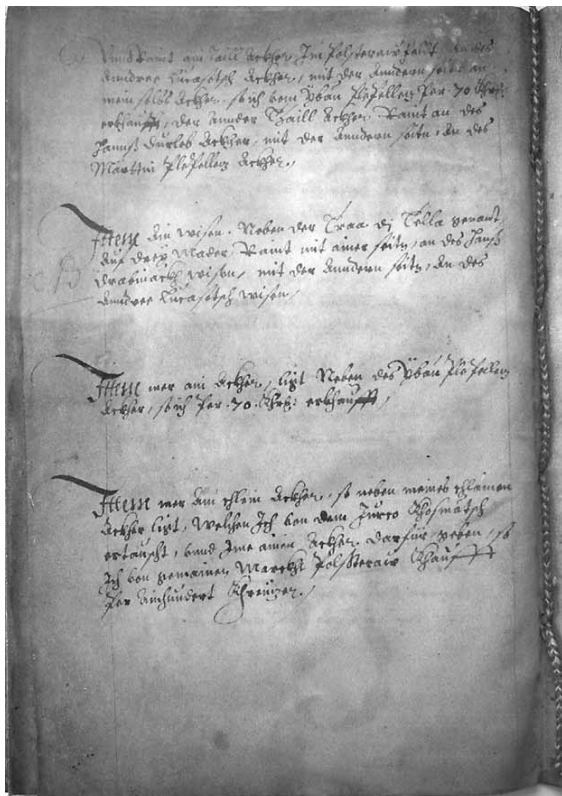
Am WismanstorfferPerg, sambt Pres, Kheller vnnnd Stubm geben. Dieweill aber mein Weingarten Am Sparbersperg vmb vill in der schazung Pesser hat mier gedachter Yban Plepellez, Ainen seinen Ackher mit FunffZig Pyfanng, Aufgeben, Welihet Ackher mit ainer seitn neben Des Vido Ziegler Ackher. Mit der Anndern seitn an mein Arnne Zozel gehörigen Ackher, so hab ich vom Lorenz Sträs: :nickh erdauscht, ligt.

Item so hab Ich Ain Ackher Im Feldt vor dem Marckht heraus, von meinem Vatern ererbt, Zu Nechst des Iban Lanntschar, vnnnd Micloschen Merschlackhen Äckhern gelegen.

Item Ain Ackher im Feldt, auf ain tagpaw, Raint mit ainer seitn an Chlementin schmit Ackher, mit der Anndern seitn.

Item so hab ich ainen Ackher, so Zu gemelten Altn Haus Gehort, so neben des Madthe Sorco Ackher, vnnnd mit der Anndern seitn an ain gehullz Raint, dem Michl Vugkh: :litsch vmb sein Zwen thail Ackher gleich vmbTauscht,

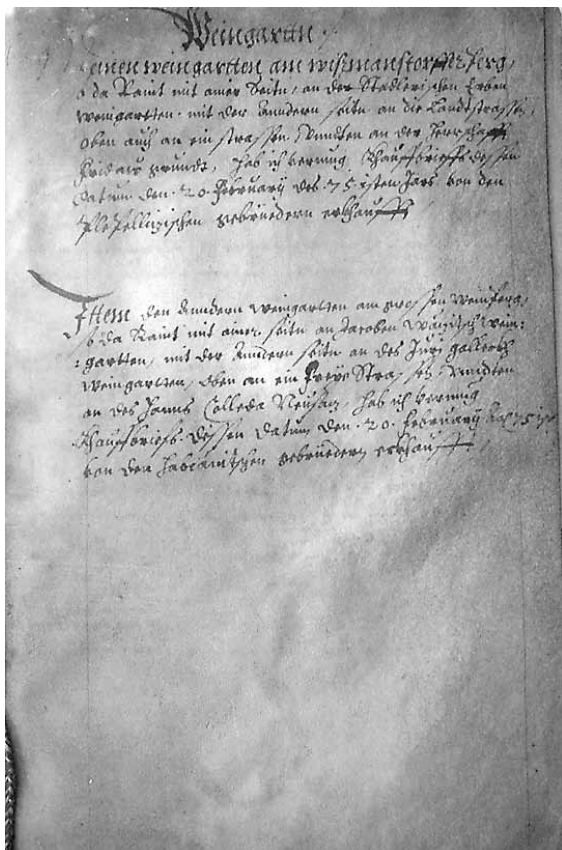
Vnnd Raint ain Taill Acker Im Polsterawfeldt An des Andree Lucasetsch Ackher, mit der Anndern Seitn an mein selbst Ackher. so ich vom Yban PlePellez Per 70 Khr(euzer)

erkhaufft, der Annder Thail Ackher. Raint an des Hanns Durlieb Ackher, mit der Anndern seitn, An des Märttin PlePellez Ackher.

Item Ain Wisen. Neben der Traa di Tella genant Auf drey Mader, Raint mit ainer Seitn, an des Hans Drabinackh Wisen, mit der Anndern seitn, An des Andree Lucassetsch Wisen.

Item mer ain Ackher, ligt Neben des Yban Plepelez Ackher, so ich Per 70 Khr(euzer) erkhaufft.

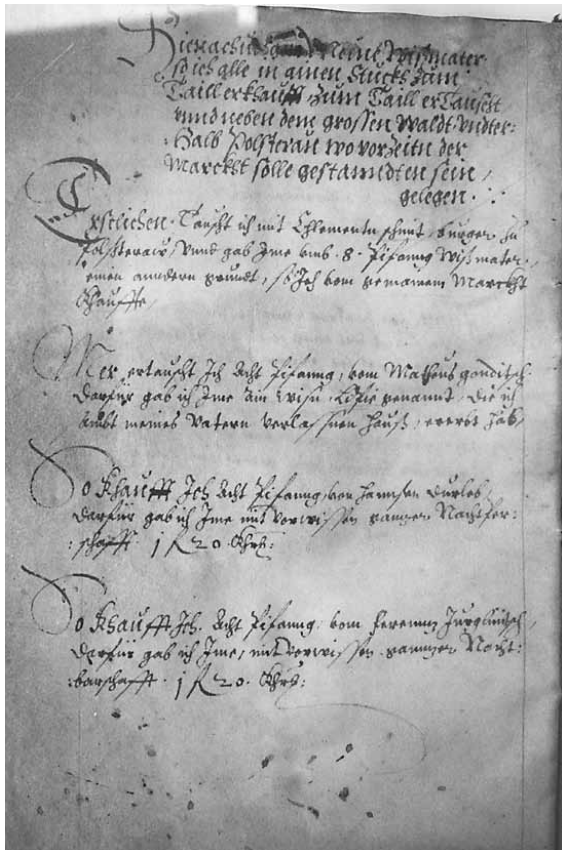
Item mer Ain chlein Ackher, so neben Meines chlainen Ackher ligt, Welchen Ich von dem Jurco Khosmatsch ertauscht, vnnd Ime ainen Ackher dafür geben, so Ich von gemainen Marckht Polsteraw Khaufft Per Ainhundert Khreüzer.

Weingartn

Meinen weingartten am wißmanstorffer Perg, so da Raint mit ainer Seitn, an der Stadlerischen Erben Weingartten, mit der Anndern seitn an die Landtstrassen, oben auch an ein strassen, Vnndten an der Herrschafft Fridaw grundt, hab ich vermug Khauffbrieffs dessen Datum den 20 February des 75 isten Jars von den Plepellizischen gebrüedern erkhaufft.

Item den Anndern Weingartten am grossen WeinPerg, so da raint mit ainer seitn an Jacoben Wazitsch wein: :gartten, mit der Anndern seitn an des Juri Galleckh Weingartten, Oben an ein Freye Strassen, vnndten an des Hanns Colleda Neusaz, hab ich Vermug Khauffbrieffs Dessen Datum den 20 February Ao 75 ist(en) von den Habianitschen gebrüedern erkhaufft.

Hienachvolgen Meine Wismater
so ich alle in ainen Stuckh zum
Taill errkhaufft, zum Taill erTauscht
vnnnd neben dem grossen Waldt vnder:
:Halb Polsterau wo vor Zeitn der
Marckht solle gestannnden sein,
gelegen.

Erstlichen Tauscht ich mit Chlementen schmit burger Zu
Polsteraw, vnnnd gab Ime vmb 8 Pifanng Wismater
einen anndern grundt, so Ich vom gemainen Marckht
Khauffte.

Mer ertauscht Ich Acht Pifanng, vom Matheus gonditsch.
Darfür gab ich Ime Ain Wisn Lipie genannt, die ich
sambt meines Vatern verlassnen Haus, ererbt hab.

So Khaufft Ich Acht Pifanng, von Hannsen Durleb,
darfür gab ich Ime mit Vorwissen ganzer NachtPer:
:schafft 1fl 20 Khr(euzer):

So Khaufft Ich Acht Pifanng, vom Ferenz Iurglinitsch,
Darfür gab ich Ime, mit Vorwissen gannzer Nacht:
:barschafft 1 fl 20 Khr(euzer):

So Khaufft ich Neun Pifanng vom Marttin Pader.
Darfür gab ich Ime mit vovissen gannzer Nachtbar:
:schafft 1 fl 20 Khr(euzer):

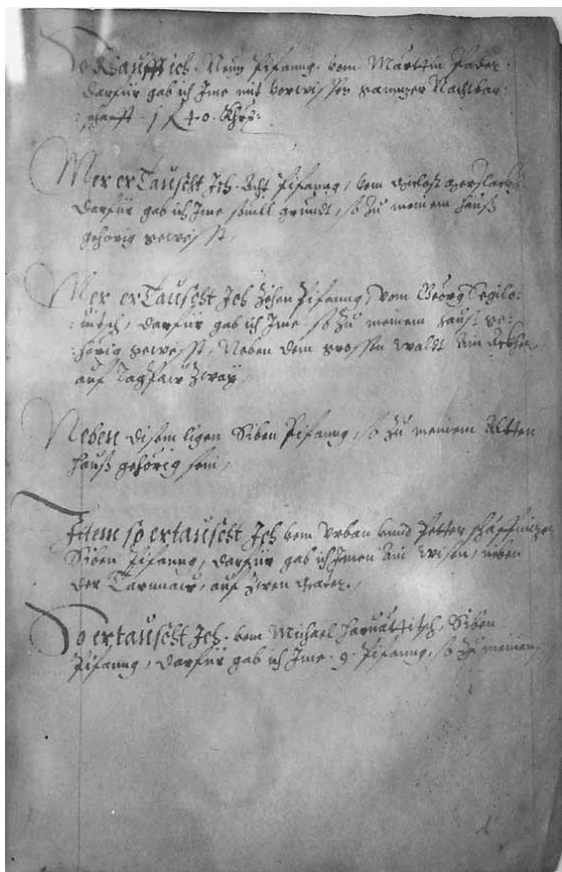
Mer erTauscht Ich Acht Pifanng, vom Miclos Merslackh
Darfür gab ich Ime souill grundt, so Zu meinem Haus
gehorig gewesst-

Mer erTauscht Ich Zehen Pifanng, vom Georg Segilo:
:uitsch, Darfür gab ich Jme, so Zu meinem Haus ge:
:hörig gewesst Neben dem grossen Wald Ain Ackher
auf TagPaw Zway.

Neben disem ligen Siben Pifanng, so Zu meinem Altten
haus gehörig sein.

Item so ertauscht Ich vom Vrbau vnnnd Petter schaffnizer
Siben Pifanng, dafür gab ich Jmen Ain Wisen, neben
der Tarnnaw, auf Zwen Mater.

So ertauscht Ich vom Michael haruattitsch, Siben
Pifanng, dafür gab ich Jme 9 Pifanng, so Zu meinen

Haus gehörig gewest, vber die Prugkhen Zwischen den garten gelegen.

So ertauscht Ich, vom Peter vnnnd Martin Kholleritsch ain Wisen, Darfür gab ich Jme, neben der Traa souil Wisen oder Grundt.

So ertauscht ich von Jez gedachten Khollaritsch gebrueder Acht Pifanng, gab Innen entgegen Widerumben souill Grunts-

*Alle dise hierinverleibte Heuser, Ackher, Wismader, Weingarttn, vnd Garttn, sein des Wolgebornnen Herrn Herrn Michaeln Zägkhl, von Kheuent, Herrn Zu Fridau (seiner) Für(stlichen): Dur(chlaut): Erzherzogen Carls Zu Osstereich (seiner) Camerherrn, ecetera. Meinem ge:
:nedigen vnd Hochgebiettunten Herrn Jurisdiction vnnnd diennstParkhaid Vnnnderworffen.*

Dieweill dann nun Ich Arne Zozel, vmb dise obgeschribene Stugkh alle, Lanndtsgebreichige Khauff: :brieff nit hab. Sonndern Jederzeit solihe Tausch vnd Khauff in beywissen des Gerichts vnnnd etlicher meiner Nachbarn alhie Zu Polsteraw, beschehen. So hab Ich dessen Zu Pesserer sicherhait vnnnd Warhafftig(en) Vrkhundt dises Libell, durch des Marckhts Polst: :eraw gewonndlichen AnnHanngundten Innsigl, Vermug gegebner. Pettzetl, Verferttigen lasen-Beschehen Am Tag Fabian Sebastian, Nach Christi vnnsers Herrn vnnnd Salligmachters geburd, Im Aintausennt Funfhundert. Neunvndsibenzigisten.

Slovenski prevodi:

1.

Libel Jerneja

Coclja grajskega upravitelja v

Ormožu, njegovih hiš ter posesti,
ki ležijo v Središču ob Dravi.

No: 21

2.

V imenu Boga očeta

in sina in svetega duha. Jaz

Jernej Cocelj trenutno grajski upravitelj v Ormožu in
meščan v Središču ob Dravi izjavljam zase in za vse
moje dediče

ter naslednike, da pri premišljenem pogumu in zdravi
pameti, tudi z vednostjo sodnika ter nekaterih
mojih srediških sosedov xx da v prihodnosti,
ko me bo gospod Bog, kateremu priporočam telo,
dušo, iz te solzne doline

poklical k sebi, med mojimi dediči, sosedi,
sosesko in mejaši ne bi prišlo do sporov,
vse moje hiše, vrtove, posesti, njive,
senožeti tudi vinograde, odkupljenih in
zamenjanih, mej in sosedov, kolikor jih imam ta
čas, sem dal popisati in popisati v
slededem libelu.

xx namreč Jurij Bedo
Jakob Taškar, Jurij Segilovič
Vid Ciglar, Matija Gondič
Andrej Galerih

kakor si sledijo

3.

Prvič sem kupil od pokojnega Ožbalta Coclja
žene Helene dvorno posest v Središču ob Dravi,
skupaj z
vrtom, med Mihaelom Vukličem in Ivanom
Plepelecem
ležečo, za osem ducatov in 80 krajcarjev vrednosti, na
katero
oštata sem postavil novo hišo.

Sledijo posesti k tej hiši

Prav tako njivo v Polju niže Središča ob Dravi veliko
dan
dela, ki meji na eni strani na Krištofa Grozija
njivo, z drugo stranjo na Andreja Šalka njivo.

Prav tako njiva v Polju, velika dan dela meji
z eno stranjo na Mateja Horvata njivo, z
drugo stranjo na Antala Šusterja njivo.

Prav tako travnik Lipa imenovan.

4.

Druga hiša

Staro hišo v Središču ob Dravi sem od Krištofa
Pučeka za osemnajst ducatov 80 krajcarjev
odkupil, meji na eni strani na Petra Gaulčiča
dediče hišo, z drugo stranjo na Ivana Plepeleca
posestvo.

Sledijo posesti k tej hiši

Prvič pri omenjeni hiši je njiva velika dan dela
meji z eno stranjo na Ivana Plepeleca njivo, z
drugo stranjo na njivo, ki sem jo od Jerneja Koleriča
za štiri dukate odkupil.

Prav tako sem od Jerneja Koleriča, malo njivo
pri hiši ležečo zamenjal in njemu za to
drugo njivo dal, ki sem jo od sina pokojnega
Miklavža Župateca
kupil za štiri dukate.

Prav tako leži poleg moje nazadnje omenjene njive,
ki sem jo od
Koleriča dobil, njiva, ki sem jo z Ivanom Plepelecem
zamenjal in mu za to dal njivo, ki jo je prej
Ožbalt Car imel.

Prav tako sem z Ivanom Plepelecem zamenjal svoj
vinograd v Jastrebcih za njegov vinograd

5.

na Vuzmetinskem Vrhu, skupaj s prešo, kletjo in
izbo. Ker pa je moj vinograd v
Jastrebcih več vreden mi je
omenjeni Ivan Plepelec dal še eno izmed njegovih
njiv veliko petdeset
pifangov. Ta njiva meji na eni strani z
Vida Ciglerja njivo. Z drugo stranjo na mojo
Jerneja Coclja njivo, ki sem jo z Lovrencem
Strašnikom
zamenjal.

Prav tako imam v Polju njivo izven trga, od očeta podedovan, zraven Ivana Lančarja in Miklavža Mrzlaka njivama ležečo.

Prav tako njivo v Polju, veliko dan dela, meji na eni strani na Klemena Šmida njivo, na drugi strani (manjka tekst!).

Prav tako imam njivo, ki k stari hiši spada, poleg Mateja Zorka njive in z drugo stranjo meji na gozd, ki sem jo z Mihaelom Vuk: ličem zamenjal za dva dela njegove njive.

6.

in meji del njive v središkem polju na Andreja Lukašiča njivo, z drugo stranjo na mojo njivo, ki sem jo od Ivana Plepeleca za 70 krajcarjev odkupil, drugi del njive meji na Hansa Durlaba njivo, z drugo stranjo na Martina Plepeleca njivo.

Prav tako en travnik poleg Drave imenovan *Tella* velik tri dni košnje, meji na eni strani na Hansa Drobnjaka travnik in z drugo stranjo na Andreja Lukašiča travnik.

Prav tako njivo, ležečo zraven Ivana Plepeleca njive, ki sem jo kupil za 70 krajcarjev.

Prav tako eno majhno njivo, poleg moje majhne njive ležečo, ki sem jo z Jurkom Kosmačem zamenjal in njemu dal za to njivo, ki sem jo od gmajne trga Središče kupil za sto krajcarjev.

7.

Vinogradi
Moj vinograd v Vuzmetincih, ki meji z eno stranjo na Stadlerjeve dediče vinograd, z drugo stranjo na deželno cesto, zgoraj tudi na cesto, spodaj pa na gosposčine Ormož posest, kar sem s kupnim pismom na datum 20 februar leta 1575 od bratov Plepelec odkupil.

Prav tako drugi vinograd na velikem Vinskem Vrhu, ki meji na eni strani na Jakoba Baciča vinograd, z drugo stranjo na Jurija Galeka vinograd, zgoraj in spodaj na prosto cesto, spodaj na Hansa Koledo novi vinograd, kar dokazuje kupno pismom z datumom 20 februar 1575 leta od bratov Habjanič odkupil.

8.

Sledijo moje senožeti, ki sem jih vse v enem kosu deloma kupil, deloma zamenjal in ležijo ki poleg velikega gozda niže Središča, kjer naj bi nekoč stal.
Trg.

Prvič sem zamenjal s Klemenom Šmidom meščanom v Središču in mu dal za 8 *pifangov* senožeti drugo posest, ki sem jo od trga kupil.

Več sem zamenjal osem *pifangov*, od Mateja Gondiča. za to sem mu dal travnik imenovan *Lipje*, ki sem ga podedoval od očeta, skupaj s hišo.

Kupil sem osem *pifangov* od Hansa Durlaba, in mu za to dal, z vednostjo celotne soseske 1 goldinar 20 krajcarjev.

Kupil sem za osem *pifangov* od Ferencu Jurgliniča in mu za to dal z vednostjo celotne soseske 1 goldinar 20 krajcarjev

9.

Kupil sem devet *pifangov* od Martina Paderja in mu za to dal z vednostjo celotne soseske 1 goldinar 20 krajcarjev.

Zamenjal sem osem *pifangov* z Miklavžem Merzlakom in mu za to dal prav toliko posesti, ki je k moji hiši spadala.

Zamenjal sem tudi deset *pifangov* z Jurijem Segilo: Vičem in mu za to dal, nekoč k moji hiši spadajočo, poleg velikega gozda njivo dva dni dela veliko.

Poleg te leži sedem pifangov, k moji stari hiši spadajoči.

Prav tako sem zamenjal z Urbanom Šafnicerjem sedem pifangov in mu za to dal travnik, zraven Trnave dva dni košnje velikega.

Tako sem zamenjal z Mihaelom Hrvatičem, sedem pifangov, dal mu za to 9 pifangov, ki so k moji

10.

hiši spadali, preko mostu med vrtovoma ležeč.

Tako sem zamenjal z bratoma Petrom in Martinom Koleričem travnik in sem njima za to dal, poleg Drave prav toliko travnika ali posesti.

Tako sem zamenjal od nazadnje omenjenih bratov Kolarič osem pifangov, in njima dal v zameno toliko posesti.

Vse te tukaj omenjene hiše, njive, senožeti, vinogradi in vrtovi spadajo pod gospoda gospoda Mihaela Sekelyja pl. von Kevent, gospoda ormoškega njegove knežje visokosti presvetlega nadvojvode Karla Avstrijskega njegovega komornika, ecetera. Mojemu milostljivemu in visoko spoštovanemu gospodu jurisdikcijo in služnosti podvrženo.

11.

Ker jaz Jernej Cocelj za te

vse zgoraj omenjene posesti kupnih pisem, ki so v rabi v deželi nimam, vendar sem te menjalne in kupne pogodbe urejal v prisostvovanju sodišča ter nekaterih mojih sosedov tukaj iz Središča. Tako sem zaradi večje varnosti ter veljave listine tega libela dodal trga Središče uporabni viseči pečat,

ki je bil izdan po prošnji na dan Fabijana Sebastjana, po Kristusovem našega gospoda in svetnika rojstvu v tisoč petsto devetinsedemdesetem.

Ključne besede

Transkripcija, libel, rokopis, trg, Središče ob Dravi, gotica.

Pisni viri

- *Trg Središče*, krajepis in zgodovina, z zemljevidom središke občine, z desetimi slikami v tekstu in 24 tablicami, Zgodovinsko društvo za Sl., Št., Maribor 1910.

Povzetek

Rokopis v obliki libela je pomemben iz različnih aspektov. V njem najdemo naštetih veliko ledinskih imen, ki so v uporabi še danes. Glavno pomembnost pa ima v tem, da se v njem pojavljajo najstarejše omembe tržanov, ki so neposredno mejili na izstavitelja listine Jerneja Cocelja, ki je bil ormoški grajski upravitelj. Pri sami transkripciji se je avtor posluževal opisu tega rokopisa, katerega del je objavil Franc Kovačič v Trg Središče. Vrednost listine potrjuje tudi lepo ohranjeni viseči pečat trga Središče ob Dravi.

Aljaž Kovačič*

MOJE MESTO ORMOŽ

V članku sem na kratko predstavil sledove preteklosti in sedanosti našega mesta, na katerega sem zelo ponosen. Opisal sem geografske značilnosti in predstavil kratek zgodovinski pregled. V besedilu so predstavljene tudi pomembnejše mestne zgradbe in življenje prebivalstva.

*Razglednica z motivom Ormoža.
Založnik: A. Martinz, odposlana leta 1917.
Hrani: Zgodovinski arhiv Ptuj.*

*Kerenčičev trg.
Foto: Štefan Hozyan, Fotoatelj Ormož, april 2001.*

Uvod

Ormož je mesto s tisoč obrazi. Vsak, ki se spozna z njim, ga vidi drugače. Za tujce je verjetno zanimivo in lepo urejeno mestece prijetnih ljudi. Za mlade Ormožane je najbrž dolgočasno, nezanimivo mesto, kjer se vsi poznamo, kjer ni prave zabave. Za starejše pa je mesto polno različnih spominov in dogodkov, je mesto, na katerega smo zelo ponosni. Ponosni smo na njegov izgled, na njegovo starost in še posebej na njegovo zgodovino. Tu se je kovalo slovenstvo – ormoški tabor 1869, tu so potekali prvi boji za svobodno in samostojno Slovenijo z JLA.¹

Naravno geografske značilnosti

Tam, kjer se reka Drava začne poslavljeti od prelepe slovenske zemlje in se s svojo desno polovico že spušča Hrvaški v naročje, stoji mesto Ormož. Ormož je zrasel pod južnimi obronki Slovenskih goric, na visoki terasi nad levim bregom Drave, po kateri teče meja s Hrvaško. Je križišče prometnic med Ptujem, Mursko Soboto, Čakovcem in Varaždinom, hkrati pa tudi središče agrarnega, predvsem vinogradniškega območja Ormoških goric. Na vzhodnem robu Ormoža se regionalna cesta razcepi. Na sever zavije proti Ljutomeru, na vzhodu pa teče vzporedno z železnico v Središče ob Dravi in čez mednarodni mejni prehod na Hrvaško. Pri Ormožu se izteče v strugo Drave široki kanal HE Formin, Drava pa tam preide v Ormoško jezero.²

Ormoška okolica, sestavljena iz gričevnatega sveta Slovenskih goric in ravninskih predelov Središkega polja, kot splet krajinskih oblik, ustvarja prijetno pejsažno raznolikost tipičnega prehodnega ozemlja. Ker tečejo skozi to pokrajino prometna pota, ki se stekajo in raztezajo v središču Ormoža, uživa to sicer izrazito agrarno področje veliko prometno veljavo, ki pa mu bogato vinogradništvo, naravne lepote in kulturne vrednote dajejo pomembno turistično obeležje.³

¹ Janko Sever, Naših sto let, OŠ Ormož, Ormož 2001, str. 7.

² Janko Sever, Naših sto let, OŠ Ormož, Ormož 2001, str. 7- 9.

³ Vir: http://www.slovenia.info/si/-ctg-kraji/Ormo%C5%BE.htm?_ctg_kraji=3248&lng=1, 15.11.2009.

* Aljaž Kovačič, študent Univerze v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slomškov trg 15, 2000 Maribor.

Kratek zgodovinski pregled

Na področju današnjega Ormoža so že v prazgodovini živeli ljudje. Arheologi so izkopali predmete in ostanke hiš, ki nam mnogo povedo o življenju ljudi v tistem času. Pred približno 2000 leti so v naše kraje prišli Rimljani. Naselili so se tam, kjer je danes mesto Ptuj, mimo današnjega Ormoža pa je tekla pomembna cesta. V dobi zgodovine, ki ji mi pravimo srednji vek, je tukaj stala vas, imenovana Holermuos, ob njej pa grad Friedau. Vas Holermuos je pred približno 700 leti postala mesto, njeni prebivalci pa so dobili mestne pravice – odslej so se imenovali meščani, mesto pa se je po svojem gradu poimenovalo Friedau. Kasneje so mesto večkrat napadli Turki. Poškodovali so grad, ropali so po okoliških krajih in ljudem odnašali hrano.⁴

Mirnejše obdobje za razvoj mesta se je začelo šele v drugi polovici 18. stoletja. Meščani Ormoža so bili predvsem trgovci in obrtniki. Do srede 18. stoletja je bil Ormož skoraj popolnoma slovensko mesto. Ker so se začeli vanj priseljevati nemški obrtniki in trgovci, so se v drugi polovici 19. stoletja pojavljale narodnostne napetosti med nemškim in slovenskim prebivalstvom. To stoletje je pomembno vplivali na podobo Ormoža, saj so Ormožani ob gradbenih posegih skušali preseči srednjeveški videz mesta. Ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo do gradbenih posegov in postavljanja novih stavb na osnovi oživljanja starih vrednot ormoške arhitekture in urbanizma, ki jih je mesto podedovalo iz bronaste dobe in srednjega veka. To je zaokrožilo podobo mesta in povežalo Ormož v celoto. V novejšem času dajejo mestu ob pomembni prometni legi vedno večjo veljavo tudi naravne in kulturne lepote. Ormož danes spada med najlepša mesta na Slovenskem, ki je ohranil svoje posebnosti. Na prehodu iz 20./21. stol. je mesto dobilo številne nove objekte in pridobitve: gimnazijo, dom upokojencev, obnovljena je bila psihiatrična bolnišnica, zgrajena obvoznica, obnavljajo se kulturnozgodovinski spomeniki, mestno jedro dobiva novo zasnovo.⁵

Ormož nekoč in danes

Ormož, mesto pod obronki Slovenskih goric, se ponaša z bogato zgodovino. Spada med kraje, ki slovijo zaradi svoje poljedelske in zlasti vinorodne okolice. Zraslo je

na naravni terasi nad reko Dravo, ki je že v preteklosti ponujala prebivalcem varno bivališče. Ker so tukaj tekle pomembne prometne poti, je bila ravnica nad reko Dravo poseljena že okrog leta 1200. Bronastodobni Ormož je po pomembnosti presegel vse okoliške kraje in ga prištevamo med največje naselbine v takratni Evropi. Bronastodobni Ormož je zamrl iznenada, mesto pa je doživelo ponoven vzpon šele v srednjem veku. Sicer madžarskega izvora je okoli leta 1200 postalo salzburško, leta 1489 pa deželnoknežje mesto. Ormož je obdajal bronastodobni okop, sredi katerega sta v 13. stol. nastala grad in mesto. Tako je prvi zasedel vzhodno, mesto pa zahodno polovico razpoložljivega prostora. Mesto se je razporedilo okoli cestnega trga, medtem ko je našla cerkev s pokopališčem svoj prostor severno od njega. Prvič se Ormož v dokumentih omenja kot trg 1273. leta z imenom Holermuos, leta 1331 pa je dobil potrjene mestne pravice. Gospodovali so mu vsakokratni lastniki gradu. Razvijal se je samostojno, grajske stavbe pa so bile od mesta ločene z obzidjem. Ime gradu Friedau je prevzelo tudi mesto. Mesto je skrbno varovalo svojo samoupravo, zato je prihajalo do sporov z lastniki gosposčine. Pomemben pečat srednjeveškemu mestu so dajali cehi, ki so bili povezani s cehi na Ptujju. Ob prihodu Turkov v Podonavje v 16. stoletju je mesto dobilo dodatne utrdbe in obzidje ter prevzelo vlogo obmejne obrambne utrdbe. V novem veku je bil Ormož mesto obrtnikov in maloštevilnih trgovcev, ki so povečevali dohodek z zemljo (predvsem vinogradi) v okolici mesta. Do srede 18. stoletja je bil skoraj popolnoma slovensko mesto. Ker so se začeli priseljevati nemški obrtniki in trgovci, so se v drugi pol. 19. stol. pojavljale narodnostne napetosti med slovenskim in nemškim prebivalstvom. V mestu se je dosti prezidavalo, saj je kraj pogosto zajel požar, pa tudi sovražni vojaki Ormožu niso prizanašali (Turki leta 1487, ob koncu 15. stoletja in leta 1532, madžarski uporniki 1605. leta, kruci 1704. leta). Ob koncu 18. stoletja so v mestu na novo zgradili več hiš in usposobljenih je bilo več cestnih povezav. Najiminitnejše ormoške hiše so zgradili na glavnem mestnem trgu, edino stavba magistrata je dobila prostor ob vzpenjajoči se glavni mestni ulici zahodno od trga. Ob današnji Ptujski cesti pa so se razrasle bogatejše vile, obdane z bujnimi vrtovi. Leta 1803 je dobil Ormož pravice samostojnega magistrata. V 19. stoletju so v mestu začeli rušiti staro obzidje, pomembna objekta pa sta bila grad in župna cerkev. Grajski kompleks se je spojil z mestom. V nenehnih bojih za svoje pravice je Ormož dočkal leto 1848, ko

⁴ Nevenka Korpič, Kratek zgodovinski oris Ormoža, Stari Ormož se predstavi, 2004.

⁵ Nevenka Korpič, Pozdrav iz Ormoža, Velenje 2001, str. 16.

so v mestu pripravili velike manifestacije in izobesili slovensko zastavo. Leta 1860 je do Ormoža pripeljal vlak, most čez reko Dravo pa so Ormožani dobili ob koncu 19. stoletja. Tako so v 19. stoletju, ki je pomembno vplivalo na podobo Ormoža, Ormožani ob gradbenih posegih skušali preseči srednjeveški videz mesta. Novo zunanjo podobo je dobila večina hiš v mestnem jedru, katerega središče je postal trapezasti Mestni oz. danes Kerenčičev trg. Ormož je leta 1900 štel tisoč prebivalcev. Z nastankom nove države leta 1918 je postal Ormož slovensko mesto, ki pa ga je močno prizadela gospodarska kriza. Spremembe v političnem, gospodarskem in kulturnem pogledu so nastale po letu 1945.⁶

Razcvet Ormoža se je začel šele v 2. polovici 20. stoletja. Leta 1958 je postalo mesto središče občine. Imela je okrog 21000 prebivalcev, ki so živeli v 81 naseljih. Tako se je začela hitrejša rast Ormoža. Leta 1967 se je končala gradnja sodobne vinske kleti, s katero je postal Ormož znan po izvrstnih vinih. Ob že obstoječi industriji, ki sta jo predstavljali opekarna in žaga, je bil ustanovljen Zavod za rehabilitacijo invalidov – industrijsko podjetje, ki je preraslo leta 1962 v Tovarno kovinskih in plastičnih izdelkov Jože Kerenčič. Tovarna je delovala v središču mesta, vendar se je po letu 1970 preselila v nove prostore zunaj mesta, kjer se je razvila industrijska cona s tovarnami: Primat (1971), Carerra Optyl (1973), Tovarna sladkorja Ormož (1979) in Plastdispenzer. Leta 1972 je Ormož dobil sodoben hotel. Ormožani smo zelo ponosni na gimnazijo, ki smo jo pridobili leta 1998, z njo pa tudi manjši pokrit bazen.

Ob 700-letnici mesta je bil Ormož prenovljen. Urbanistični veljak je bil naš rojak Dušan Moškon. Prenova mesta je potekala v duhu ohranitve stare mestne podobe. Novogradnje niso smele spreminjati videza mesta. Posebne skrbi je bila deležna kulturna dediščina mesta.⁷

Gimnazija Ormož.

Foto: Štefan Hozyan, Fotoatelje Ormož, november 2001.

Kulturna dediščina

Cerkev sv. Jakoba

Začela se je obnova cerkve sv. Jakoba. Pri obnovi so bile odkrite in restavrirane dragocene freske iz 17. stoletja. Cerkev je bila prvič omenjena leta 1271. Okoli leta 1400 je bil sezidan dolgi kor, v prvi polovici 15. stoletja pa kapela, ki so jo v prvi polovici naslednjega stoletja spremenili v stransko ladjo. Po požaru leta 1687 so banjasto obokali ladjo in povišali zvonik. Najstarejše freske v njej so iz okoli leta 1400, tiste v severni ladji pa so nastale po letu 1632. Renesančna poslikava prikazuje v štirih pasovih 48 prizorov iz stare in nove zaveze. Iz tistega časa je poslednja sodba na slavoločni steni. Pomembna sta še relief donatorja, ki kleči pred Kristusom, in kip Marije z detetom. Nasproti vhoda je baročni Marijin steber iz konca 18. stoletja.⁸

⁶ Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, Ormož 1998, str. 8-30.

⁷ Janko Sever, Naših sto let, OŠ Ormož, Ormož 2001, str. 8.

⁸ Cerkev sv. Jakoba v Ormožu, http://www.slovenia.info/si/sakralne-znamenitosti/Cerkev-sv-Jakoba-v-Ormo%C5%BEu.htm?sakralne_znamenitosti=4823&lng=1, 15.11.2009.

*Razglednica z motivom cerkve.
Založnik: Š. Hozyan, tiskana leta 1941.
Hrani Zgodovinski arhiv Ptuj.*

Grad

Tudi grad se je počasi obnavljal. Vračala se mu je njegova veličina in imenitnost. Grad Ormož (Friedau), ki leži na strmem pomolu nad Dravo, je bil pomembna utrdba na meji z Ogrsko. Njegov nastanek se datira okoli leta 1278, ko je kralj Rudolf dovolil Frideriku Ptujskemu, da si na salzburški zemlji postavi grad. Bil je ena najmogočnejših salzburško-ptujskih fevdalnih postojank na južnem robu Slovenskih goric. Prvotni stolpasti grad so torej pozidali Ptujski gospodje, upravljali pa so ga njihovi kastelani Ormoški vitezi. Po letu 1441 so lastniki gradu Schaunbergi, nato grofje Frankopani, Szekelyji do leta 1604, baroni Petheji do leta 1710, nato grofje Königsackerji, industrijalci Pauerji, baroni Wernerji in Čokli, rodbina Pongratz, od leta 1910 do konca druge svetovne vojne pa grofje Wurmbrand. Grad je bil požgan v bojih z Ogrji leta 1487, prizanesli pa mu niso niti Turki leta 1532. Grajski kompleks se je razvil okrog pravokotnega dvorišča, ki ga obdajajo štirje dvonadstropni trakti, na enem od vogalov pa stoji mogočen večnadstropen stolp. V zahodnem grajskem traktu so poslikane sobane, delo slikarja Gleichenpergeja. Grad je obdan s čudovitim prostranim parkom, enim najlepših, kar se jih je pri nas

ohranilo, ne da bi jih bila prizadela nemirna povojna leta. Grad je danes skupaj s parkom, ki se ponaša s številnimi eksotami, enkratna spomeniška celota, zgledno urejena in oskrbovana, mala muzejska zbirka v gradu pa obiskovalce seznanja s temeljnimi podatki iz zgodovine Ormoža in njegove bližnje okolice.⁹

*Grajsko dvorišče, zahodni trakt z arkadami.
Foto: Štefan Hozyan, Fotoateljje Ormož,
november 2001.*

Psihiatrična bolnišnica

Na zahodnem robu mesa stoji poslopje ormoške bolnišnice. Zgrajena je bila leta 1898. Še vedno je ohranjena marmorna plošča z napisom »Trpečemu človeštvu postavil nemški križniški red.« Ustanovne listine so ohranjene v bakreni žari, ki je bila vzdana v steno bolnišnice. Šele po osvoboditvi so jo odkrili. In kako občuteno so v njej zapisane besede: » *Sezidali so bolnišnico, ki bo ustrezala vsem modernim higieničnim zahtevam, ki bi bila odprta vsem bolnikom brez ozira na rod in narodnost, da bi v njej našli pomoč in ljubeznivo postrežbo.*«

Leta 1966 se je TBC bolnica preimenovala v psihiatrični oddelek, združen s splošno bolnišnico dr. Jožeta Potrča v Ptujju.¹⁰

Danes je prenovljena, večja in deluje za področje Slovenske Bistrice, Ptuja, Ormoža in Prekmurja.

⁹ Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, Ormož 1998, str. 10-14.

¹⁰ Teodora Čič, Ormož skozi stoletja I, Maribor 1973, str. 274 – 275.

*Razglednica z motivom bolnišnice.
Založnik: Alois Martinz, tiskana leta 1911.
Hrani Zgodovinski arhiv Ptuj.*

Ključne besede

Ormož, Drava, Slovenske gorice, Ormoške gorice, Friedau, Holermuos, grad, cerkev

Pisni viri

- *Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož*, Založba Veritas, Ormož 1998.
- *Pozdrav iz Ormoža*, Založništvo Pogoj, Velenje 2001.
- *Ormož skozi stoletja I*, Založba Obzorja, Maribor 1973.
- *Naših sto let*, publikacija, OŠ Ormož, Ormož 2001.

Spletni viri

- http://www.slovenia.info/si/sakralne-znamenitosti/Cerkev-sv-Jakoba-v-Ormo%C5%BEu.htm?sakralne_znamenitosti=4823&lng=1
- http://www.slovenia.info/si/ctgkrajji/Ormo%C5%BE.htm?_ctg_krajji=3248&lng=1
- http://386.gvs.arnes.si/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=54

Povzetek

Razpotegnjeno gručasto, v starem jedru strnjeno pozidano obmejno mesto leži na visoki terasi na levem bregu reke Drave, pod obronki Slovenskih goric. Pred mostom čez reko Dravo je mednarodni mejni prehod Ormož. Na območju starega mestnega jedra so našli ostanke večje halštatske naselbine, kasneje naselbine Keltov in Rimljanov. Srednjeveški Ormož je nastal v obdobju madžarske naselbine. Prvič se omenja že leta 1273 s prvotnim imenom Holermuos, iz katere se je razvil ogrski Ormosd in slovenski Ormož. Leta 1278 se prvič omenja grad Friedau. Leta 1331 je Ormož dobil mestne pravice. Od konca 15. stoletja je bil pomemben branik pred Madžari in Turki. Leta 1704 so ga požgali kruci. Najpomembnejša arhitekturna spomenika sta župnijska cerkev sv. Jakoba, ki se prvič omenja leta 1271, in danes baročno – klasicistični grad iz 13. stoletja s spomeniško zavarovanim gozdnim parkom. Poleg njiju je zanimiv razširjen cestni trg z obnovljenimi meščanskimi hišami. Mesto je pomembno cestno in železniško križišče ter upravno in gospodarsko središče še vedno prevladujoče kmečke okolice. Je edino zaposlitveno središče v občini. Tu je sedež Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož, ki se ukvarja z vinogradniško, vinarsko, sadjarsko, trgovsko in gostinsko dejavnostjo. Sledi mu tovarna optičnih izdelkov Carrera ter nekaj manjših zasebnikov. Ormožani smo bili zelo ponosni na tovarno sladkorja, ki je bila edina proizvajalka sladkorja v Sloveniji. S tržnim letom 2006/2007 se je končala njena proizvodnja sladkorja. Prav tako so se postopoma začele zapirati še preostale proizvodne dejavnosti. Tako je ostala velika množica ljudi brez dela, kar pomeni za samo mesto in občino socialno katastrofo. Svetla luč mesta je gimnazija, s katero se je življenje v mestu vsaj malo pomladilo in popestrilo.

Franc Krnjak*

PAROMLIN V RAKITJU

Paromlin v Rakitju, domačini so ga na kratko imenovali damf ali damfar, je imel v prvi polovici prejšnjega stoletja pomembno vlogo pri razvoju središke občine, kakor tudi pri preskrbi prebivalstva. Podjetništvo družine Zadavec je s tem doseglo svoj višek, prispevek pa se dotakne tudi njihovih korenin, ki so izhajale iz starih srediških rodovin.

Uvod

Pisati o Središču in Središčanih je poseben izziv, še posebej o ljudeh, ki so kraju pustili neizbrisen pečat. Ena takšnih družin je vsekakor "veleindustrijska in veleposestniška družina"¹ Zdravčevih iz Rakitja. S pridnostjo, z iznajdljivostjo, z podjetništvom in z močnim intelektualnim potencialom se je ta družina zapisala v anale Središča in celotne Slovenije. Okupacija nacistične Nemčije in politični zasuk po drugi svetovni vojni je z boljševističnim režimom to prekinil.

Nekdanja veličina trga Središča, prav tako celotne župnije, je bila ravno v tem, da so tukaj prebivali, se rodili in od tukaj izhajali ljudje, ki so s svojo trdo kmečko in intelektualno veličino predstavljali ta najseverovzhodnejši del Štajerske in Prlekije. Čeprav se prebivalci Središča niso nikoli opredeljevali za Prleke, je evidentno, da v ta mikroprostor spadajo, pa če to sprejemajo ali ne. So sicer nekoliko bolj samosvoji, posebno s svojim središkim govorom, s katerim se takoj identificirajo. Toda že v sami župniji je velika govorna raznolikost, npr. na Grabah se sporazumevajo z mešanico med vzhodnoprleškimi narečjem in središkim govorom, Obrež pa je povsem samostojen v pomenu etimoloških posebnosti (npr. vamp (trebuh)-vomp, kramp-kromp, Vanč(Ivan)-Vonč, Franc-Fronc², veriga-središko lanec-lonec, Obržanci-Obržonci,

Središčanci-Srjonci tudi Srdiščonci itd). Še posebej je različnost pri izgovorjavi prislova **tu**, ki v Obrežu, tu in tam že na Grabah, že prehaja v **tü**, kakor v vsej Prlekiji. Središki govor se torej v celotni pokrajini (Prlekiji) najbolj približa slovenskemu knjižnemu jeziku, vendar so pri izgovorjavi različni poudarki na določene zloge. Jezik pa se je s svojo živostjo v zadnjih nekaj desetletjih korenito spremenil, tako da sedaj malokje slišiš klen središki govor, toda s svojim zategovanjem zlogov takoj prepoznamo, od kod oseba prihaja. Tako kot vsa Prlekija, ki je nekakšen inkubator slovenske inteligence, Središče z okolico pa (je) povsem izstopa (lo) iz te sredine. Med te prepoznane nedvomno spada tudi družina Zadavec.

Mala genealoška zgodovina

Zdravčev rod se sestoji iz starih srediških rodovin, ki ji krasijo trdnost v nacionalnem značaju, pridnost in podjetnost. Poglejmo od kod segajo korenine tega rodu.

Po dosegljivih matičnih knjigah zasledimo korenine **Zdravčevih** v srediških priimkih **Hernja, Dečko, Solar, Persoglio, Plepelec, Polanec** in **Kočever**³. V četrtem kolenu pa se "prikrade" v Zdravčev rod priimek **Srkulj**, ki prvotno izhaja iz Krapine, in v peto koleno priimek **Pivko**, ki izhaja iz Nove vasi pri Markovcih (Sv. Marko niže Ptuja).

Pravzaprav je priimek Zadavec stara središka rodovina. Ni zaslediti, od kod izhaja, upravičeno pa lahko sklepamo, da je priimek avtohton, saj je izpeljanka iz korena besede za reko Dravo. Prvi identificirani je Jakob⁴ (Jacobus), hišna št. 108; to je

* Franc Krnjak, domoznanstvenik, Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.

¹ Navajam besede, kako je Zadavce v času njihovega razcveta naslavljalo prebivalstvo. Pojavlja se tudi beseda tovarnar - fabrikant.

² "Vonč je vudro Fronca s krompom po vompi!" (Vonč - Ivan je udaril Franca s krompom po trebuhu). Na Grabah in v Obrežu pa se imajo ženske za moškega. Npr. sen delo, sen dojiyo, sen šo kmēši itd.

³ Ana Vertačnik, Celje - Seminarska naloga.

⁴ Njegovo ime najdemo kot priimek občinskega deležnika že leta 1797. Toda viri nam ne kažejo njegovega porekla in rodu. Podatek iz leta 1725 in dalje nam ne ponuja nobenega priimka Zadavec. Morda je bil priseljencec in je s poroko z domačinko Heleno Hernja pridobil trške pravice. Sicer pa je bil priimek pogostejši na Grabah, v Obrežu in Šalovcih, kot tudi v daljni okolici. Je pa 1865. leta daroval župnijski cerkvi 50 gld. srebra, za kar so se kupile državne obveznice v vrednosti 80 gld. Vir: F. Kovačič, Trg Središče. V nadaljevanju Trg Središče.

pradomačija Zdravčevih (danes Slovenska c. 30 - pekarna Prosnik). Njegova žena Helena, roj. **Hernja**, je prav tako Središčanka s Poštne "vulice", in je stara avtohtona družina. Danes te hiše ni več. Še za časa Avstro-Ogrske se je tja priženil Jožef Veselko⁵ s Placa (Bartol!). V zakonu z Marijo Hernja⁶ je imel sina Jožefa, ki je naredil samomor. Veselko je bil znan središki kovač, pri katerem se je izučilo mnogo dobrih kovačev. Med drugimi Ivan Hanželič in Jožef Krnjak.

Priimek **Persoglio**⁷ zasledimo v starih matrikah, vendar ta priimek pozneje iz Središča izgine. Persoglijji so menda izhajali iz Italije⁸. V Kovačičevi monografiji o Središču je samo en zapis tega priimka⁹. Ivan Persoglio se je poročil z Rozo Polanec z Brega, s katero je imel hčer Marijo (*1819), ki se je poročila z Ivanom Zdravcem, sinom Jakoba in Helene, roj. Hernja.

Dečko, kot eden najštevičnejših priimkov v Središču, se pojavlja skozi več kot tristoletno obdobje. Eden izmed priimkov Dečko (Franc) se je priženil k Solarjem in se poročil z Marijo (Sollary). Njena mati Helena¹⁰ je vpisana leta 1797 med središke posestnike kot želarka. Marijin oče Andrej Solar (*1748) je podaril župnijski cerkvi leta 1787 njivo za pokopališče, njegova hči Marija, poročena Dečko, pa je pozneje prepustila še del njive, da se je pokopališče povečalo¹¹. Stara rodovina Dečkov¹² še danes umno gospodari na Placu,

Trg talcev 10. Priimek oz. rod **Polanec** izvira z Brega, nekdanja trdna kmetija Jurija Polanca, ki je bila brez potomstva. Kmetijo je vzel v preužitek Rudolf Kanič. Sedaj stanuje tukaj njegov sin Drago – Breg 33.

Priimka **Plepelec** in **Kočevar** sta podrobno obdelana v "Kočevarjevem rodu"¹³. Pa vendar še nekaj podrobnosti.

Ana Kočevar (*1795), poročena z Andražem Plepelcem,¹⁴ je bila hčerka Mihaela Kočevarja (*1766). Mihael Kočevar je bil brat Miklavža Kočevarja, ta pa je bil ded velikega Slovenca dr. Štefana Kočevarja, celjskega ilirca. Ta veja gre po Dečkovi liniji. Pravilno je sklepala Ana Vertačnik v svoji raziskavi, da je bila Ana Kočevar (*1795) vdova ali pa je bila morda samohranilka (sic et non). Po njeni raziskavi je imela štiri (ne)zakonske otroke. Prvega je rodila pri starosti 17 let, kar nas navaja k razmisleku, da so bili otroci nezakonski. Po vsej verjetnosti je bil Andraž Plepelec njen drugi mož in si jo je vzel z otroki, kajti dosegljiva matrika nam ponuja drugačen podatek. Namreč, z Andražem Plepelcem je imela v zakonu samo sina Jurija (*1838), ki je naslednik vseh današnjih Plepelcev¹⁵, ti so se stopili z drugim priimkom. Zato utemeljeno sklepamo, da je bila morda Ana Kočevar konkubina. Tudi to je možno. Po raziskavi (A.V.) je bilo njeno bivališče *Barachus 69*¹⁶. Fr. Kovačič nam v monografiji o Središču ponuja podatek, "da se v Gornjem Osiščecu imenuje predel – pri Baraki, kjer je bila nekdanja krčma in bil tudi brod čez Dravo". Ana Kočevar je bila lahko najemnica krčme, zato tudi takšen naslov. Gostilne pa so bile že od pamtiveka razvratne.

⁵ Veselko je leta 1927 naredil samomor, zato je obrt prevzela njegova žena Marija, ki jo je vodila še nekaj let.

⁶ Ivan Hernja (*1853) je bil nečak Helene Zdravec, roj. Hernja. Z Marijo Lukačič z Brega je imel dvoje otrok: Alojzijo, por. Veselko in Franca. Franc je bil vodja središke hranilnice in posojilnice "Čebelica" in kmalu po ustanovitvi srediških orlov njen načelnik. Vodil je tudi središko "Marijino družbo". Takoj po prvi svetovni vojni (1919) je bil soustanovitelj Središke Čebelarske družine in njen prvi predsednik. Vir: Status animarum in župnijska kronika.

⁷ Hiša Persoglijev je bila pod južno teraso središke kapele. Na domovini je ostal Matjaž, brat Marije, ki se je poročila z Ivanom Zdravcem (*1814). Brat Matjaž je bil poročen z Marijo Kočevar, sestrično dr. Š. Kočevarja. V zakonu sta imela sina Andreja, ki je umrl star komaj 21 let. S tem se je rod Persoglijev izrodil. Danes je na tem mestu hiša Branka Žerjava – Trg talcev.

⁸ Po vsej verjetnosti so bili gostači (morda rokodelci?!), saj ne najdemo nobenih oprijemljivih virov o njihovem stanu in stanju. Gotovo so prišli v Središče po letu 1682, po velikem pomoru kuge.

⁹ Str. 169 imenovana Marija Persoglio roj. Kočevar – oporoka.

¹⁰ Že takrat se kaže podjetništvo, ki se je nadaljevalo vse do današnjih Zdravcev; potomec Helene Solar je imel veliko trgovino v Zagrebu. Vir: Trg Središče.

¹¹ Še danes v šali pravijo domačini središkemu pokopališču "Solarov breg" ali "tam na Solarovom bregi".

¹² Domovina Solarov. Še danes je živo prvotno ime Solar ali "pri Solarji". Ena redkih srediških družin, ki se preživlja izključno s kmetovanjem.

¹³ Glej. F. Krnjak; Zgodovinski zapisi, 2005, str.13. (Zgodovinsko društvo Ormož).

¹⁴ Prvo znani prednik Plepelcev, katerih rod se nadaljuje še danes, vendar se je izgubil. Priimek je bil eden najstarejših v Središču.

¹⁵ Danes v Središču priimek Plepelec več ne obstaja. Marta Plepelec, roj. 1913. leta, je vzela za moža Štefana – Pišto Novaka iz Nedeljišča (Medžimurje), zato se rod nadaljuje s priimkom Novak. Marta je dočakala visoko starost, saj danes nosi že deseti križ. V zakonu je imela dva sinova: Krunoslava (Krona-Štefana), ki je bil v šestdesetih letih direktor TP Zarja v Ormožu in občinski sekretar ZKS Ormož. Vir: Tednik, 1968. Živi v Zagrebu. Drugi sin, Željko, gospodari na Plepelčevi domačiji v Središču.

¹⁶ Pojavlja se naslov Polstrau (Središče) 69.

Če si pogledamo malo bližje ožji Zadравčev rod, vidimo, da se ta sestoji iz prvotnih Zadравcev in Hernjev. Zadravci so se obdržali vse do današnjih dni, ostali priimki, ki niso direktnih linij kot Plepelci so se stopili z drugim priimkom (Novak), Polanci, Solari, Kočevarji in Persogliji, ki so nadaljevanje rodu, pa so večinoma v priimkih izumrli¹⁷. Trdna veja Zadравcev se nadaljuje z Jurijem (*1843), s sinom Jakobom (*1873) in z vnukom Jurico¹⁸ (Jurijem-Antonom-Mihaelom) ter Juričinima sinovoma (pravnuka) Jurico (*1934) in Črtomirom (*1940).

Jurij in Marija roj. Dečko popeljeta Zadравčev rod med središke imenitnike

Komaj ob koncu 19. stoletja se v javnem življenju Središča pojavi priimek Zadравec. **Jurij Zadравec (*1843)**¹⁹ postane v letih 1882 do leta 1888 namestnik načelnika *krajnega šolskega sveta*, nato pa prevzame dvoletni županski mandat (1889-1891)²⁰. Bil je izučen pek in je v Rakitju kupil stari mlin, ki ga je posodobil v valjčnega, dozidal še mogočno stanovanjsko in gospodarsko poslopje ter začel zelo uspešno obrt²¹. Od začetka posodobitve do 1927. leta je mlin poganjala v kombinaciji z vodo lokomobila, torej parni pogon²², zato je vse prebivalstvo mlin tudi tako imenovalo – paromlin ali damf²³. Od tega leta naprej pa do nacionalizacije 1. maja, 1948, je bil mlin na električni pogon, ob ugodnem stanju vode je bila v pomoč tudi vodna turbina. Po nacionalizaciji prevzame mlin državno podjetje Žito iz Ljubljane, enota Ptuj. Kmalu za tem podjetje Žito nacionalizirani mlin likvidira in objekt samuje do naselitve Droge-Sudes iz Portoroža, leta 1964²⁴. Droga-Sudes odkupuje gozdne sadeže in

začne proizvodnjo živilskih artiklov in pakiranje začimb²⁵. V drugi polovici prejšnjega stoletja, leta 1977 (odprtje je bilo 29. novembra), se je Droga preselila na novo lokacijo pri železniški postaji, na paromlinu pa je ostala sorodna firma Gosad, ki je odkupovala gozdne sadeže, polže in zdravilna zelišča.

Lokomobila

(www.panoramio.com/photos/original/658801.jpg)

Iz zbranih podatkih je razvidno, da je bila domačija Zadравčevih v Trgu (danes Slovenska c. 30) skupaj s pekarno, ki jo je pozneje imel v zakupu središki pek Vencel Pajek, tudi med nacistično okupacijo.²⁶ To hišo, s pekarno vred, je ob koncu petdesetih let prejšnjega stoletja kupil središki pekovski mojster Karel Prosnik; je še v njej danes uspešna in dobra pekarna.²⁷ Gotovo je bila Zadравčeva družina razvejana, saj najdemo, pa tudi ustni viri nam povedo, da je bila sestra Ivana Zadravca (*1814) Terezija Zadравec (*1808) poročena k sosedom Pintaričem²⁸.

¹⁷ Razen Kočevarji.

¹⁸ Jurij (*1907, Jurica) je dobil krstno ime po svojem dedku Antunu Srukulju, praprapradedku Mihaelu Kočevarju in po dedku Juriju Zadравcu.

¹⁹ Podatek iz Status animaruma. V nadaljevanju SA.

²⁰ F. Kovačič, Trg Središče, str. 220 in 429.

²¹ Na podlagi nekaterih podatkov, ki so ZK in SA, je Jurij Zadравec svojo "pekarijo" ob koncu 19. stol. oddal v najem nekemu Alojzu Kolariču. Prvi lastnik "Rakitja" je bil Jurij Lesjak (*1837), ki se je z družino preselil na Vitan in mlin prepusti novemu lastniku Ivanu Puklavcu (*1834). Torej je Jurij Zadравec kupil že zgrajen potočni mlin, vendar ga je pozneje močno posodobil. Obenem je zgradil sodobno stanovanjsko poslopje. Vir: SA in ZK.

²² Parni stroj. Pogovorno je to bil damf, popačenka iz nemške besede Dampf- Wasserdampf – vodna para.

²³ Za obratovanje mlina je bila tudi inštalirana Francisova vodna turbina 40KW moči, vendar ni nikoli razvila polne moči zaradi pomanjkanja tolikšne količine vode. Vir: Črto Zadравec.

²⁴ Mala tovarna dišav, kot so jo nekateri imenovali, je začela obratovati v začetku julija 1965. leta. Vir: Tednik, z dne 4. 7. 1965.

²⁵ Droga-Sudes pripelje v Središče kombinatov komercialist Radko Munda iz Središča, ki tudi pomaga firmo konstituirati. Njen prvi poslovodja je postal Franc Cvetko iz Cvetkovcev. Vir: Radko Munda.

²⁶ Po osvoboditvi je imel nekaj časa pekarno v najemu sin prejšnjega najemnika Herman Pajek. Vir: Draga Jurjaševič.

²⁷ Pekovski mojster Karel Prosnik je bil najprej najemnik pekarne, šele nato jo je kupil. Vir: Črto Zadравec.

²⁸ Te družine v Središču ni več, je izumrla. Na tem mestu je nova hiša lastnika Draga Gjurana, Slovenska c. 39. Po vsem sodeč, je bilo v družini več ženskih kot moških potomcev, zato po svoji rodovni liniji nimajo sorodstva.

Jurij Zdravec je imel v zakonu z **Marijo Dečko** četvero otrok: Marijo (1868-1872), **Jakoba (1873-1959)**, Konrada (1875-1876) in ponovno Marijo (1883-1883). Trije so umrli v rosnih dobi, le drugorojenec Jakob je preživel. Jurijeva žena Marija, roj. Dečko, je izhajala

s Placa (*1841) iz stare Solarove domačije.

Jakob Zdravec (*1873) se je po končani nižji realni v Mariboru izučil pri očetu Juriju pekovski obrti. Že kot mladenič je proti koncu 19. stoletja postal pekovski obrtnik. Mlin v Rakitju²⁹ je prevzel od očeta Jurija 1901.³⁰ leta in ga je vodil vse do leta 1931, ko je mlin prevzel

Jakovov sin Jurica (*1907). Oče Jakob je bil Jurici samo družabnik do leta 1940, tokrat je odstopil in se ukvarjal kmetijstvom, z vinogradništvom in s strokovno publicistiko.³¹ V času svojega vodenja mlina je osnoval še delavnico za izdelovanje sestavnih in nadomestnih delov za valjčne mline. Njegov največji prispevek pa je bil pri razvoju slovenskega obrtništva.

Arhivski vir v PAM³² nam ponuja še dodatne podatke. Leta 1932 je prišlo do spremembe. Jakob Zdravec je kot dosednji edini imetnik s sinom Jurico osnoval javno trgovsko družbo, ki je nekoliko spremenila naziv – **Parni in umetni mlin J. Zdravec v Središču**. Ob okupaciji je bil mlin zaplenjen. Upravitelja mlina je postavil pooblaščenec šefa civilne uprave za utrditev nemštva. Ker v začetku okupacije sodišča niso

delovala – do leta 1943, je pooblaščenec vpisal mlin v register.³³

Jakoba Zdravca, ženo Dragico in snaho Ilo (Ljudmilo) so nacisti junija 1941. leta aretirali ter jih zaprli na Borlu. Zakonca Zdravec so čez en mesec izgnali na Hrvaško, v Varaždin. Domov sta se vrnila v začetku junija 1945. Z drugo ženo, Dragico Ferkič, sta živela v Središču na Slovenski cesti, nasproti nekdanje trgovine Šara, dokler ni 4. junija³⁴ 1959. leta J. Zdravec umrl.

Sin, Jurica Zdravec (*1907), je prav tako delil usodo očeta in večine Središčanov. Nemci so ga kot vodilnega v sokolskem društvu Središče in rezervnega konjeniškega kapetana že 30. aprila aretirali. Pozneje so ga z vso družino, ženo Ilo (Ljudmilo),

dvema mladoletnima otrokoma in dojenčkom, pregnali v Nemčijo, od koder so se po koncu vojne srečno vrnili. Do leta 1948 je mlin deloval in bil v lasti Jurice Zdravca, to leto pa je nova oblast mlin nacionalizirala. Po nacionalizaciji je Jurica Zdravec postal direktor vseh okrajnih industrijskih podjetij ptujskega okraja, po letu 1950 pa je postal poverjenik za lokalno industrijo ptujskega okraja. Po ukinitvi teh je bil nekaj časa zaposlen na Skladu za mehanizacijo kmetijstva in na Okrajni zadružni zvezi. Dve leti, do leta 1954, je bil direktor "SLOVENSKIH GORIC" na Ptuj; po priključitvi cone B Jugoslaviji so ga poklicali v Koper za komercialnega direktorja podjetja "VINO KOPER". Po ustanovitvi izvozne agencije za vino "VINAG" v Ljubljani, obrata Glavne zadružne zveze, je bil vodja komerciale tega podjetja vse do leta 1960, ko se je podjetje preselilo v Maribor. Pri mariborskem VINAGU je opravljal funkcijo pomočnika direktorja, pozneje pa je bil ekonomski svetnik.³⁵

²⁹ Rakitje – ledinsko ime zaselka, kjer so bili doma Zdravci, kjer je ded Jurij kupil stari mlin. Gotovo je zaselek dobil ime po vrbru, rakitju ali rakitovcu (*Hippophae rhamnoides*).

³⁰ Vir: Jurica Zdravec, 1973, pismo Jakobu Emeršiču.

³¹ Leta 1901 je bil mlin vpisan v register trgovcev posameznikov, obstajal pa je že vsaj od leta 1892. Naziv tvrdke je bil dvojezičen; slovenski del imena se je glasil: "**Jakob Zdravec, umetni mlin na paro in vodo v Središču**". Vir: Emica Ogrizek, Zbornik Središča, 2010.

Zaradi zaslug pri razvoju slovenskega obrtništva je bil Jakob Zdravec predsednik Združenja obrtnikov Dravske banovine in njegov častni član.

³² Pokrajinski arhiv Maribor.

³³ Prav tam.

³⁴ Zanimivo, da se pojavlja mesec junij v treh prelomnih dogodkih.

³⁵ Po trgovski šoli, ki jo je obiskoval v Mariboru, se je v Belgiji izšolal za komercialnega inženirja.

Po invalidski upokojitvi se je Jurica Zadravec ukvarjal s strokovno publicistiko s področja vinogradništva in vinarstva.³⁶ Poleg domačih objav je pisal še za tuje strokovne časopisne hiše, npr. Allgemeine deutsche Weinfachzeitung, Schweizerische Weinzeitung, Neuer Wein Kurier itd. Vsega skupaj je objavil čez 1000 strokovnih člankov in razprav s področja vinarstva in vinogradništva. Je idejni oče vodilnega slovenskega vinarja Stanka Čurina s Koga.

Ključne besede

Paromlin, Zdravci, okupacija, lokomobila, Rakitje, pekarna, parni in umetni mlin, turbina.

Viri

- Zgodovinski arhiv Ptuj.
- Nadškofijski arhiv Maribor.
- Veliki slovenski biografski leksikon, 2008.
- Spominski almanah slovenskih strokovnih pisateljev, publicistov in projektantov, 1939.
- Status animarum središke župnije
- Večer, 18. maj, 1969.
- Zadravec, Črto, Jelovec-Maribor.
- Nekateri viri so citirani sproti.

Literatura

- F. Kovačič, *Trg Središče*, Maribor, 1910.
- E. Ogrizek, *Zbornik Središča*, 2010.
- Jurica Zadravec, *biografija*, tipkopis, 1973.

Povzetek

Ustanovitelj parnega oziroma umetnega (valjčnega) mlina je bil Jurij Zadravec iz Središča, ki je imel v Središču pekovsko obrt. Po nakupu starega vodnega mlina, 1891. leta,³⁷ je mlin posodobil, kasneje pa je dal v najem središko pekarijo in se ukvarjal samo z mlinarstvom. Po ustnih podatkih je paromlin začel

obratovati že 1892. leta in je bil edini takšen obrat v bližnji in daljni okolici. Po smrti ustanovitelja sodobnega mlina Jurija Zdravca je mlin podedoval sin Jakob, ki ga je zopet posodobil. Ker je bilo vode premalo, je leta 1905 naredil dizelski pogon, občasno pa je mlin deloval preko 40 KW Francisove vodne turbine.

Ker je bilo do Ormoža napeljano električno omrežje iz elektrarne Fala, je Jakob Zadravec dal pobudo središki občini za elektrifikacijo kraja. Seveda je del stroškov nosil sam, občina pa je za stroške elektrifikacije prodala mlin, ki ga je v začetku dvajsetega stoletja kupila od Vargazonov. Mlin in žago je nato ponovno kupil nazaj prvi lastnik.

Leta 1932 je prevzel mlin Jakobov sin Jurica Zadravec, obratoval je do okupacije nacistične Nemčije. Mlin so nacisti nacionalizirali, družino Zadravec pa izgnali. Po vojni je bil mlin zopet v lasti Jurice Zdravca, vendar je nova komunistična oblast mlin ponovno nacionalizirala. To pa je bil usodni udarec za mlin in razvoj mlinarske obrti tako v občini kot širši okolici.

ske komisije. Vse vino in olje, kar ga je bilo odveč, je šlo v zameno za živila. Urad za vino in olje v Trstu je likvidiral 22. novembra 1918.

Dne 16. julija 1918 je bil pozvan v vodstvo obnove po vojnih operacijah uničenih vinogradov na Goriškem. Tu je bilo treba velikopotezne akcije, da se čim preje obnovi vinograde, vir goriškega blagostanja. Nenadoma je nastala velika potreba po ameriških trtnih cepljenkah. Že je bilo izbrano lepo posestvo 20 ha za ustanovitev matičnjaka in trsnice v Repoljah v Furlaniji tik pod Krasom ob vodi v bližini električne centrale, kjer bi na najmodernejši način proizvajali potreben trtni material. Krediti so bili za obnovo v milijonih na razpolago, toda konecem oktobra 1918. je padlo vse v vodo. Videč, da je Primorska za Jugoslavijo zgubljena, se je dne 5. januarja 1919. podal v Ljubljano v nadi, da bo mogel čim več v svoji stroki delati za naš narod.

Od prevrata dalje se je udeleževal poleg svoje službe kot tajnik pri vinarstvu in sadjarskem odseku Kmetijske družbe za Slovenijo in je bil pred likvidacijo odseka leta 1927. odsekov predsednik, je sodeloval pri ustanovitvi Vinarškega društva za dravsko banovino v Mariboru, je opravljal pri tem društvu posle tajnika in blagajnika in je istočasno bil urednik za vinarstvo in kletarstvo pri «Kmetovalcu», ki je bilo glasilo vinarškega društva od leta 1930. do 1937. Pri strokovnem odboru za ocenjevanje vin pri kmetijsko-kemičnem zavodu v Mariboru je prevzel mesto podpredsednika do leta 1937. Pri okrožnem sodišču v Mariboru je registriran za stalnega sodnega izvedenca v vinarstvih in vinskih zadevah. Njegovi strokovni članki iz vinarstva in kletarstva so v teku dolgih let bili objavljeni v strokovnih listih in dnevnikih časopisih. Snov je črpal iz lastne dolgoletne prakse, posebno na svojem lastnem vinogradnem posestvu v Jeruzalemu.

ZADRAVEC JAKOB, industrijalec, veleposestnik in vinogradnik, rojen dne 22. julija 1873. v Središču ob Dravi, končal nižjo realno v Maribo-

ru, je organizator slovenskega obrtništva, častni predsednik ZOD in svetnik zbornice za TOL.

Napisal je knjigo: Spomini ob 40 letnici Središke obrtne zadruge in številne strokovne članke v «Narodnem dnevniku» (1908), v «Domovini», v «Obrtnem vestniku», v «Trgovskem listu», v «Jutru», v «Mariborskem večerniku» in v «Varždinskih novostih».

ZADRAVEC JURICA,

industrijalec in posestnik, rojen dne 5. februarja 1907., končal nižjo klasično gimnazijo in državno trgovsko šolo v Mariboru. Ima diplomu za ing. com. od Institut Superieur Technique et Colonial de Liège.

Napisal je razprave in članke splošno komercialne, mliško-tehnične, tarifarne in davčne vsebine v «Jutru», v «Mlinarskem listu», v «Trgovskem listu» itd.

ZAJEC ING. SLAVKO,

inženjer mestne elektrarne, rojen dne 11. avgusta 1903. v Gorici, maturiral na realki v Ljubljani l. 1920., diplomiral na tehnični fakulteti univerze v Ljubljani l. 1928.

Je urednik «Elektrotehničnega vestnika», kamor je napisal večje število strokovnih člankov. Izvršil je projekt elektrifikacije mesta s 60.000 prebivalci in projekt toplotne mreže.

ZELENIK FRANC,

monopolistični uradnik, rojen dne 12. aprila 1880. v Črmlji, dovršil trgovsko šolo v Celovcu.

Napisal je knjigo: Kontokorent, Knjigovodstvo 1907. izd. Trg. knjižnica, in številne članke trgovsko-gospodarske vsebine v «Edinosti», «Slovenecu», «Jutru», «Narodno-gospodarskem vestniku», v «Trgovskem listu» v Trstu in v Ljubljani itd. Bil je urednik «Trgovsko-obrtnega kotledarja» l. 1907.—8. in «Trgovskega kotledarja» l. 1922.—28.

ZUPAN ARH. IVAN,

pooblaščen arhitekt, rojen dne 12. novembra 1888. v Kamni gorici. Dovršil šole v Streližu l. 1911.

346

Faksimile Spominskega almanaha, 1939.

³⁶ Večer iz leta 1969 je prinesel notico izjave Jurice Zdravca, vinogradniškega staroste ormoško-ljutomerskega vinogradniškega okoliša: "Možje, ne dovolimo, da bi merili kakovost našega vina po alkoholu v njem, kajti to bi bilo tako, kakor če bi ocenjevali lepoto pri ženskah po kilogramih. Tedaj bi bila najbolj prikupna tista s 120 kg."

³⁷ Vir: KO Središče, vložek 313, Urb. NO 168, Magistrat Polstrau.

Peter Luknjar*

ROD BRUMEN (OB STOLETNICI ROJSTVA DR. VINKA BRUMNA)

Prispevek obravnava rodbino Brumen z različnih vidikov. V uvodnem delu je nekaj dejstev o priimku Brumen, sledi osrednji del s pregledom družinskega debla in v nadaljevanju razvoj socialno-ekonomskega statusa družine.

Uvod

Pomen priimka je razložen v Etimološkem slovarju slovenskega jezika¹. »Bruma, brumnost« pomeni pobožnost (od 16. do 19. stoletja), iz tega sledi pridevnik brumen – pobožen, izpričano tudi kot priimek Brumen.

Priimek Brumen je v Sloveniji dokaj pogost, v letu 2007 je bilo 549 nosilcev tega priimka. Za razliko od nekaterih drugih prleških priimkov, ki so geografsko omejeni, ga je mogoče najti skorajda v vseh slovenskih regijah, razen v goriški. Najpogostejši je v podravski statistični regiji, kjer je 60 % nosilcev tega priimka.²

*Rodovi Brumen v naši okolici
ob začetku ohranjenih župnijskih knjig.³*

V naši neposredni okolici lahko priimek Brumen najdemo v že od začetka ohranjenih krstnih in ostalih župnijskih knjigah v fari Sv. Tomaž, v knjigah podružnične cerkve Sv. Lenarta – v Podgorcih in v knjigah župnije Ormož. Priimek je bil omejen čas

prisoten tudi v ostalih bližnjih krajih in trgih, npr.: v Gorišnici, Ljutomeru in Središču ob Dravi.

Glede na navedeno, roda Brumen ne bo možno med sabo povsem povezati. Iz ostalih virov in literature⁴ je razvidno, da so prvi začetki tega priimka v neposredni bližini v naselju Savci, župnija Sv. Tomaž. Ob popisu zemljiškega gospostva Ormož leta 1542 je bil tamkajšnji gospodar Jurij Brumen.

Doslej znani podatki za ostala naselja kažejo, da v letu 1542 nikjer drugje ni bilo Brumnov. Ob tem je treba poudariti, da z omembo v začetku 16. stoletja sodi med najstarejše slovenske priimke.

Ohranjenih je več različic zapisa priimka: Wrumben, Wrumen in Brumen.

Pisni viri kažejo, da prihaja rod Vinka Brumna s Huma pri Ormožu, zelo verjetna je povezava vseh »ormoških« Brumnov z najstarejšimi koreninami v Savcih.

Zaradi slabega stanja starih krstnih knjig župnije Ormož je možna samo delna rekonstrukcija povezav med prvimi tremi generacijami družine Brumen na Humu.^{5, 6}

1. generacija:

- Martin Brumen, rojen pred letom 1707, poročen z Marijo Štebih in Marijo Fulin.

* Peter Luknjar, profesor kemije, Gimnazija Ormož, Hardek 5, 2270 Ormož.

¹ Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika.

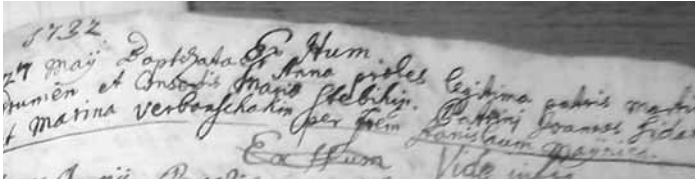
² Statistični urad RS.

³ Podlaga - karta TIS.

⁴ Cenitve imetja (Gülschätzung), Ormož skozi stoletja 1.

⁵ RMK, PMK, MMK župnij Ormož, Svetinje in Središče ob Dravi.

⁶ Zapisniki duš župnije Ormož in Središče ob Dravi.

Rojstvo na Humu, 27. maja 1732 se je rodila Ana, zakonska hči Martina Brumna in Marije Štebih, botra sta bila Ivan Zidarič in Marija Verbanšek.

2. generacija:

Potomci Martina Brumna:

- I. Ana Brumen, rojena leta 1732 na Humu.
- II. Vid Brumen, poročen s Heleno Juršec in Margereto Panič, njegovi otroci se rojevajo na Humu med leti 1754 in 1765.
- III. Andrej Brumen, poročen s Heleno Kuharič, njegovi otroci se rojevajo na Humu med leti 1758 in 1769.
- IV. Helena Brumen, rojena leta 1741 na Humu.

3. generacija

Potomci Vida Brumna:

- II. a. Anton Brumen, rojen leta 1754 na Humu.
- II. b. Matija Brumen, rojen leta 1756 na Humu.
- II. c. Marija Brumen, rojena leta 1757 na Humu.
- II. č. Martin Brumen, rojen leta 1760 na Humu.
- II. d. Helena Brumen, rojena leta 1762 na Humu.
- II. e. Jakob Brumen, rojen okrog leta 1765, poročen leta 1803 z Lenko s Huma 24, umrl leta 1823.

Potomci Andreja Brumna in Helene Kuharič:

- III. a. Mihael Brumen, rojen okrog leta 1758, poročen z Barbaro Masten.
- III. b. Neža Brumen, rojena leta 1760 na Humu.
- III. c. Jožef Brumen, rojen leta 1765 na Humu
- III. č. Jakob Brumen, rojen leta 1769 na Humu, poročen z Marijo Aleksič iz Frankovcev, umrl leta 1814.

Za naslednje generacije so pomembni:

- Jakob Brumen (II. e.), njegov sin Andrej, ki je umrl leta 1871, je bil v tem času zadnji nosilec priimka Brumen na Humu.
- Jakob Brumen (III. č.), njegov sin Tomaž je leta 1840 prodal domačijo Hum 29 sosedoma Mihaelu in Mariji Zidarič.
- Mihael Brumen (III. a.), njegov sin Jožef, rojen leta 1785 na Humu 29, je s poroko na Pavlovski Vrh 40

ohranil priimek in rod Brumen, ki se v eni izmed vej že leta 1903 vrne na Hum.

4. generacija

Sin Mihaela Brumna:

- III. a. i. Jožef Brumen, rojen leta 1785 na Humu 29, poročen leta 1811 z Uršulo Zobovič na Pavlovski Vrh 40, umrl leta 1849. Uršula Brumen, rojena Zobovič, je umrla leta 1853 v starosti 74 let.

5. generacija

Potomci Jožefa Brumna:

- Blaž Brumen, rojen leta 1811 v Pavlovskem Vrh 40, poročen leta 1834 z Alojzijo Kotnik v Pavlovskem Vrh 40, tam umrl leta 1867.
- Marija Brumen, rojena leta 1814 v Pavlovskem Vrh 40, umrla leta 1825.
- Gera Brumen, rojena leta 1820 v Pavlovskem Vrh 40, umrla leta 1825.

6. generacija

Potomci Blaža Brumna:

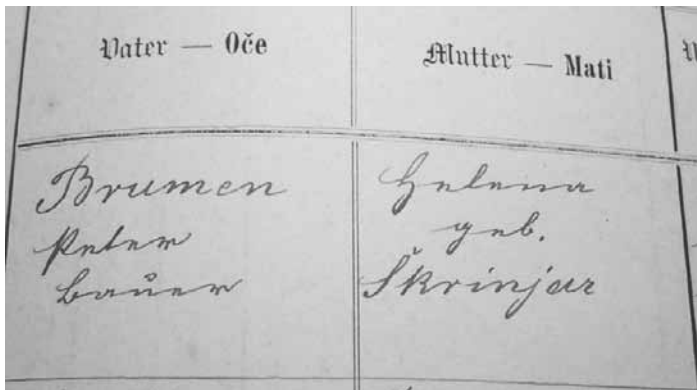
- Franc Brumen, rojen leta 1835 v Pavlovskem Vrh 40
- Peter Brumen, rojen leta 1838 v Pavlovskem Vrh 40, poročen leta 1866 s Heleno Kovač, leta 1867 postal vdovec in se leta 1869 vnovič poročil, tokrat s Heleno Škrinjar. Umrl je leta 1888 v Šalovcih 9 v 50. letu starosti.
- Neža Brumen, rojena leta 1840 v Pavlovskem Vrh 40, umrla leta 1843.
- Marija Brumen, rojena leta 1843 v Pavlovskem Vrh 40, umrla leta 1844.
- Ana Brumen, rojena leta 1845 v Pavlovskem Vrh 40.
- Katarina Brumen, rojena leta 1850 v Pavlovskem Vrh 40.

7. generacija

Potomci Petra Brumna:

- Franc Brumen, rojen leta 1867, umrl kot otrok.
- Matija Brumen, rojen leta 1869, umrl neporočen v Pušencih, kjer je bil za gospodarja pri vdovi na kmetiji Plavec.

- Avgust Brumen, rojen leta 1871 v Pavlovskem Vrhu 40, poročen leta 1895 s Katarino Perc iz Miklavža pri Ormožu.
- Julijana Brumen, rojena 1878 v Šalovcih, poročila se je z Lesnikarjem v Središče ob Dravi.
- Mihael Brumen, rojen leta 1880 v Šalovcih 9, poročen leta 1903 z Marijo Ivanuša na Hum 24. (Imela sta več otrok, med njimi je bil Peter Brumen, rojen leta 1911 na Humu 68).
- Alojzija Brumen, rojena leta 1882 v Šalovcih 9, poročena s Trstenjakom v Šalovcih.
- Vincenc Brumen, rojen leta 1885 v Šalovcih 9, poročen leta 1908 z Marijo Bauman, umrl leta 1956. Marija Brumen, rojena Bauman je umrla leta 1962.
- Terezija Brumen, rojena leta 1888, umrla 1897.

Vpis staršev v rojstno matično knjigo za enega izmed njihovih otrok, (Peter Brumen – kmet, in Helena, rojena Škrinjar)

8. generacija

Samo potomci Vincenca Brumna:

- Vinko Brumen, rojen leta 1909, poročen z Milko Šušteršič, umrl leta 1993 v Argentini.
- Anton Brumen, rojen leta 1913, poročen z Marijo Bauman, umrl leta 1991.
- Avgust Brumen, rojen leta 1911, poročen leta 1947 z Juliko Lukman, umrl leta 1965.
- Marija Brumen, rojena 1917, poročena s Francem Klobučarjem v Središče ob Dravi, umrla leta 2000.

*Stojijo: Anton Brumen, Jelica Šušteršič, Franc Klobučar, mož Jelice Šušteršič, Marija Klobučar, roj. Brumen, Avgust Brumen; sedijo: Marija Brumen, roj. Bauman (žena Antona), mati Marija Brumen, roj. Bauman, oče Vincenc Brumen, Julika Brumen, roj. Lukman (žena Avgusta), na rokah Jožek Brumen (poročen z Martino Pauša na Hum); v prvi vrsti sedijo: Micika Brumen (poročena Kozar), Justina Brumen (poročena Moharič) in Slavica Brumen (poročena Luknjar na Hum), fotografija je nastala na dvorišču domačije v Šalovcih leta 1954.⁷
Last Slavice Luknjar.*

*Vinko in Milka Brumen (edini par, ki manjka na prejšnji sliki), Argentina, 4. junij 1958.
Last Slavice Luknjar.*

⁷ Nekatere fotografije so last Slavice Luknjar.

9., 10. in 11. generacija Brumnov živi danes v severovzhodnem delu Slovenije

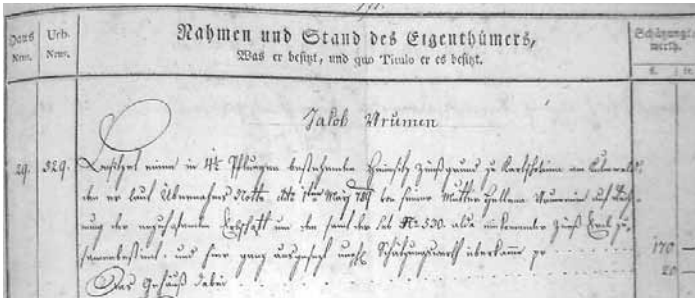
(tri generacije potomcev Avgusta Brumna živijo na Humu v sosesčini svojih davnih prednikov in obdelujejo iste njive in travnike).

Razen po vpisih v matične knjige lahko sledimo rodu tudi po ostalih arhivskih virih in si tako ustvarimo celovitejšo podobo od teh, ki nam jih pokažejo samo letnice pomembnih življenjskih dogodkov.

Terezijanski kataster in popis hišnih gospodarjev iz leta 1754 nam omogočita lociranje domovanja Martina Brumna na jugozahodno pobočje Huma.⁸ Prvi vpisi v zemljiške knjige⁹ pokažejo, da so ob koncu 18. stoletja živeli na Humu, stara hišna številka 29.

V terezijanskem katastru gosposčine Markovci je Martin Brumen lastnik na dveh urbarnih številkah – 562 in 563, pozneje pridobijo urbarno številko 529.

Prvi vpis v staro zemljiško knjigo za urbarno številko 529 gosposčine Markovci, Hum, stara hišna številka 29.

Spremembe lastnikov na Humu 29 so si sledile v naslednjem zaporedju:

- leta 1789 Helena Brumen preda posest sinu Jakobu,
- leta 1813 Jakob Brumen (III. č.) zapusti posestvo sinu Tomažu, del posestva zadrži Jakobov brat Jožef,
- leta 1840 proda Tomaž Brumen posestvo skupaj s stanovanjskim in gospodarskim poslopjem Mihaelu

in Mariji Zidarič s Huma, stara hišna številka 27, - Zidariči so nato lastniki več kot 100 let¹⁰, potem je na stavbišču v osemdesetih letih prejšnjega stoletja zgradila vikend ga. Lah iz Ormoža.

V času pred nastankom franciskejskega katastra leta 1825 so na Humu s kupno pogodbo pridobili staro hišno številko 44. Ta je stala v bližini domačije družine Bac, kjer je živela Helena Brumen, vdova po Jakobu Brumnu (II. e.).

Spremembe lastnikov na Humu 44 so si sledile v naslednjem zaporedju:

- leta 1821 Jakob Brumen (II. e.) in žena Lenka, po kupni pogodbi z Jožefom in Barbaro Plantič iz Ormoža,
- leta 1823 Lenka Brumen, po pokojnem možu,
- leta 1830 Andrej Brumen in žena Uršula, rojena Podgorelec, dedovanje po materi Lenki,
- leta 1868 Andrej Brumen, dedovanje po pokojni ženi Uršuli,
- leta 1868 Jurij in Ana Podgorelec, po pogodbi za preužitek Andreja Brumna, Andrej Brumen je umrl tri leta pozneje, potem do leta 1903 na Humu ni Brumnov.

V letu 1825 na hišni številki Hum 29 gospodarita Jožef (III. c.) in Tomaž Brumen iz 3. in 4. generacije, na hišni številki 44 je lastnica vdova Lenka Brumen.¹¹

Pripadajo jim naslednje humske parcelne številke:

- 1) 308, 309, 310, 311 in 312 – Jožef Brumen, Hum 29,
- 2) 320, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 468, 469, 470, 471 in 472 – Tomaž Brumen, Hum 29,
- 3) 361, 362, 363 in 364 – Helena Brumen, Hum 44.

Jožef, sin Mihaela Brumna (III.a.i.) je po poroki z Uršulo Zobovič zaživel na njeni domačiji v Pavlovskem Vrhu, po smrti tasta Tomaža Zoboviča v letu 1817 prevzame gospodarjenje.

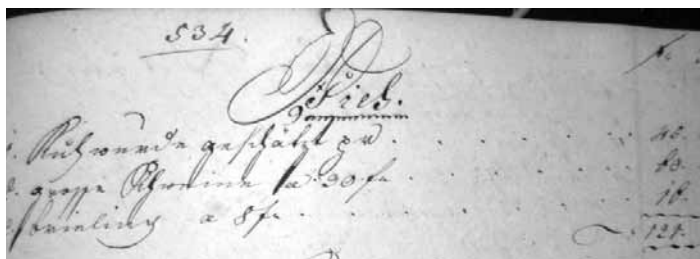
Tedaj je nastal zapuščinski inventar – popis in cenitev vsega, kar je bilo pri hiši. V inventarju, ki je dolg 11 strani, sledijo popisi vseh dokumentov, parcel, živine, žita v shrambah ter vseh premožnin.

⁸ Fond MTK, Štajerski deželni arhiv.

⁹ Fond Stara zemljiška knjiga gospodarstva Markovci in Ormož, Zgodovinski arhiv Ptuj.

¹⁰ Zemljiška knjiga K.O. Hum

¹¹ Fond Franciskejski kataster, mape in delovodniki, Arhiv RS.

Cenitev živine, ena krava, dve veliki svinji in dva prašiča, skupaj 121 goldinarjev. Zapuščinski inventar po Tomažu Zoboviču.¹²

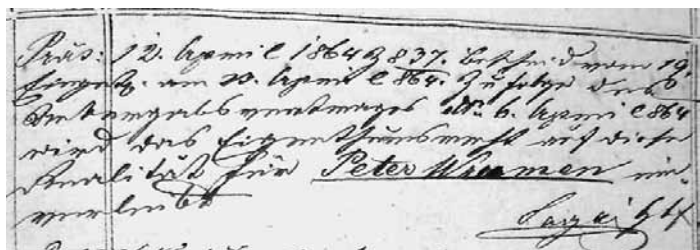
Jožef Brumen je med lastniki parcel v Pavlovskem Vrhu leta 1825 v franciscejskem katastru.

Pripadajo mu naslednje parcelne številke v Pavlovskem Vrhu skupaj z namembnostjo:

- 1) 465, 467, 549, 551, 554, 555 in 557 – pašniki in sadovnjaki,
- 2) 466 in 553 – vinograda,
- 3) 468 in 559 – gozd,
- 4) 550, 556 in 558 – njive,
- 5) 560 – travnik,
- 6) 552 – vrt,
- 7) 74 – stavbišče.

Skupna površina je znašala 13 oralov in 1235,2 sežnja, kar je v današnjih merah 7 hektarjev in 92 arov.

V Pavlovskem Vrhu pride leta 1834 do sklenitve poročne pogodbe Jožefovega sina Blaža Brumna z Alojzijo Kotnik in sočasnega prevzema posestva od njegovih staršev. Bistveni člen poročne pogodbe je zagotavljal skrb za otroke iz tega zakona v primeru smrti enega ali drugega zakonca.

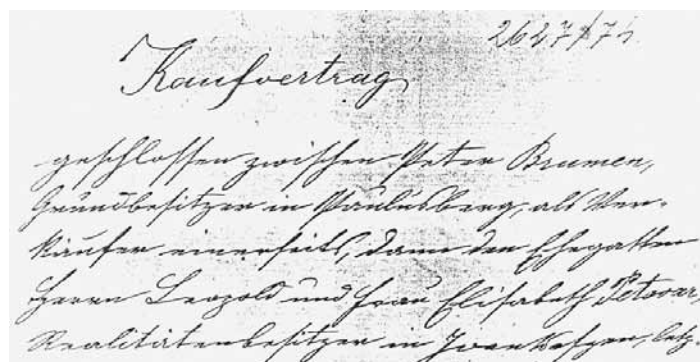

Sprememba lastništva v stari zemljiški knjigi gosposčine Ormož, leta 1864 prevzem urbarne številke 84b (Pavlovski Vrh 40), vpis lastniške pravice na Petra Brumna.

Leta 1864 prevzame posest Blažev sin Peter Brumen.

Hitro za tem se mora Peter Brumen v manj kot letu dni soočiti s smrtjo vseh svojih najbližjih. Aprila leta 1867, zaradi zapletov pri prvem porodu, umre žena Helena, roj. Kovač, čez dva meseca oče Blaž in februarja, leta 1868, umre še mati Alojzija.

Pomlad 1868 je pričakal sam z enoletnim sinom Francem. Kmalu je poiskal naslednje primerno dekle, to je bila Helena Škrinjar iz Vinskega Vrha, s katero se je poročil januarja 1869. Verjetno se je moral v tem času zadolžiti, zato je leta 1874 prodal celotno posest v Pavlovskem Vrhu in z drugo ženo Heleno, roj. Škrinjar kupil posest v Šalovcih.

Prodaja urbarne št. 84b gosposčine Ormož (Pavlovski Vrh 40) z omenjenimi kupci in prodajalcem.

Prodajna pogodba za Pavlovski Vrh 40, posest pod urbarno št. 84b gosposčine Ormož, je bila sklenjena 27. aprila 1874 v Ormožu.

Peter Brumen je prodal stanovanjsko in gospodarsko poslopje, skupaj z nepremičninami, z izjemo vseh premoženj za 3950 goldinarjev. Dejansko je dobil samo del kupnine, saj je imel dolgove v skupni vrednosti 1415 goldinarjev. Večji del dolga je prinesla zadolžnica pri radgonski hranilnici, manjši del, 151 goldinarjev, je znašal znesek zapuščine po prvi ženi za mladoletnega sina Franca iz prvega zakona. Ob pogodbi je bilo določeno, da je lahko obdržal zimsko setev koruze, krompirja, pese, prosa in ajde.

Kupca sta bila gospod Leopold Petovar in gospa Elizabeta, rojena Kočevar, posestnika iz Ivanjkovcev, slednjo je zaradi mladoletnosti zastopal njen oče Ivan Kočevar, posestnik iz Središča ob Dravi.

¹² Zbirka listin zemljiške knjige gospostva Ormož, Zgodovinski arhiv Ptuj.

*Brumnova kapela.
Fotografija je nastala okrog leta 1968.
Last Slavice Luknjar.*

Obnova gospodarskih poslopij je trajala še leta 1937, o čemer pričajo inicialke MVB in letnica 1937 na enem izmed nosilnih tramov.

*Začetnice M (arija) V(incenc) B(rumen)
in letnica 1937 na tramu.*

Verjetno so se v letu 1937 obnovitvena dela končala, tako je drugorojeni sin Avgust lahko v svojem 26. letu starosti začel obiskovati kmetijsko šolo v Šentjurju in jo leto pozneje uspešno končal.

Prvorojeni sin Vinko se je ob tem ves čas šolal, leta 1931 je diplomiral in leta 1936 doktoriral. Med drugo svetovno vojno je postal ravnatelj na učiteljskišču v Gorici in leta 1948 emigriral v Argentino. Gre za najbolj učeno osebnost v vsem Brumnovem rodu, zato bo njegova (avto)biografija najbrž že v bližnji prihodnosti v celoti objavljena.

Posestvo sta tako leta 1947 prevzela Avgust Brumen z ženo Juliko, ki je k hiši s poroko prinesla dolgo pričakovane gorice. Vendar je že leta 1965, ko je mož

Avgust po dolgi bolezni umrl, postala vdova. Ostala je sama s štirimi mladoletnimi otroki in podobno kot moževa babica Helena samostojno, s pomočjo otrok, vodila gospodarstvo naslednjih 17 let.

*Z leve: Ivan Brumen (poročen z Darinko Skoliber, stanujejo v Šalovcih 15), Slavica Brumen (poročena Luknjar), Julika Brumen, rojena Lukman (1917 – 1996), Jožek Brumen (poročen z Martino Pauša na Hum 12, stara hišna številka 31 – meji na posest stare hišne št. 29!), Avgust Brumen (1911 – 1965), manjka Justina Brumen.
Fotografirano pred domačijo v Šalovcih 15,
10. januarja 1965.
Last Slavice Luknjar.*

Ob koncu prispevka bi omenil še Petra Brumna (1911 – 1998), dolgoletnega zvonarja v humski cerkvi. Čeprav je bil bratranec našega deda Gusteka, smo mu vsi pravili stric Peter. Ker je Avgust Brumen umrl, preden sem se rodil, sem v začetku devetdesetih let njega povprašal o Brumnovem rodu. Zapisal mi je vse, kar je vedel o najinih prednikih in pripisal: »Pa radi jih imejte in v molitvah se jih spomnite«.

Ključne besede

Brumen, rodoslovje, rodoslovni viri.

Pisni viri

- Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond: *stara zemljiška knjiga*.
- Nadškofijski arhiv Maribor, *Fond matičnih knjig*.
- Okrajno sodišče Ormož, *Zemljiška knjiga*.
- Arhiv Republike Slovenije, *Franciskejski kataster*.
- Štajerski deželni arhiv, *Gültschätzungen in MTK* (Terezijanski kataster).

Spletni vir

- Statistični urad Republike Slovenije, internetne strani.

Literatura

- France BEZLAJ: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga (A-J), Ljubljana, 1976, SAZU.
- Anton KLASINC: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, *Ormož skozi stoletja*, Maribor, 1973, str. 68.

Fotografije

- Nekatere fotografije, last Slavice Luknjar, Hum pri Ormožu 40.

Povzetek

V prispevku so najprej zapisane sorodstvene povezave med osmimi generacijami Brumnov. Sledi navedba zemljiških katastrov, knjig in zemljiško-knjižnih listin, po katerih lahko sledimo rodbini Brumen skozi krajevni in kronološki pregled.

Rajko Topolovec*

SUŠILNICA SADJA IN SADJARSKO-VRTNARSKO DRUŠTVO SV. BOLFENK PRI SREDIŠČU

V sestavku poudarjam predvojno družabnost, zanos ter potem ponos na krajevno sušilnico sadja. Žarišče dogodkov okrog sušilnice je usmerjeno v okupacijsko obdobje, pa tudi v povojni realsocializem, ko je na prehodu petdesetih let iz sušilnice nastala avtobusna garaža na Kogu. Ključna oseba je oče, ki je bil akter dogajanj v zvezi s sadjarstvom in čebelarstvom že pred vojno, med vojno in po njej.

Uvod

Živahnost tridesetih let smo v banovini doživljali tudi na ormoškem koncu. V urbano razvitih področjih so vznikala športna društva in se rojevale nove športne igre, na podeželju pa sta s svojimi aktivnostmi izstopali Društvo kmetijskih fantov in deklet ter Društvo sadjarjev in vrtnarjev. Sociologi so verjetno že tedaj k temu fenomenu pristavili, zagotovo pa bi danes, da ni šlo zgolj za slučajnost, temveč za psihosocialni instinkt ljudskih množic – z mislijo oditi daleč od prihajajočih skrbi, od bližajoče se nove vojne! Minilo je namreč le dobro desetletje od prve svetovne vojne in na obzorju se je spet kazala nova. Vemo pa tudi, in to potrjuje tudi statistika, da vrtnarji doživijo najvišjo starost!

In kaj je iz naslova in uvoda namenjeno za naše Zgodovinske zapise

Živimo v času naglice, ki jo zaznamuje do skrajnosti izpopolnjeno informiranje. In morda prav zaradi tega postajamo spominsko malodušni - češ, tako bo vse nekje zapisano! To ugotavljam, ko se lotim kakšnega - zdaj že zgodovinskega dogajanja, ki ni na vsakodnevem meniju naših informacijskih občil. O tem, da smo v prejšnjem stoletju preživeli kar štiri režime in dve svetovni vojni, je spomin še dokaj svež, a če to obdobje navežem na izbrano temo Društvo sadjarjev in vrtnarjev pri Sv. Bolfenku in še na zgrajeno sušilnico

sadja, pa naletim na skorajda popolno izgubo spomina. Sicer pa bi Štajerci morali vedeti, da so bila v kraljevini naša jabolka paradni konj izvoza Jugoslavije!

Od nastanka društva in izgradnje sušilnice je minilo sedemdeset let in le malokdo na Kogu ve o tem kaj povedati. Tudi fotoaparator tedaj še ni bilo pri roki, kakor tudi ni bilo tistih, ki bi bili pripravljeni o tem kaj zapisati. S sušilnico sadja in sploh z napredkom sadjarstva v našem kraju se »spopadam« tudi zato, ker je bila sušilnica postavljena v očetovem sadovnjaku v Jastrebcih. Zato mi je to pisanje toliko ljubše in so mi tudi toliko bolj ostali ti dogodki v bledem otroškem spominu. Oče kot »prleški vesmešter« je bil namreč tudi pobudnik in aktivni član Društva sadjarjev in vrtnarjev. Mislim, da je zato tudi odstopil zemljišče za postavitev velike društvene sadne sušilnice v Jastrebcih.

Pri zadani nalogi, napisati nekaj o tem našem društvu in sušilnici sadja, sem se še najbolj naslonil na društveno glasilo *Sadjar in vrtnar*. V domačem okolju namreč nisem uspel izvedeti niti tega, ali je sušilnica nastala že pred vojno ali v času nemške okupacije.

Nastanek društva in o njegovem največjem uspehu

V mislih, kako začeti in kje še kaj izvedeti o društvu in nato še o sušilnici, sem se spomnil na otroški spomin na predvojno glasilo *Sadjar in vrtnar*. Nekaj pohojenih izvodov je »preživelo« vojno vihro oziroma »hišni pretres bolgarskih osvoboditeljev« ob koncu aprila 1945. S takšnim spominskim videnjem naslovnice *Sadjarja in vrtnarja* sem se napotil v Univerzitetno knjižnico Maribor. Po informacijskem posvetu in ugotovitvi, da hranijo vse letnike tega glasila od leta 1913 do 1961, sem najprej prelistal letnik 1940 saj bi po mojem zbledelem otroškem spominu takrat sušilnica že morala stati. Da sem začel listati na pravem koncu, sem se prepričal v aprilski številki,¹ ko sem na

* Rajko Topolovec, upokojeni dipl. ing. org., Abramičeva 14, 2250 Ptuj.

¹ UKM, *Sadjar in vrtnar*, april 1940, Ljubljana.

seznamu podružnic v Srezu Ptuj zagledal tudi Društvo sadjarjev in vrtnarjev Sv. Bolfenk pri Središču. S še večjim veseljem sem se nato zagnal v zadano nalogo.

Poblize pa sem se z novoustanovljeno podružnico srečal v januarski številki letnika 1938, in sicer: *19. decembra je bila tudi pri nas ustanovljena podružnica društva SVD. Kot zastopnik centrale je bil navzoč g. Jakob Žnidaršič. V odbor so bili izvoljeni sledeči: Joško Tomažič iz Vitana za predsednika, Robert Košar iz Koga za podpredsednika, Jakob Zabavnik iz Jastrebcov za tajnika, Anton Topolovec iz Jastrebcov za blagajnika ter še Ivan Šešek, Albin Zabavnik in Alojz Plohl, za odbornike pa; Franc Puklavec in Štefan Seve, pa za nadzornika in preglednika računov. Takoj po občnem zboru pa so še pristopili novi člani, tako lahko pričakujemo, da bo nova podružnica marljivo delala za napredek v sadjarstvu.*

–K.

Podružnica Sv. Bolfenk pri Središču je torej zaživel 19. decembra 1937²

Novo društvo je bilo tudi evidentirano na letni skupščini centrale, 8. maja 1938 v Ljubljani,³ ko se je še poročalo, da je v vseh šestindvajsetih srezih banovine to leto že delovalo 267 podružnic. Na dan prve obletnice društva pa so člani zapisali:⁴

Naša podružnica je v nedeljo 19. decembra 1938 imela redni občni zbor, katerega je vodil predsednik Joško Tomažič, centralno društvo pa je zastopal g. Ivo Bregant iz Ptuja, ki je po zborovanju imel predavanje o temi: »Kako naj oskrbujemo sadovnjak, da bom pridelal zdravo, za trg sposobno sadje«. Klub silnemu mrazu in snegu je bilo predavanje prav dobro obiskano. Poročila o delovanju so bila sprejeta s pohvalo ter je bil soglasno izvoljen stari odbor. Ker se nam obeta letos sadna letina, se prav marljivo pripravljamo na temeljito čiščenje in škropljenje sadnega drevja.

Kot pripombo k tem vrsticam iz januarske številke letnika 1939 lahko zapišem, da o kakšnem namenu društva, da se v bližnji prihodnosti pri Sv. Bolfenku lotijo izgradnje društvene sušilnice sadja, ni bilo nič omenjeno. Da pa je novonastala podružnica pri Sv. Bolfenku takoj postala zelo aktivna, priča objavljeno

poročilo letne skupščine Glavnega odbora SVD oziroma centrale, ki je bila v Celju, dne 21. maja 1939⁵, kjer je bil še kako »glasen« prav delegat s Sv. Bolfenka pri Središču. Na skupščini se je namreč prav on največkrat oglasil, in sicer z naslednjimi pripombami in sugestijami:

- *Sadjarjem se po strokovnih listih, brošurah in reklamnih letakih priporoča toliko različnih načinov in sestav za zatiranje sadnih škodljivcev, da se povprečen kmetski človek v njih ne znajde; osobito v dobi pomladnega škropljenja ...*
- *Zabrani naj se uvoz tujega sadja, dokler še imamo doma dovolj sadja...*
- *Naj se prodaja naše sadje po vsej Jugoslaviji...*
- *Dogaja se, da odkupujejo sadje osebe brez pravice trgovanja...*
- *Ker se na kolodvorskih restavracijah in bifejih prodaja in razstavlja zelo slabo in manj vredno sadje, prosimo SVD, da vpliva na to...*
- *Trgati in vzeti sadje brez vsake odgovornosti (rabutanje) se naj kaznuje kot navadna tatvina...*

Iz naštetih sugestij delegata iz podružnice Sv. Bolfenka je bilo zaznati, da je svež veter iz novonastale podružnice pod predsedovanjem ambicioznega predsednika Joška Tomažiča že začel pihati proti vratom centrale v Ljubljani.

V dobrem letu so člani društva zgradili veliko sadno sušilnico

V septembrski številki društvenega glasila iz 1. 1940⁶ (marčevsko sem že omenil) pa sem naletel na najbolj iskano informacijo, in sicer informacijo o sadni sušilnici v Jastrebcih: *Čeprav pri nas letos nebo sadja ali pa le malo, vendar pa podružnica dela prav živahno. Imeli smo dva izleta v Sv. Barbaro v Halozah in v Vukanovce, kjer smo si ogledali sadno sušilnico in druge zanimivosti. Ves mesec pa je prav živahno v Jastrebcih, kjer pri članu in blagajniku kmetu Antonu Topolovec gradimo lastno veliko sušilnico Dr. Stojkovičevega sistema. Kljub slabemu vremenu gradnja dobro napreduje in bo te dni pod streho, do časa sušenja pa že toliko dogotovljena, da se bo lahko začelo sušiti.*

² UKM, Sadjar in vrtnar, januar 1938, Ljubljana.

³ UKM, Sadjar in vrtnar, junij 1938, Ljubljana.

⁴ UKM, Sadjar in vrtnar, februar 1939, Ljubljana.

⁵ UKM, Sadjar in vrtnar, junij 1939, Ljubljana.

⁶ UKM, Sadjar in vrtnar, september 1940, Ljubljana.

S tem zapisom sem se docela prepričal, da sem tudi v iskanju dodatnih informacij o Društvu sadjarjev in vrtnarjev pri Sv. Bolfenku na pravi poti. Nadaljnje listanje mlajših letnikov, ko o podružnici Sv. Bolfenka še ni bilo sluha, pa potem ni imelo več smisla.

Leto 1941 - leto velikih političnih in družbenih sprememb

Ob lepi udeležbi sadjarjev je naša podružnica zborovala v bolfenski šoli v nedeljo dne 29. decembra 1940.⁷ Občni zbor je vodil predsednik Joško Tomažič iz Vitana, ki se je uvodoma oddolžil spominu v preteklem letu preminulega podpredsednika g. Roberta Košarja, nato pa v obširnem poročilu povedal razvoj podružnice do danes, kar sta s številkami dopolnila tajnik Puklavec in blagajnik Topolovec. Lani je podružnica štela 43 članov; prejeto je bilo 39, odposlanih pa 51 dopisov. Bilo je 9 sej, 2 članska sestanka in dva izleta. Inventar se je povečal za prevozno škropilnico na dve cevi in še za novo zgrajeno sušilnico. Denarni promet je znašal 14.669 Din. Izvoljen je bil z malo dopolnitvijo stari odbor. Sledilo je predavanje zastopnika SVD g. Franja Stajnka iz Ljutomera, ki je obravnaval danes važna vprašana.

Aprilska številka glasila v prelomnem mesecu še ne kaže, da se nam je v tem mesecu zgodila nemška okupacija. Po vrsticah, in še zlasti med vrsticami posameznih prispevkov, pa se že omenjajo črne besedne zveze, kot: *Storimo vse, da v teh hudih časih dobimo iz naših sadovnjakov in vrtov čim več in čim boljšega pridelka.* Nadaljnje številke glasila so bile združene za več mesecev skupaj in še v znatno manjšem obsegu. Iz glasila je izginila tudi moja najbolj iskana rubrika - *Vesti iz naših podružnic.*

Ob koncu leta 1941 pa sem v glasilu prebral tudi ta sestavek urednika:

Proč z malodušnostjo! Nič oklevanja! Res nas je manj, zato se moramo s tem večjo vnemo in s tem večjim zaupanjem okleniti organizacije in jo na vse strani podpirati. Moja srčna želja je, da se dvajsetletno prizadevanje našega društva in 28 letno delo »Sadjarja in vrtnarja« krepko nadaljujeta v blagor vsakega posameznika in v prospeh celotnega narodnega gospodarstva.

M. Humek – urednik.

Še krajše pa je bilo zapisano o sadni letini in o delu Glavnega odbora SVD za leto 1940, katerega letna skupščina je bila 5. oktobra 1941 v Ljubljani.

»Sadjar in vrtnar« je preživel le v italijanski okupacijski coni

Tudi v naslednjem okupacijskem letu je glasilo izhajalo v skromni obliki. Nekaj podružničnih vesti je objavljenih le z Dolenjske, slovenskega dela Primorske in iz okolice Ljubljane. Tudi cenik sadja in samega glasila *Sadjar in vrtnar* je naveden v lirah. Čeravno MUK hrani tudi te letnike v vezani obliki, pa ni mogoče trditi, da so glasilo dobivali tudi člani podružnic iz nekoč celotne Dravske banovine. Preseneča pa me tudi nagovor uredništva ob koncu leta:

Že je minilo 22 let, odkar je stopila na plan SVD kot strokovna organizacija, ki skrbi za napredek našega sadjarstva in vrtnarstva. Tudi »Sadjar in vrtnar« je do sedaj krepko premagoval težave vojnih let. Hoče biti še naprej živ organ, ki veže med seboj naše članstvo. Vsem sotrudnikom našega lista želimo blagoslovljeno Novo leto.

Uredništvo

Zanimiva je tudi naslovna fotografija glasila za november – december, s podnapisom: *Nagle italijanske enote ob pohodu v Donskem kolenu.*

Tudi preostala vojna leta glasilo ni doseglo vseh nekdanjih članov. Ob novem letu 1943 je uvodnik posvečen tridesetim letom glasila. V tej številki je tudi nekrolog ob smrti g. Martina Umka, ki je bil predsednik centrale in tudi urednik glasila *Sadjar in vrtnar* od samega začetka leta 1913. Zanimivo pa je tudi to, da je glasilo med italijansko okupacijo obdržalo slovenščino, kar potrjuje tudi naslovnica⁸. Kot pred vojno, se je spet pisalo o sušenju sadja in izgradnji sušilnic. V eni od številčk je bila tudi objavljena tehnologija sušenja sadja v sušilnici tipa, Dr. Stojković, kakršna je tedaj že četrto sezono obratovala v Jastrebcih pri Sv. Bolfenku. Prav iz tega razloga posredujem faksimile narisa⁹ in tlorisa sušilnice tipa Dr. Stojković.¹⁰

⁸ UKM, fotokopija primerka naslovnice glasila prvega četrletja 1943, Ljubljana.

⁹ Prav tam.

¹⁰ UKM, *Sadjar in vrtnar*, april-maj-junij, 1943, Ljubljana.

⁷ UKM, *Sadjar in vrtnar*, januar 1941, Ljubljana.

Iluha od trdega dela, od bridkih skrbi je puščoba v srcu — mrtva sesedila, ki zastropja vso voljo do življenja. Lepota pa človeka dviga, kadar omaga. Lepota očiščuje srce in vpovalja nove življenjske sile. Lepota, ki je čudodelni blagoslov človeškega življenja!

Tako malo je višest potrebno, da se sprosti srce. Majčkina sonca naj posije, pa se že vsi upi, ki jih v srcu skrivamo, pogumnejše razsvetlo. Rdeči angelček naj se zasmeje na oknu — pa že zbeže iz hiše mirne sence in je topel vsi dom.

Čuj, dekle, rad bi te vprašal: ali si ti še tisto dekle, ki v sanjah hrepenimo po tebi? O, saj se vsi kdaj sanjamo, vsi, ki hočemo živeti! Pa te v sanjah kličemo: dečaj dečaj, dečke, padelej! Ali je na okencu pri tebi še tisti rožmarin? Tvoja zvestoba ne sme usahnuti! Še pridemo pogledat v tvoji vrtili, ki varuje naš dom: kako bo lepo spet spominjati, ko v senca na rosnih voljnih strčki drhte, omamljeni od vonjave rusedel! Strčki rdeči, ki so pesem tvoje ljubezni.

Čaj, dekle, in te bi te prostil: nikoli ne pozabi na puščobke, ki je naš ponos! Ponos in zdravje tudi v bolečina. Saj bolečina in trpljenje dajejo vrednost našemu življenju. Tedaj postaja vsaka molitvenost tako važna, vse, prav vse dobiva silno vrednost. Iz bolečine raste človeku blagoslov in iz bolečine se poraja novo življenje.

V sanjah te gledamo, evcelico med cveticami. Prišla bo spet ura: potrkal bo na polkence, odprla mu boš okence — da bi tedaj zgledeal tvoj obraz v glori aveste ljubeznili!

Dekle, kajti tudi ti boš maki novemu rodu.

Miha Metel: Dekle s cvetic

*Trideset let
1913-1943*

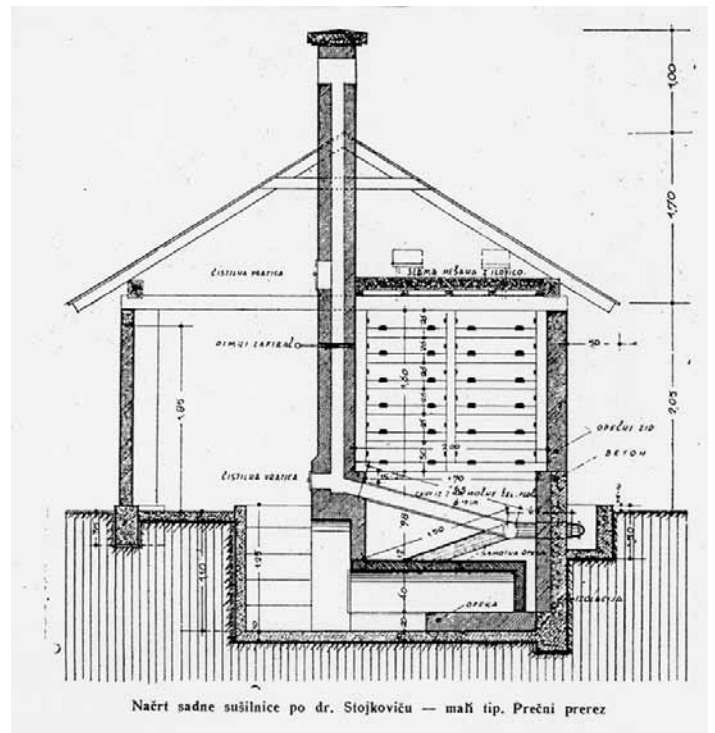
SADJAR IN VRTNAR

Glasilo Sadjarskega in vrtnarskega društva

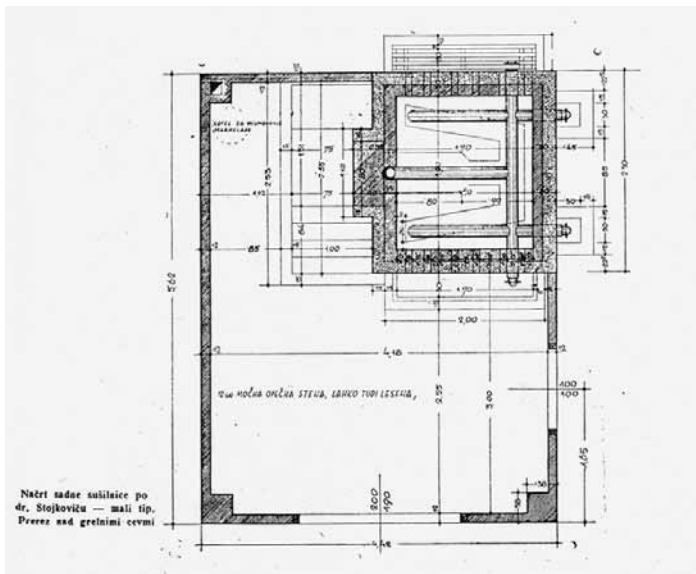
1943 - XXI
I. ČETRTLETJE

Januar • Februar • Marec

Naslovnica glasila Sadjar in Vrtnar, jan., feb., mar., 1943.

Načrt sadne sušilnice po dr. Stojkoviću, mali tip. Prečni prerez.

Načrt sadne sušilnice po dr. Stojkoviću, mali tip. Prerez nad grelnimi cevmi.

Leto 1945 - ponovno velike politične in družbene spremembe

(Letnik 1945 in zanimivosti iz ostalih glasil, ki so izhajala do leta 1961)

- Prva številka je izšla septembra s prenovljeno – realsocialistično naslovnico. Velika lopata, ki je segala čez celo naslovnico, je bila tudi podlaga za še staro podobo in ime glasila. Uvodnik pa je predstavljal velik portret maršala Tita s podnapisom: *Tako nam govori maršal Tito.*

Ponovno so se pojavili predvojni pisci in še novi iz drugih delov Jugoslavije. Zaslediti je bilo nekaj oglasov iz podružnic celotne Slovenije, toda podružnice Sv. Bolfenka ni bilo več med njimi. V oktobrski številki, leta 1945, pa je bil objavljen naslednji poziv starim-novim podružnicam: *Vse člane pozivamo, da pohitijo z poživljanjem podružnic. Skličite občne zборе in predložite članske imenike že v novembru, ker bo skupščina v decembra.*

Decembra pa je bilo še razbrati voščilo: » *Vesele Božične praznike in srečno Novo leto*«

- V letu 1946 so se začeli v glasilu pojavljati tudi takšni sestavki:

»Nova doba – novo delo«, Danes je dolžnost nas vseh, da slehernega državljana povežemo v skupno delo – v zadruge,

Prvi opis koloradskega hrošča je bil priobčen v številki za junij – julij, v novembrski pa tudi opis ameriškega kaparja.

- Z letom 1949 pa se je začelo novo štetje glasila. V dolgoletni naslov se je vrnila še beseda vinogradništvo. Polni naslov glasila je tako bil *Sadjarstvo - vinarstvo - vrtnarstvo*.
- Leta 1950 pa so se v glasilu pojavljali tudi takšni sestavki:¹¹

Posebno pogrješamo prispevke iz KOZ..., Zadrugi urejajo obhišnice socialistične vasi..., Če bi na vseh obhišnicah člani posadili vsaj 10 do 15 dreves po navedenem razporedu, bi imeli zadrugi dovolj sadja za lastno in združno uporabo....

- Z letom 1951 so se ponovno pojavile že stare in še nove rubrike, kot:

Naročniki pišejo ..., Novosti in zanimivosti ..., Mladi zadrugi...

V podobnem tonu in z v realsocialističnem stilu oblikovanimi naslovnici je glasilo izhajalo do leta 1961.

- Pregled skozi celotno dobo izhajanja glasila:¹²
 - 1913 do 1922 *Slovenski sadjar*
 - 1923 do 1948 *Sadjar in vrtnar*
 - 1949 do 1954 (novo štetje letnikov)
 - 1955 do 1961 *Sadjarstvo – vinarstvo – vrtnarstvo* (in spet staro štetje)

Zdaj pa še o naši sušilnici po spominu »nas, starih Jastrebcianov«

Pobudnikov in ustanoviteljev društva, kakor tudi prostovoljnih graditeljev naše sušilnice, ni več med živimi. Marsičesa o njej pa se vendar spomnijo še živeči »mladinci« iz Jastrebcian. Med te se prištevam tudi sam, saj sem bil kot radoveden kratkohlačnik in še kot najbližji sosed večkrat zraven dogajanja.

Spominska slika mi tako pove, da se je v sušilnici zakurilo ob zorenju sliv in »goričkih« breskev. Nato se je kurilo neprestano do poznih hrušk in jabolok. S prekinitvami oziroma ohladitvami bi namreč s šamotom obzidana peč in dimovodni kanali hitreje propadali. Spomnim se tudi, da so večji kmetje dovažali sušit z vozovi in da je moral še vsak, glede na količino sadja, dostaviti tudi drva. Bližnji sosedje iz Jastrebcian pa so se posluževali samokolnic. Jabolka in hruške so na krljke narezali že doma, sliv in breskev, ki so se sušile že kak mesec prej, pa ni bilo treba posebej pripravljati, ali pač, če je kdo želel odstraniti koščice. Drva naj bi bila kvalitetna in suha v obliki meter dolgih polen. Še kako se je jezil sušilec, zlasti še ponoči ob petrolejki, če kakega štora (panja) ni mogel spraviti v peč, ne da bi ga poprej še obdelal s sekiro.

Tehnologija sušenja, kar je razvidno tudi iz predstavljenih tehnoloških načrtov sušilnice, je temeljila na tem, da se je toplota iz prečno zazidanega tunela peči in tudi iz labirintno speljanih dimnih cevi iz pločevine, dvigala v prostor – komoro za sušenje. V njej pa so bile na pomičnih vodilih etažno nameščene lese (90 cm široke in dva metra dolge lesene rešetke). Na izvlečenih lesah iz komore v delovni predprostor pred sušilno komoro se je sadje med sušenjem kontroliralo in po potrebi tudi prebiralo. Vsaka lesa iz obeh etaž je zaradi toplotne izolacije imela še lastna vratca, celotna komora pa še dodatna skupna vrata. Temperatura v sušilni komori je morala biti takšna (od 50 do 75 stopinj C), da se v sadju niso uničili vitamini in da se ni karameliziral sadni sladkor. Izhlapajoča vlaga iz komore se je širila na prosto skozi odprtine na podstrešje sušilnice, zato je med sušenjem tudi dišalo po vseh Jastrebcian. Ves postopek je trajal okrog 30 ur.

»Postranske zadeve« o nadvse zanimivem času delovanja naše sušilnice

Čeravno je sušilnica obratovala le nekaj sezon, pa so bila ta leta, kot sem že uvodoma zapisal, najrazburljivejša in negotova v prejšnjem stoletju, saj so bile to vladavine kar treh vladarjev: Petra, Hitlerja in Tita. Sam se megleno spomnim le dogodkov iz obdobja Hitlerja in Tita.

Da je ponoči ob petrolejki delo sušilca šlo hitreje od rok, kar je še zlasti veljalo za prebiranje krljev na lesah, in da sušilca ne bi premagal spanec se je ta vsakega obiska v poznih večernih ali nočnih urah razveselil.

¹¹ UKM, Sadjar in vrtnar, marec 1950, Ljubljana.

¹² COBISS.SI: UKM.

Tudi moj, čez sedemdeset let star dedek - oča, kot smo jim rekli, so v že hladnih jesenskih večerih znali zaiti v prijetno toplo in dišečo sušilnico. Nekega večera, ko se je prebiranje krhlejev na lesah zavleklo, pa so se v sušilnici srečali z »nekšnimi smrkavci«, ki so starega očeta skupaj s spremljajočim psom Tarzanom, ki je rad lajal, tako rekoč nagnali iz sušilnice. Zadirčno so ga ogovorili: »Ti, stari, bi ob tej uri že moral biti v postelji«. Naslednji dan pa so se oča spraševali, kdo neki bi bili ti preganjalci, ki so pod plašči nosili brzostrelke. S posmehom jih je nato podražil še sin (moj oče) in še vprašal, ali so morda nosili tudi rdeče zvezde, česar seveda oča pri slabi svetlobi in svojih letih niso opazili. Tarzana je nato neko noč pobralo, saj je »na obojek« nočne sprehajalce skozi Jastrebcce opozorilno lajal. »Ti oboji« so bili mišljeni sprehajalci z zvezdo in oni z adlerjem na kapah. Oboji so si namreč spotoma ob že hladnih nočnih službah v sušilnici radi napolnili žepe s toplimi krhliji. Po očetovi vednosti je srečanje »obojih« v sušilnici, med že malce osivelimi graničarji iz Gornje Radgone in domačimi mladinci z rdečo zvezdo, minilo »dostojanstveno« – brez regljanja strojnic (očetu žal ni bilo dano, da bi dogodek po letu 1991 še kje zapisal).

V času vojne vihre, v aprilu 1945, pa je tudi sušilnica doživela rušilno moč bolgarske artilerije, a ne tolikšne, da ne bi mogla škode oče in sosed Albin, ko sta že popravila vsak svojo zažgano domačijo, še zasilno popraviti. Tako bilo v prvih letih realsocializma v sušilnici marsikateri jesenski večer delovno in tudi veselo. Po opravljenem prebiranju sadja na lesah so večerni pomagači znali Albina, ki je opravljal sušenje po vojni, pripraviti še do tega, da je po opravljenem delu stekel domov po frajtonarico. Spodnji sosed, Kerenčičev Ciril pa je v sušilnico prinesel svojo brenkalo.

Takšno družabno in delovno vzdušje pa je trajalo le nekaj povojnih sezon sušenja – dokler se tudi v praksi ni odrazila tako imenovana kolektivizacija, ki jo je kot idejo v realnost vse bolj vključeval »Kardeljev socializem na vasi«. Tudi vedno večje obvezne oddaje kmečkih pridelkov (sadje ni bilo izvzeto) in še neznosno visoki davki so kmeta povsem dotokli. Tisti »kulaki«, ki ob teh tegobah niso znali »molče trobentati«, pa so pogosteje začeli dobivati »vabila« na orožne vaje (beri za družbeno prevzgojo), ki se je največkrat izvedla kot vožnja lesa iz zaplenjenih gozdov na Pohorju. (Za slednje trpinčenje imam v mislih prav očeta). Vse to pa je kmeta spravilo v gospodarsko in tudi družabno

ravnodušnost in popolno malodušnost. K prenehanju sušenja pa je pripomogel tudi ameriški kapar. Tako ni nič nenavadnega, da je naša sušilnica zaspala. Potrebna pa je bila tudi generalne obnove.

Ob koncu petdesetih let se je na Kogu vzpostavljala avtobusna povezava z Mariborom. Pogoj, da bo avtobus vozil, je bila garaža zanj. Še kako je očetu, ki mu je bila zadana ta naloga, prišla prav strešna kritina, pa tudi zidna opeka, vrata, okno in še kaj, iz že lep čas propadajoče sušilnice. Na lokaciji nekdanje sušilnice stoji danes garaža.

*Lokacija »naše« sušilnice
(danes garaže) v Jastrebcih.*

Zdaj pa še nekaj o sadjarstvu na Kogu v obdobju realsocializma in poznejših let

»Odsek za notranje zadeve Ljutomer je izdal 20. novembra 1947 odločbo, št. 1841/1, s katero je dovolil ustanovitev »Sadjarsko vrtnarske podružnice pri Sv. Bolfenku na Kogu. Podružnico vodi Anton Topolovec.«¹³

V realsocializmu so nas v šoli in še kje učili, da nam je ameriški imperializem podtaknil koloradskega hrošča in ameriškega kaparja. In tega zornega kota tudi ocenjujem gornje sporočilo, iz katerega je razumeti vso skrb za sadovnjake in tudi spoznanje, da se je oblast spomnila na še vedno ljubiteljskega sadjarja pri Sv. Bolfenku.

¹³ . Tonček Luskovič, Kog, Velenje 2009, str. 370

»Poverjeništvu za kmetijstvo pri OLO Ljutomer je KLO Kog obvestilo, da je določen plan škropljenja sadnega drevja, ki za Kog v letu 1950 določa škropljenje 3.300 dreves. Pripominjamo, da je treba za škropljenje v novembru in decembru izkoristiti najmanj 8 dni, kar pomeni, da je plan škropljenja za november in december 880 dreves, ostalih 2420 pa je v planu v spomladanskih mesecih. Poročajte na posebnem obrazcu.«¹⁴

Iz te »zapovedi« iz l. 1950, ki se je prav tako tikala očeta, pa ni zaznati le skrbi oblasti za sadovnjake, temveč se vidi tudi vsa tipičnost etatizma, strogo planskega gospodarstva, ki smo se ga še oklepali, čeravno smo bili že skregani s SZ.

Ob vsem prebranem sem se tudi sam spomnil, da smo imeli v teh kritičnih letih pri hiši dvoje »vsiljenih« skladišč za škropljenje sadnega drevja. Kot prvo škropivo omenjam nemški mixdrin (emulgiran karbolej), ki so ga k hiši dostavili Nemci v pločevinastih sodih za celotno občino - Gemeinde Kaag. Smrdečo in verjetno tudi strupeno vsebino je potem oče delil po vsej občini. Povojno sredstvo za borbo proti amerškemu kaparju pa je bil rumensan (arzenova spojina), ki je bil menda še bolj strupen od nemškega mixdrina, saj nam je zaradi skladiščenega rumensana celo poginila krava. Neko noč se je odvezala od jasli in si v skednju poleg detelje privoščila še nekaj oblizov rumensana, ki je iztekal iz prerjavelih pločevink. Zastrupitev smo ugotovili po rumenem gobcu in jeziku živali. Sicer pa so lep čas po škropljenju bili rumeni tudi delavci, ki so škropili s tem rumenim škropivom.

Tudi v že bolj umirjenih letih prejšnjega stoletja očetu žilica ustvarjalnosti ni dala miru. Poleg vseh mogočih ročnih del kot »prleški vesmešter« se je še vedno ljubiteljsko ukvarjal s sadjarstvom in tudi s čebelarstvom. Za zasluge v čebelarstvu je v osemdesetih letih prejel najvišje slovensko čebelarstvo odlikovanje – zlati znak Antona Janše. Nekaj let pa je raziskovalno sodeloval s Sadjarsko-vinarskim inštitutom v Mariboru. Pozabljen pa ni bil tudi takrat, ko se je sredi petdesetih let v sklopu KZ Kog in SZDL organizirala nekakšna kmetijsko-gospodarska šola za odrasle.¹⁵ Kot praktik in teoretik je oče prevzel pouk sadjarstva in čebelarstva. Šola (tečaj) je bila na Kogu toplo sprejeta in se je v naslednjih letih nadaljevala.

V sklopu kmetijsko-gospodarske šole (tečaja) je bila leta 1954 tudi gospodinjska razstava¹⁶ (Jožko Tomažič, učiteljica gospodinjstva, Peter Orešnik, Jože Klanjčar, Anton Topolovec in Micika Zabavnik so vodili izobraževanje).

Še danes mi kakšen »priletni« tečajnik pove da mu je oče dal osnove za nadaljnje delo v sadjarstvu ali čebelarstvu. V poznih letih pa je oče tudi še napisal kakšen strokovni ali tudi kritični članek za objavo v Čebelarju, Kmečkem glasu in še kje.

Ključne besede

Sušilnica sadja, Sv. Bolfenk pri Središču, Sadjar in vrtnar, sadjarsko-vrtnarsko društvo.

Ustni viri

- Osebni spomini: Milica (Pevec) Žganec, Pepika (Pokrivač) Luci, Tonček Topolovec.
- Lastni spomini in fotografija današnje garaže na temeljih nekdanje sušilnice.

Pisni viri

- *Sadjar in vrtnar* (od 1938 do 1948) - staro štetje.
- *Sadjar in vrtnar* (od 1949 do 1954) - novo šteje.
- *Sadjarstvo vinogradništvo vrtnarstvo* (od 1955 do 1961).

Spletni vir

- COBISS: UKM.

¹⁴ Tonček Luskovič, Kog, Velenje 2009, str. 374

¹⁵ Tonček Luskovič, Kog, Velenje 2009, str. 387

¹⁶ Fotografija je last družine Mlinarič iz Vitana.

Literatura

- Tonček LUSKOVIČ: *Kog, Velenje* 2009.
- Rajko TOPOLOVEC: *Vse je za povedati – spisi in pisma*, Ptuj 2009.

Povzetek

V burnem času tik pred drugo vojno se je leta 1938 tudi pri Sv. Bolfenku osnovalo Društvo sadjarjev in vrtnarjev. Začetna zagnanost je bila tako intenzivna, da je društvo potem v dobrem letu zgradilo veliko sadno sušilnico, ki je nato dejansko obratovala v času kralja Petra, Hitlerja in Tita. V svinčenih letih za kmeta – kulaka in zaradi ameriškega kaparja, pa tudi zato, ker ni bilo sredstev za remont, so v začetku petdesetih let nehali s sušiti sadje, še uporabni gradbeni material pa se je kot skupno dobro nato uporabil za avtobusno garažo na Kogu. Za popestritev prispevka sem ob sadni sušilnici in sušenju sadja opisal še vzporedne dogodke, skrb za sadne nasade za časa okupacije kot tudi v povojnem realsocializmu.

Brane Lamut*

OB RAZSTAVI: SHRAMBNE POSODE PRAZGODOVINSKEGA ORMOŽA

V članku je opisan nastanek razstave, povzet je kratek tekst po razstavnih zloženki o njeni vsebini in opisano samo odprtje v razstavišču ormoškega gradu.

Uvod

Priložnostna razstava s tem naslovom je bila odprta meseca decembra 2008 v pritličju gradu Ormož, predstavlja pa dopolnilo večletni razstavi »Med Dravo in Muro«. Izbor gradiva za tri večje vitrine in tekste na dveh panojih sem pripravil podpisani, postavitev razstave pa je oblikovala konservatorka-restavratorka Nina Mertik. Velike keramične posode je že v drugi polovici petdesetih let restavriral takratni konservator-restavrator ptujskega muzeja pokojni Janez Gojkovič. Risbe na razstavnih panojih in v zloženki so delo Janka Mariniča, fotografije pa iz fototeke arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož.

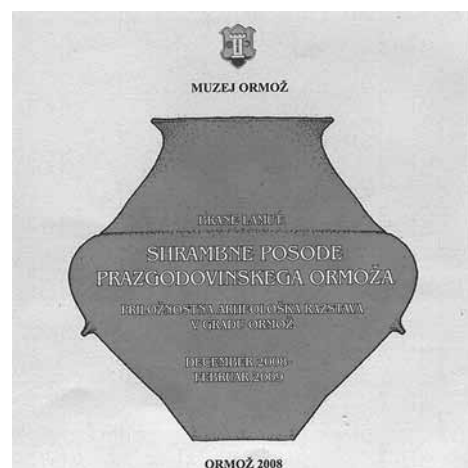

Pogled v arheološko razstavišče z različnimi tipi shrambnih posod. Foto: Štefan Hozyan ml., razstavišče v gradu Ormož, december 2008.

Ob razstavi je bila publicirana tudi zloženka v založbi takratnega Muzeja Ormož, zanj v. d. direktorice Nevenka Korpič. Zloženka na šestih straneh formata 15 x 15 cm je v sliki (fototeka muzeja), risbi (Janko Marinič) in v tekstu¹ predstavila gradivo. Tekst zloženke in tekst na razstavi je lektorirala gospa Nadica Granduč, zloženko pa je oblikovala in natisnila Alinea, Davorin Zorli, s. p., iz Moškanjcev.

Poglejmo povzetek tam predstavljenega teksta.

Prazgodovinski lončarji Ormoža v pozni bronasti in starejši železni dobi (cca 1000 - 600 pred našim štetjem) so keramiko izdelovali še povsem ročno, tako da so dno izdelali iz enega kosa gline in obliko nato nadgradili s sestavljanjem iz glinenih svaljkov. Na koncu so dodali še držaje ali ročaje, posodo okrasili ter po večdnevem sušenju še žgali. Kljub tako enostavni tehniki izdelave pa jim je uspelo izdelati dokaj simetrične in v nekaterih primerih tudi zelo visoke in prostorne posode.

Naslovnica zloženke, ki jo je ob odprtju razstave izdal Muzej Ormož, zanj v. d. direktorica Nevenka Korpič, risba: Janko Marinič, oblikovanje: Alinea, Davorin Šorli, s. p.

* Brane Lamut, kustos arheolog – muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

¹ Lamut Brane, 2008, Zloženka Shrambne posode prazgodovinskega Ormoža, Ormož, 2008.

Na letošnji razstavi predstavljamo vrsto teh velikih posod. Čemu so služile, nam razkriva njihov položaj ob odkritju glede na preostale najdbe. Zanimivo je, da so enake oblike lahko uporabljali vsaj za dva zelo različna namena.

V ormoški naselbini v drugi polovici petdesetih let najdene velike posode lahko razvrstimo v dve osnovni obliki. Najizrazitejše so velike trebušaste posode s stožčastim vratom in izvihanim ustjem z držaji v spodnjem delu, ki se javljajo v večji in manjši varianti. Eno od teh so odkrili zakopano nekaj globlje v jamo znotraj stanovanjske hiše, v deloma zdrobljeni posodi pa so odkrili tudi keramično zajemalko, kar kaže, da je bila posoda namenjena kakšni tekočini, morda olju ali masti. Zakopavanje posod v ilovnata tla je zagotavljalo stalno nizko temperaturo.

Ob odprtju razstave je zbranim gostom spregovoril avtor razstave Branko Lamut.

*Foto: Štefan Hozyan ml.,
razstavišče gradu Ormož, Ormož 2009.*

Drugi tip so vitkejše ovalne posode z izvihanim ustjem in z jezičastimi držaji v spodnjem delu, včasih okrašene še z razčlenjenim plastičnim rebrom. Tudi te posode se javljajo v večji in manjši varianti, pri čemer gre pri manjših posodah za večje lonce, ki so bili namenjeni kuhi na odprtem ognjišču. Večje posode so bile prav tako pogosto odkrite ob ognjišču in so bile po vsej verjetnosti namenjene vodi, potrebni pri kuhi.

Ob razstavi je spregovorila tudi takratna v. d. direktorica Nevenka Korpič, razstavo pa je odprl podžupan Občine Ormož gospod Branko Šumenjak.

*Foto: Štefan Hozyan ml.,
razstavišče gradu Ormož, Ormož 2009.*

Poleg naštetega pa sta obe varianti posod služili tudi za žare pri planem pokopu, takšen običaj je v Podravju običajen poleg Ormoža še na drugih najdiščih, kot so na primer Ruše, Pobrežje, Hajdina itd. Ena od variant pokopa je, da so v takšno žaro dali del žganine umrlega s preostalimi kostmi ter pridali posode, namenjene hrani in pijači, in preostale dele noše. Risbi dveh grobov s Pobrežja (Maribor), nam kažeta primer ženskega in moškega groba s tovrstno keramiko.²

Ob odprtju razstave sva spregovorila obiskovalcem v. d. direktorica Nevenka Korpič in avtor razstave Brane Lamut, glasbeni program je pripravil pevski zbor Vrtca Ormož, razstavo pa je odprl podžupan Občine Ormož gospod Branko Šumenjak.

Razstava je pritegnila zanimanje javnosti še v naslednjem letu. Tako sem podpisani 22. januarja o razstavi dal intervju novinarju Radia Prlek gospodu Boštjanu Najžarju, v mesecu maju pa sem imel ob njej predavanje za člane Zgodovinskega društva Ormož. V celem letu 2009 si je priložnostno razstavo ogledalo 2036 obiskovalcev ormoškega gradu, med njimi je bilo precej mladine, od najmlajših obiskovalcev iz vrtca, do osnovnošolcev in srednješolcev.

² Pahič, S., 1972

Odprtje razstave je s pevskim programom popestril otroški pevski zbor Vrtca Ormož pod vodstvom gospe Darje Hedžet.

*Foto: Štefan Hozjan ml.,
razstavišče gradu Ormož, Ormož 2009.*

Ključne besede

Keramika, shrambne posode, prazgodovina, Ormož, odprtje.

Literatura

- Brane LAMUT: *Shrambne posode prazgodovinskega Ormoža*, Razstavna zloženko, Muzej Ormož, Ormož, 2008.
- Stanko PAHIČ, *Pobrežje*, Katalogi in monografije 6. Izdaja Narodni muzej v Ljubljani, Ljubljana, 1972.

Povzetek

V članku je opisan nastanek razstave »Shrambne posode prazgodovinskega Ormoža« naštetih pa so tudi sodelavci, ki so sooblikovali razstavo in zloženko. Sledi navedba najdb keramičnih prazgodovinskih posod v ormoški naselbini ter njihove osnovne oblike, kot so velika in mala posoda s stožčastim vratom ter ovalna posoda z izvihanim ustjem. Navedene so vrste njihove namembnosti, najprej kot shrambnih posod v naselbini in potem še kot žar na grobiščih. Na koncu je opisano samo odprtje razstave z nastopom pevskega zbora, za zaključek pa je navedeno še nekaj odzivov na razstavo: intervju za Radio Prlek, predavanje za Zgodovinsko društvo Ormož in ogled 2036 obiskovalcev v letu 2009.

Nevenka Korpič*

100 LET KULTURNEGA DRUŠTVA PODGORCI

Prispevek podaja pregled delovanja Kulturnega društva Podgorci, ki je bilo ustanovljeno v letu 1909 in je nosilec kulturnega delovanja na tem območju. Več kot sto let tukajšnji kulturniki z veliko požrtvovalnostjo skrbijo, da Podgorčani in okoličani niso prikrajšani za kulturno umetnost. Tako je delovanje društva pomembno za ves kraj, za njegov razvoj. Društvo je skozi zgodovino s svojimi člani in organiziranjem prireditev vplivalo na dviganje in širjenje splošnega kulturnega obzorja kraja in tukajšnjih ljudi. Edina zahvala »kulturnikom« za njihov trud, za mnoge ure, ki jih žrtvujejo za vaje, učenje vlog, izdelavo in postavljanje kulis, nastope, ... je vsakokratni aplavz obiskovalcev njihovih prireditev.

Bogastvo vasi **Podgorci** je vtakano v njeno ime. Leži ob križišču lokalnih cest, na prehodu med ravnino Ptujskega polja in gričevnatim svetom južnih obronkov Slovenskih goric. Stiska se v ustje slikovite bresniške dolinice, prislanja ob podnožja vzpetin in se po pobočjih počasi vzpenja proti goricam. Župna cerkev Sv. Lenarta lepo zaokroži njeno celoto. Gre za majhno, vendar kvalitetno poznogotsko stavbo iz let 1519 - 20. Sestavljajo jo pravokotna ladja, enako širok in visok prezbiterij in na južni strani prezbiterija zvonik. V cerkvi je med opremo iz 19. stoletja omembe vredna prižnica iz druge četrtine 18. stoletja. Cerkev je bila sprva podružnična cerkev Velike Nedelje, leta 1785 pa je postala samostojna župnija.

Šolstvo v kraju ima dolgo tradicijo in sega v začetek 19. stoletja. Sedanja šolska zgradba je bila zgrajena leta 1912. V kraju sta še dva spomenika: stebrasto kužno znamenje iz sivega peščenca z napisom in letnico H.V.P./R.R.D./1644, ki stoji za vasjo, in spomenik zmage iz leta 1978, delo arhitekta Dušana Dukoviča.¹ Na bližnjem Sodinskem Vrhu (320 m) so ohranjeni 80 x 40 m veliki ostanki notranjega nasipa,

jarka in zunanjega okopa, ki spominjajo na predzgodovinsko ali zgodnjeresrednjeveško selišče.

Pozdrav iz Sv. Lenarta. Razglednica iz konca 19. stol. Iz etnološke fototeke PMP - Ormož, OE Ormož.

Kakovostne vinogradniške lege goric, ki so zemljiškim lastnikom skozi stoletja omogočale pridelavo znanih burgundcev in tramincev, so dale tudi ime vinorodnemu okolišju tega območja. Krona vinogradniške tradicije v Podgorcih je Praznik vina in domačih jedi, najlepša in najpomembnejša turistična prireditev v Podgorcih, ki vključuje tudi najstarejše ljubiteljsko ocenjevanje vin v Sloveniji, znano preko njenih meja. Podgorci so središče okoliških vasi s podružnično šolo, z vrtcem in s kulturnim domom. Krajanje so vezani na bogato prosvetno in turistično dejavnost. V kraju ima tako dolgo tradicijo prosvetno društvo, v okviru katerega deluje folklorna skupina, ki s svojim delovanjem ohranja plese, nošo, običaje in navade ljudi na tem območju.

Krajevna skupnost Podgorci je bila ustanovljena leta 1963. Meri 17,78 km² in ima po zadnjem popisu prebivalcev (2002) 1604 prebivalce. V KS je cca 425 gospodinjstev. KS Podgorci obsega območja 7 naselij: Bresnica, Cvetkovci, Osluševci, Podgorci, Preclava, Ritmerk in Strjanci. Krajevna skupnost Podgorci je pravna oseba javnega prava. KS nima svojega statuta, saj deluje v skladu z občinskim statutom, in sicer po

* Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

¹ <http://www.o-vn.mb.edus.si/zgodovina.htm>.

poglavju »Ožji deli občine«. Ima pa svoj transakcijski račun, davčno in matično številko. Sedež KS je od 1. julija 2007 v Podgorcih 23/b (stari naslov Podgorci 17).

»Potrti gater« ali zlomljena lesa je šaljivi vaški grb vasi Podgorci. Ljudsko izročilo pojasnjuje ta šaljivi ljudski grb. Kot je v navadi v strnjenih naseljih, si vsakdo svoj del sadovnjaka, vrta in dvorišča zagradi. Te ograje so navadno varovale pred vdori domačih živali, ki so se prosto potikale po vasi, med fantovskimi prepiri pa je še kako prav prišla iztrgana lata iz plota. »Potrti gater« je bil v Podgorcih zaščitni znak prebivalcev, zato ker niso vzdrževali dotrajanih in uničenih ograj. Druga razlaga vaškega grba pa je, da imajo sicer v Podgorcih »potrti gater«, vendar je ta »gater« mišljen na vinski kleti (klečaji) in ne pomeni zlomljene lese (dvoriščna vrata), plota ali ograje.

Zgodovina kulturnega društva Podgorci

Ljudje na podeželju so se že od nekdaj združevali v različna društva, v okviru katerih so kulturno delovali in se izobraževali.

Zelo malo je društev, ki se lahko pohvalijo s častitljivim dolgoletnim delovanjem. Mednje sodi vsekakor Kulturno društvo Podgorci. Zgodovina Prosvetnega društva Podgorci sega v leto 1909, ko je bilo ustanovljeno Bralno društvo Sv. Lenarta pri Veliki Nedelji, ki je imelo sedež v Osluševcih.

Zaradi pomanjkanja gradiva nam ni veliko znanega o ustanovitvi in prvih letih delovanja tega bralnega društva. Pomemben pisni vir je pismo župnika Martina Erhatiča. Prav na ta pisni vir so se podgorski kulturniki oprli pri določanju starosti svojega društva. Ta je leta 1969, ob 60-letnici društva, začetke delovanja domačega društva opisal v pismu. Tako domnevamo, da segajo začetki Kulturnega društva Podgorci še v čas Avstro-Ogrske. Drugega dokumenta z natančnim datumom o nastanku društva žal ni. Starejši domačini pa so se spominjali, da je delovalo društvo, ki je že prirejalo razne dramske uprizoritve.

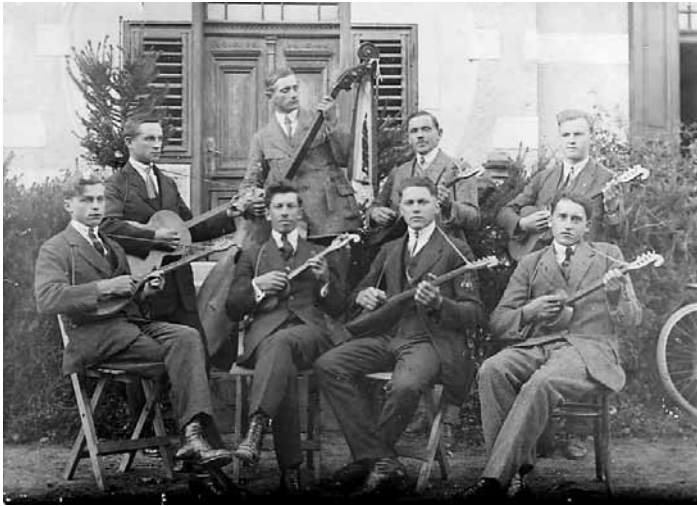
*Župnik Martin Erhatic, doma iz Osluševcev.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

*Člani Bralnega društva Sv. Lenart pri Veliki Nedelji iz Osluševcev. Prva vrsta spodaj (sedijo): Andrej Poplatnik, Filip Erhatic, Janez Hebar. Na sredini (stojijo): Lenart Korpar, Jožef Horvat, Franc Korpar, Martin Poplatnik, Jakob Korpar. Tretja vrsta zgoraj (stojijo): Jožef Korpar, Franc Korpar, Janez Megla.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Domnevamo lahko, da je želja po izobraževanju in kulturnem udejstvovanju domačine spodbudila, da so se zbrali na ustanovnem občnem zboru Bralnega društva v Osluševcih. V odbor društva so bili izvoljeni ugledni možje s tega območja. Prvi predsednik društva je postal Tomaž Korpar (kovač iz Osluševcev), člani pa so bili Ivan Megla, Andrej Muhič, Peter Zadravec, Alojz Janžekovič, Andrej Podplatnik, Blaž Erhatic,

Franc Korpar, Lenart Korpar in drugi. Hkrati je bilo ustanovljeno tudi hranilno-posojilno društvo Čebelica. V začetku so se člani sestajali v glavnem v vaški gostilni. Bolj kot gledališki dejavnosti so se takrat posvečali izobraževanju. Kmalu so začele v okviru društva delovati različne sekcije, npr. knjižnica, dramska sekcija, tamburaška skupina, pevski zbor. Zaradi potrebe po branju knjig je bila še posebej pomembna ureditev društvene knjižnice.

*Tamburaški zbor Osluševci, 1920. leta.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Vsa dejavnost društva je bila vezana na šolo in učitelje v Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji. Prva šola je bila v kraju zgrajena že leta 1819. Bila je enorazrednica in je bila leta 1890 razširjena v dvorazrednico. Leta 1912 je bilo zgrajeno sedanje šolsko poslopje, šola je postala štirirazrednica, 1927. leta se je razširila v petrazrednico in leta 1934 v šestrazrednico. V Podgorcih je bila pred prvo svetovno vojno štirirazredna šola in njen upravitelj Franjo Megla je začel razvijati dramsko dejavnost. Leta 1914 so ga Avstrijci suspendirali zaradi slovanske vzajemnosti. Takratno bralno društvo je bilo množično zatočišče tamkajšnje mladine, ki je prirejala številne igre. Tako je znano, da so v tem prvem obdobju delovanja društva med drugim pripravili igre Rdeči nosovi, Krčmar pri zvitem rogu in Trije tički, s katerimi so gostovali tudi v sosednjih krajih. V dramski skupini so delovali prebivalci iz vseh okoliških vasi. Žal je splošna mobilizacija leta 1914 prekinila delovanje društva, mnogi izmed aktivnih članov so bili poklicani v vojno, od koder se mnogi niso več vrnil. Ženska mladina, ki je ostala doma, je leta 1917 zbirala podpise za »Majniško deklaracijo«.

Med prvo vojno je tako zastalo delovanje na prosvetnem področju. Tisti, ki so se vrnil domov, so že leta 1919 obnovili delovanje društva in društvo preimenovali v »Izobraževalno društvo v Osluševcih«, ki je že istega leta uprizorilo igro Domen. Igrali so v šoli in na vrtu gostilne Kovačec v Osluševcih. V sklopu izobraževalnega društva sta bila ustanovljena tudi tamburaški in pevski zbor. Takratni tamburaški odsek zaradi odhoda mnogih članov in vodje ni deloval dolgo, pa tudi društvo, ki je imelo sedež v Osluševcih, je zašlo v težave. Nato so ustanovili tudi društvo v Podgorcih, ki pa samostojno ni dolgo delovalo. Obe društvi sta se namreč združili in prenesli svoj sedež v Podgorce. Pobudnik in aktivni delavec na prosvetno-kulturnem področju v šolskem okolišju je bil takratni upravitelj Milan Megla. Tako sta v tem obdobju med obema vojnama bili še posebej aktivni dramska skupina in pevski odsek, za potrebe društvene knjižnice pa so kupili kar precej novih knjig. Režiserjem je uspelo v okviru društva zbrati pravo igralsko družino. Sestavljali so jo učitelji, kmetje, delavci, vajenci, pomočniki, družila pa jih je ljubezen do gledališke igre. Takratna šola je imela zložljiv oder, ki pa ga je uporabljala tudi ljudska knjižnica. Tega so ob prireditvah postavljali v šolske razrede. Oder je bil dobro opremljen s kulisami in z zaveso.

*Igra Poslednji mož, 28. marec 1932.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

O delovanju društva do druge svetovne vojne obstajajo le ustni viri. Ob začetku 2. svetovne vojne je vojna društvu še posebej ogrozila polno društveno in šolsko knjižnico ter knjižne zbirke posameznih učiteljev. Sedež okupatorja je bil namreč v šoli. Člani društva so uspeli pred uničenjem rešiti društvene knjige. Zavedni domačini so tako začeli reševati knjige, ki so jih

zapečatili v tri tristolitrne sode in jih zakopali v zemljo. Nekaj knjig pa so v zabojih prenesli na podstrežje okupatorjevega občinskega urada: to so bile v glavnem šolske uradne knjige in spisi. Vseh knjig niso uspeli rešiti, saj jih je vojaštvo in nemško učiteljstvo vrglo iz šole na travnik, kjer so jih skupaj z dramskim odrom sežgali. Ostale so le kulise, pa še te so bile močno poškodovane.

*Igra Prisega, odigrana
na binškotni ponedeljek 1936. leta.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Med vojno je tako dejavnost kulturnega društva zamrla, po vojni pa je Franc Žlahtič ponovno obnovil delovanje. Ustanovljen je bil Prosvetni odsek OF v Podgorcih in v Cvetkovcih. Tako se je po vojni bogata kulturna tradicija na območju Podgorcev nadaljevala. Vanj se je vključila domača mladina in se začela pripravljati na uprizoritev dramskih iger. Najprej so nastopili po vaseh, kjer so se odvijali t.i. mitingi. V letih 1945 - 1946 so se na podgorski šoli odvijale narodne in šolske »slavnosti« oz. proslave. Priredjal jih je prosvetni odsek OF, v okviru katerega so delovali pevski zbor, igralska družina, pogosto pa tudi šolarji, ki so zapolnili velik del programa.

Od 2. do 10. januarja 1946 je bil teden slovenske knjige, v okviru katerega je v Podgorcih potekala nabiralna akcija knjig. Pri tej akciji so sodelovali predvsem učitelji. Nabranih je bilo cca 140 knjig za knjižnico prosvetnega odseka. V tem tednu so na sestanku izvolili tudi prosvetni odsek: predsednik je postal tov. Franc Žlahtič, v odbor so bili izvoljeni ostali učitelji, razen Egona Miheliča, ki pa je bil izvoljen za tajnika prosvetnega odseka OF v KLO Cvetkovci, kjer je tudi deloval na kulturnem področju.

Kmalu pa so se začeli pripravljati na izgradnjo novega zlozljivega gledališkega odra. Načrt zanj je naredil šolski upravitelj Franc Žlahtič. Zlozljivi gledališki oder je bil dograjen leta 1946 in postavljen v staro šolo, to je sedanja dvorana kulturnega doma. Odprtje zlozljivega gledališkega odra je potekalo 10. februarja 1946. Iz ohranjenih virov je razbrati, da je dograditev odra stala 92.377,74 din, v programu gledaliških del pa so zapisane tudi vse predstave, ki so jih odigrali in s katerimi so kar precej zaslužili. Tako so npr. od vstopnine nabrali kar 34.073 din. Ves načrt in gradbena dela je vodil Franc Žlahtič, kot zidar pa je sodeloval Luka Kostanjevec iz Cvetkovcev 64. V tem času je bil organizator in organist Slavko Grajfoner, ki je organiziral pevski zbor in tamburaše v okviru kulturnega društva. Na odprtju so igrali igro Nova zapoved. Začeli so uprizorjati različna dramska dela: Zgubljeni in zopet najdeni mož (2. 3. 1946), Poštelski zaklad (igrali šolarji 24. in 25. 3. 1946), Črna žena (14. in 28. 4. 1946), Begunka (11. in 12. 5. 1946), Raztrganci (10. 6.), Domen (igral LMS Zamušani, 27. 8. 1946), Naočniki (igrali šolarji, 29. in 30. 6. 1946), Micki je treba moža (25. 8. 1946).

Med tem časom so se vse šolske dejavnosti preselile v sedanjo šolsko zgradbo. Društvo je dobilo na voljo večji del stare šole in s tem večje možnosti za boljše delovanje. Načrtovati so začeli obnovitev dvorane, večji odrski prostor in primernejše garderobe, ki so bile nujno potrebne za igralce, in razni igralski material. Ves čisti dobiček od iger so naložili in iz njega kupili cement, opeko, apno. Franc Žlahtič je naredil načrt za povečavo gledališke dvorane, ki ga je odobril gradbeni odsek Okraja Ptuj. Vsa gradbena dela so opravili člani društva in ostali krajevni prostovoljci. Tudi les, gramoz... so priskrbeli krajani. Tako je šel izkupiček od prireditev v celoti za nabavo gradbenega materiala. V začetku meseca oktobra 1946 so začeli obnavljati gledališko dvorano. Zgradbo so dozidali, »znotraj očistili in pokrili ravno do prvega snega«. Dne 26. decembra 1946 je potekalo odprtje gledališke dvorane. Poročilo o gradnji je podal Franc Žlahtič. Na odprtju so odigrali igro Naša kri, ki so jo uprizorili trikrat (25. in 26. 12. 1946, 5. 1. 1947), v tej sezoni so bile uprizorjene še naslednje igre: Veselica (26. 12. 1946 in 1. 1. 1947), Glavni dobitnik (16. 2. 1947), Za svobodo (igral APŽ Ormož, 24. 3. 1947), Užitekari (20. 4. 1947). Ogled omenjenih iger je bil zelo velik. Večino iger je režiral, kakor tudi vodil vsa gradbena dela pri povečavi dvorane, šolski upravitelj Franc Žlahtič.

Pri uprizoritvi iger pa je imel zasluge tudi Ivan Lah iz Podgorcev. Ustanovljen je bil tudi majhen orkester, ki ga je vodil tukajšnji organist Slavko Grajfoner, v njem pa so sodelovali učitelj Franjo Kogelnik, Franc Žnidarič in Franc Bombek. Organist Franc Grajfoner je organiziral tudi pevski zbor, ki je nastopal na raznih prireditvah.

V letih 1948 - 1949 je pri izvajanju programov na proslavah v kraju sodeloval tudi mladinski pevski zbor pod vodstvom Slavka Grajfonerja. Novoustanovljena mladinska igralska skupina se je gledalcem predstavila z Remčevo tridejanko Volkodlaki, s katero je na okrajnem tekmovanju dosegla 1. mesto. V Podgorcih pa sta gostovali tudi igralski skupini iz Gorišnice in s Huma.

V letih 1949 - 1950 je prišlo do nekaterih sprememb v okviru prosvetne dejavnosti. Prejšnji svet OF se je na občnem zboru leta 1950 preimenoval v IZUD Alojza Žurana, torej po borcu, ki so ga okupatorji ustrelili kot talca. V IZUD Alojza Žurana se je vključil tudi bivši Prosvetni svet OF Cvetkovci. Tako je imel IZUD dve knjižnici, igralski skupini, pevski zbor in tamburaški zbor. Igralska skupina IZUD-a je 24. decembra 1949 prikazala Gogoljevo komedijo Ženitev. Pevski odsek je 16. aprila 1950 uprizoril spevoigro Srce in denar. Ob tej priložnosti sta se predstavila občinstvu tudi pevski in tamburaški zbor. S to igro so gostovali tudi v Halozah, pri Veliki Nedelji, v Muretincih in Strnišču, kjer so si ogledali tovarno aluminija. 18. junija 1950 je IZUD uprizoril igro Zakonci stavkajo, ki so jo uprizorili tudi v Gorišnici.

Dvorani IZUD-a Podgorci je bil že leta 1946 dozidan oder za prireditve. Z dozidavo se je dvorana podaljšala za 5 m, vendar pa je ostala do leta 1950 v surovem stanju. Ob proslavi obletnice OF so si člani zadali nalogo, da uredijo dvorano dokončno. Mladinci in vaščani so s prostovoljnim delom prispevali 1000 ur za ureditev dvorane. Tako se je 27. aprila 1950 za novo zaveso v prebeljeni dvorani odvijala proslava.

Dramska skupina IZUD-a je 24. decembra 1951 prikazala igro Nebesa na zemlji. 5. julija 1953 se je odvijal občinski praznik v Podgorcih. Na predvečer občinskega praznika je tukajšnji IZUD uprizoril dramo Lacko in Krefti. Ogledali so si jo celo gostje s Ptuja. Ob nabito polni dvorani so ljudje z zanimanjem sledili poteku igre, kajti vsebina predstave je zajemala dobo

okupacije, ko se je uprl tukajšnji živelj pod vodstvom narodnega heroja Jožeta Lacka.

Na proslavi 10. obletnice osvoboditve Jugoslavije leta 1955 je nastopil tudi moški pevski zbor IZUD-a Podgorci. Prav tako je nastopal 5. julija 1955 na občinskem prazniku. IZUD Alojza Žurana so v šolskem letu 1956/57 zapustili nekateri člani, zato so jim v zahvalo v nedeljo, 16. septembra 1956, pripravili skromen poslovljni večer. Udeležili so se ga vsi povabljeni, med njimi tudi starši povabljenec. Predsednik društva Ivan Židarič je v govoru dejal, da »želi društvu nadaljnega procveta in tesne povezave med člani društva«. Režiserju Ivu Penku je zastala beseda v grlu, ko se je društvu zahvalil za pripravljeno poslovlje. Član in aktiven igralec Ivan Korpar iz Osluševcev, ki je odhajal na odsluženje kadrovskega roka, pa je dejal, da bo pridobljene izkušnje iz JLA po prihodu domov s pridom uporabljal na domačem odru. Hkrati sta društvo zapustili aktivna igralka Ika Židarič in šepetalka Angela Penko.

25. novembra 1956. leta je imel IZUD svoj redni občni zbor. Izvoljen je bil novi odbor s predsednikom Jankom Lahom na čelu. Hkrati je prišlo do preimenovanja IZUD-a v Prosvetno društvo Alojz Žuran po navodilih izrednega kongresa društev Svobod in Prosvetnih društev. Z odločbo takratne OLO Ptuj – TNZ, št. II/a 2557/1, z dne 23. maj 1956, je bilo pod zaporedno št. 36 vpisano Prosvetno društvo Alojz Žuran Podgorci.

V letu 1957 je vaške in šolske slavnosti pripravljala šolska mladina ob podpori članov Prosvetnega društva Alojz Žuran. Društvo je uspešno delovalo le v zimskem času. Naštudirali so veseloigro Klopčič, s katero so želi precejšen uspeh. Z igro so gostovali tudi pri Veliki Nedelji. Tov. Grajfoner je ponovno skušal zbrati moške in obnoviti pevski zbor, toda njegov trud je ostal brez uspeha. V času praznovanja občinskega praznika se je posrečilo dirigentu zbora zbrati nekaj ljudi in nastopiti na proslavi v Gorišnici.

Tudi v letu 1958 je »narodne in šolske slavnosti« pripravljala šolska mladina pod vodstvom učiteljev in članov Prosvetnega društva Alojz Žuran. Društvo je za 29. november 1958, praznik republike, pripravilo igro Sovražnica mož, ob dnevu žena pa je uprizorilo žaloigro Spi, moja deklica. Isto delo so še enkrat z uspehom ponovili. 40. obletnica KP in 140. obletnica začetka šolstva v Podgorcih je bila združena v veliko

manifestacijo na dan republike, 29. novembra 1959. Na pobudo pripravljalnega odbora je pevovodja Slavko Grajfoner zbral pevce in z njimi pridno vadil narodno in umetno pesem. Dramska skupina pa je pripravljala dramo Vrnil se je. Z vso vnemo so pripravljali program tudi učenci osnovne šole. Ob sprejemu gostov je igrala godba, ki so jo sestavljali: Slavko Grajfoner, Franc Cvetko, Franc Bombek in Rudolf Erlih. Slovesnost, ki so se je med drugimi udeležili vsi živeči učitelji, ki so kadar koli poučevali na šoli, se je začela v dopoldanskem času v šoli in se nadaljevala v prosvetni dvorani. Popoldne so člani dramske skupine uprizorili dramo Vrnil se je. Igro je prišlo gledat »staro in mlado«. Igralci so dramo uprizorili tako prepričljivo, da v dvorani ni bilo gledalca, ki ne bi od navdušenja zaploskal. V znak priznanja za kulturni užitek pa so bili igralci deležni dolgotrajnega ploskanja.

Tudi 29. november 1961 so praznovali skupno s prosvetnim društvom in SZDL. Omeniti bi bilo treba, da so v tem letu prihajale v Podgorce razne kulturne in dramske skupine in tako dopolnjevale program domačega prosvetnega društva. Domače društvo je naštudiralo dve samostojni deli, igro Izlet pa v sodelovanju s šolskimi otroki.

Prosvetno društvo je v letu 1963 naštudiralo dve deli: veseloigro Ploha in dramo Razvalina življenja, s katerima pa je zaradi sprememb v igralskem ansamblu nastopalo le na domačem odru. Prav tako je na njihovem odru nastopalo več tujih dramskih in zabavnoglasbenih skupin. Prosvetno društvo je dobilo od OO SZDL Ormož 700.000 dinarjev denarne pomoči za ureditev dvorane. S temi sredstvi so povečali garderobo, uredili stranišča in dvorano, v kateri so naredili lesenitni opaž.

Prosvetno društvo Alojz Žuran je v letu 1964 naštudiralo dve igri. Odrasla igralska skupina je pripravila dramo Molčeča usta, mladinska skupina pa komedijo Zamotana snubitev. Z dramo Molčeča usta so gostovali dvakrat doma, v Dornavi, Markovcih, Bukovcih, Gorišnici in pri Veliki Nedelji. V okviru kulturnega tedna pa so gostovali v Ivanjkovcih. Prav tako je nekajkrat gostovala tudi mladinska skupina. Iz sredstev, ki jih je prosvetno društvo tako zbralo, je kupilo novo glavno odrsko zaveso, ki je bila že nujno potrebna. Očiščen je bil tudi prostor pod odrom in urejen tako, da je bil primeren za shrambo.

Prosvetno društvo je v letu 1965 spet naštudiralo dve deli: Dva ducata rdečih vrtnic in skupina iz Bresnice igro Beneški trojčki. Z vsakim od obeh del so gostovali trikrat, in sicer v Bukovcih, Dornavi, Markovcih, Polenškaku in pri Tomažu. Iz dobljenih sredstev od predstav so popravili okna dvorane. V tednu bratstva in prijateljstva je prišla v goste kulturno-umetniška skupina iz Varaždina s svojim obširnimi folklornimi sporedom in z dvema pevskima zboroma. Ob tej priložnosti je Prosvetno društvo pripravilo gostom ob prijateljskem srečanju skromno zakusko.

Prosvetno društvo je v letu 1966 naštudiralo igro Mrtvi kurent. Vsebina te igre se dogaja na Ptujskem polju, zato je bila toliko privlačnejša za tukajšnje občane. Z njo so člani dramske skupine poleg domačega odra gostovali še v Markovcih, Gorišnici, Dornavi, pri Veliki Nedelji, Tomažu, v Žerovincih, pri Miklavžu in na Kogu. Dobljena sredstva so porabili za urejanje dvorane (razsvetljavo) in za izlet v Prekmurje. V okviru Tedna bratstva in prijateljstva je skupina gostovala z igro Mrtvi kurent v Petrijancih na Hrvaškem (Občina Varaždin).

Že v letu 1967 so se v Podgorcih začeli pripravljati na obletnico šolstva, hkrati pa se je na svojo 60-letnico delovanja začelo pripravljati Prosvetno društvo Alojz Žuran. To naj bi svoj jubilej praznovalo sočasno s šolo. Prosvetno društvo je sklenilo, da bo do tega časa uredilo prosvetno dvorano. Društvo je v tej sezoni naštudiralo igro Miklova Zala, s katero so gostovali v Dornavi, Markovcih, Gorišnici, pri Tomažu, Grajeni pri Ptujju in Lovrencu na Dravskem polju. Igro so dvakrat uprizorili tudi doma. Doživeli so velik uspeh. S finančnimi sredstvi so organizirali izlet, nabavili opeko za prekrivanje strehe in izvedli ostala popravila, ki so bila na dvorani nujno potrebna. Prosvetno društvo Alojz Žuran je leta 1968 naštudiralo ljudsko igro J. Jurčiča Deseti brat, s katero so se predstavili dvakrat doma, gostovali pa so še sedemkrat po raznih krajih ptujske občine in tudi na Hrvaškem. Zbrana sredstva so namenili za popravilo dvorane.

Ljudska knjižnica, ki je prav tako delovala, pa se ni mogla razvijati, ker je ves dobiček dajala za kritje stroškov, nastalih pri gradnji dvorane. Društvo se je desetletja prebijalo skozi finančne in organizacijske težave. Kljub temu se je uspešno razvijalo. Predvsem prosvetni dom je vsa leta zahteval vzdrževanje in s tem povezana finančna sredstva. Pri tem so na pomoč

priskočili krajani z delovnimi akcijami in s finančno podporo.

Najvažnejši dogodek v kraju je bilo leta 1969 proslavljanje dveh visokih jubilejev, in sicer 150. obletnica šolstva in 60. obletnica PD Alojz Žuran Podgorci.

V nedeljo, 9. novembra 1969, je kulturno-prosvetno društvo praznovalo 60 let. V ta namen je PD prepleskalo notranjost in fasado dvorane. Na proslavi so člani igralske skupine uprizorili tri odlomke odrskih del, ki so jih nekoč igrali v Podgorcih. Nastopal je tudi nekdanji mešani pevski zbor, sicer v nekoliko okrnjeni zasedbi, z ljudskimi in umetnimi pesmimi. Vodil ga je nekdanji zborovodja tov. Grajfoner. Na praznovanje so bili povabljeni člani prosvetnega društva, ki so kadar koli sodelovali pri pevskem zboru ali pri dramski sekciji. Takratni predsednik društva Franc Fištravec je podelil priznanja najzaslužnejšim članom, ki so dolga leta delovali v društvu. Priznanja so dobili Antonija Korpar, Ivan Lah st., Franc Pintarič, Anton Rakuša, Slavko Grajfoner, Franc Dolinšek, Jožko Korpar, Štefka Korpar, Rudolf Lah, Franc Lah ml., Franc Fištravec.

Med leti 1970 do 1972 je bil v prosvetnem društvu opazen zastoj. Leta 1972 so uprizorili veseloigro Vdova Rošlinka, s katero so tudi uspešno gostovali. Poleg dveh predstav na domačem odru so gostovali na Polenšaku, pri Tomažu, v Bučkovcih, Markovcih, Gorišnici, na Kogu, Cvenu, v Stojncih, na Zavreču in v Staršah. Mladinski aktiv se je predstavil 15. julija s Samorastniki. Leta 1973 je dramska skupina uprizorila igro Kovarstvo in ljubezen. Dvakrat so se predstavili na domačem odru, gostovali pa so na Kogu, Polenšaku, v Dornavi, Bukovcih in Gorišnici.

Leta 1974 je dramska skupina uprizorila igro Razbiti vrč. Poleg predstave na domačem odru so gostovali na Polenšaku, pri Tomažu, na Kogu in v Markovcih. Prosvetno društvo Alojz Žuran je konec meseca februarja leta 1975 priredilo dramo Raztrganci. Gostovali so še na Polenšaku, v Juršincih, Stojncih in pri Tomažu.

Leta 1976 je prosvetnega društvo, ki ga je takrat vodil predsednik Konrad Prejac, pristopilo k adaptaciji dvorane. Les so darovali posamezni kmetje. Tudi mnoga dela so bila opravljena s prostovoljnimi delom.

Mladinci so uprizorili igro Komedija ljubezni. Poleg dveh predstav na domačem odru so gostovali pri Tomažu, v Stojncih, na Polenšaku, na Kogu in pri Veliki Nedelji.

Leta 1977 je bila pri turističnem društvu ustanovljena folklorna skupina, ki pa je kmalu začela delovati pod okriljem prosvetnega društva, delovale pa so že skupine za ohranjanje starih ljudskih običajev.

30. in 31. julija 1978 je bil 1. krajevni praznik Do tega dne je bila obnovljena tudi prosvetna dvorana. Dvorana je bila povečana za 3 metre, obnovljeno je bilo ostrešje, stara okna so bila zamenjana z novimi, na tleh je bila položena keramika in inštalirana centralna kurjava. V kulturnem programu za 1. krajevni praznik so sodelovali folklorna skupina iz Srbije, domača folklorna skupina, pevski zbor iz Osluševcev ter skupina za ohranjanje starih običajev. V letu 1979 sta bili organizirani dve prireditvi: Naša pesem in beseda in Popoldne pesmi in plesa (folklorna prireditve).

Prosvetno društvo je bilo tudi v naslednjih letih nosilec kulturnih programov za krajevne praznike, sodelovalo je pri drugih proslavah, ki so jih večinoma pripravljali v sodelovanju z osnovno šolo. Prirejalo je tudi samostojne kulturne prireditve. V zadnjih tridesetih letih je v društvu najuspešnejša folklorna skupina. S krajšimi presledki že od leta 1975 deluje šolska otroška folklorna skupina, katere mentorji so člani odrasle folklorne skupine. Do sredine devetdesetih let so delovale skupine za ohranjanje starih običajev in ljudskega petja. Leta 1992 se je v Prosvetno društvo vključila skupina ljudskih pevk Sester Nedeljko, leta 1997 pa še skupina ljudskih godcev. Obe skupini še vedno delujeta. Vse delujoče skupine ohranjajo našo plesno, pevsko in glasbeno kulturno dediščino, ki jo uspešno predstavljajo na domačih kulturnih prireditvah in s številnimi nastopi po Sloveniji in v tujini. Od leta 2005 prireja društvo tradicionalno folklorno prireditev Podgorci pojejo in plešejo, na katero povabijo tudi druge skupine iz Slovenije in tujine. Večina občinskih revij oziroma srečanj ljudskih pevcev, godcev in plesalcev se je odvijala v podgorski dvorani, kar kaže na dobro sodelovanje med KD Podgorci in JSKD-izpostavo Ormož. Turistično društvo in folklorna skupina sta s skupno predstavitvijo naravne in kulturne dediščine ponesla ime našega kraja v številne kraje po Sloveniji in tujini. Kulturni utrip v kraju dopolnjujejo ostala društva, ki delujejo v KS, s svojimi prireditvami, ki

jih obogatijo s kulturnimi programi, v katerih pogosto sodelujejo tudi delujoče skupine Kulturnega društva Podgorci.

Do leta 1979 sta v zadnjem delu sedanjega kulturnega doma delovala otroški vrtec in »mlečna kuhinja« za šolo, ki je skrbela tudi za prehrano otrok v vrtcu. V tem letu je bil zgrajen nov vrtec, tako je društvo pridobilo dodatne prostore, vendar v zelo slabem stanju.

Leta 1980 je postal predsednik društva Franc Sladnjak. Med njegovim predsedovanjem do leta 1986 je bila prenova tega dela kulturnega doma končana. Urejeni so bili kuhinja, sanitarije, skladišče za potrebe Turističnega društva in večji predprostor. Na celotnem kulturnem domu je bila obnovljena tudi fasada. Poleg članov Prosvetnega društva se je v obnovo aktivno vključilo tudi Turistično društvo s prostovoljnim delom in finančnimi sredstvi, saj so tudi oni potrebovali prostore za svoje delovanje. Leta 1986 je postal predsednik društva Stanko Kukovec (ki je to funkcijo opravljal kar 20 let) in spet so se delali načrti za nov prizidek in povečanje dvorane. Leta 1994 so začeli gradnjo prizidka z novimi sanitarijami in kuhinjo. Leta 1997 se je dvorana povečala z odstranitvijo pregradne stene in postavitvijo nosilnih stebrov.

Vsa naslednja leta se je nadaljevala prenova kulturnega doma v okviru finančnih možnosti. Izolirali so strop na zadnjem delu dvorane, na tem delu so zamenjali stara okna, prizidek je dobil novo fasado, leta 2005 so v dvorani in v sejni sobi obnovili tla z novo keramiko. Leta 2002 je bila dvorana opremljena še z novimi stoli. Iz podatkov je razvidno, da je društvo vseskozi skrbelo za kulturni dom in ga kar naprej obnavljalo z večjimi ali manjšimi posegi. Člani Kulturnega društva, pozneje tudi Turističnega društva, in krajanji so opravili nešteto prostovoljnih ur in z zbiralnimi akcijami prispevali veliko materiala in finančnih sredstev. Brez tako velikega sodelovanja vseh jim to gotovo ne bi uspelo.

V letu 2008 je kulturni dom prevzela Občina Ormož, ki ima v načrtu temeljito adaptacijo s prizidkom, tako da bodo dobila prostore vsa društva v krajevni skupnosti. 8. maja 1997 se je Prosvetno društvo Alojz Žuran Podgorci preimenovalo v Kulturno društvo Alojz Žuran Podgorci. 1. marca 2008 pa se je preimenovalo v Kulturno društvo Podgorci. Danes imajo v KS dve kulturni društvi, in sicer KD Podgorci in KD Osluševci.

Društvu in delujočim skupinam je bilo za uspešno delo podeljenih več priznanj. Najvidnejša so:

- leta 1979 PD Alojz Žuran Podgorci od OK SZDL Ormož: *PRIZNANJE OF SLOVENSKEGA NARODA ZA KULTURNO-PROSVETNO DEJAVNOST MED OBČANI KS PODGORCI*
- leta 1980 in 1983 folklorna skupina od KK SZDL Podgorci: *PRIZNANJE OF SLOVENSKEGA NARODA ZA USPEŠNO DELOVANJE IN ŠIRJENJE KULTURE*
- za dvajsetletnico delovanja folklorna skupina: *PLAKETA ZVEZE KULTURNIH DRUŠTEV ORMOŽ*
- ob petindvajsetletnici delovanja folklorna skupina: *JUBILEJNO PRIZNANJE JSKD OBMOČNE IZPOSTAVE ORMOŽ*
- leta 2004 folklorna skupina: *PLAKETA KS PODGORCI*
- leta 2005 folklorna skupina od Občine Ormož: *PLAKETA KSAVRA MEŠKA*
- leta 2008 sestre Nedeljko od Občine Ormož: *ZLATA ZNAČKA KSAVRA MEŠKA*
- leta 2009 sestre Nedeljko: *PLAKETA KS*.

Vidna priznanja pa so prejeli tudi nekateri člani kulturnega društva, posebno še g. Stanko Kukovec, dolgoletni predsednik društva in strokovni vodja folklorne skupine.

Folklorna skupina Podgorci

Ustanovitev Folklorne skupine Podgorci sega v leto 1977, ko je Krajevna skupnost Podgorci, ki se je pobratila s Krajevno skupnostjo Podunavci v republiki Srbiji v času Jugoslavije, sodelovala na znani prireditvi »Znanje–imanje« v Srbiji. Na prireditvi so želeli predstaviti domači kraj, predvsem pa tukajšnje šege in navade ter kulturo, med katere spadajo tudi plesi. KK SZDL in Turistično društvo Podgorci sta s skupnimi močmi prav v ta namen ustanovila lastno folklorno skupino, ki je imela svoj prvi uspešni nastop prav v Podunavcih. Na občnem zboru Prosvetnega društva, 16. aprila 1978, je Turistično društvo podalo predlog, da se folklorna skupina pridruži Prosvetnemu društvu. To se je tudi uresničilo.

V prve korake ljudskega plesa je skupino popeljala ga. Dušanka Bedrač. Učila je tudi otroško folklorno skupino v osnovni šoli. Imela je veliko volje in zamisli,

tako da je iz pesmi Na planincih in Moj očka pripravila prva dva plesa. Dobra volja takratne prve voditeljice gospe Dušanke Bedrač in ustvarjalnost nekaterih navdušenih plesalcev sta položili temelje podgorske folklorne skupine in iz plahega, trdega plesnega koraka so se razvili plesalci, ki danes dosegajo velike uspehe.

Prva godca sta bila, sedaj že pokojna, Franc Bombek in Franček Kukovec. Prva skupina plesalcev je štela osem parov, sestavljali pa so jo: Darinka Kolarič, Franc Lah, Ida Sladnjak, Stanko Sladnjak, Stanko Kukovec, Stanka Kukovec, Marta Hergula, Viktor Pučko, Kristina Petek, Jože Horvat, Boža Petek, Janko Marin, Stanka Munda, Branko Lah in Marta Hanželič ter Janko Cvetko. Skupina je uspešno nastopila leta 1978 v Podunavcih na prireditvi »Znanje-imanje«, nastopala pa je tudi na domačih kulturnih prireditvah.

Na začetku je skupina delovala kot reproduktivna. Po dveh letih vodenja se je ga. Dušanka Bedrač odselila iz Podgorcev, zato je vodenje prevzel Anton Žuran, ki je bil študent v Ljubljani. Tam je sodeloval s folklorno skupino France Marolt. Tako si je nabral veliko novih izkušenj in znanja, ki ga je prenašal na domače plesalke in plesalce. Zaradi velikih študentskih obveznosti se je Tonček po enem letu poslovil od skupine. Skupina je plesala plese različnih pokrajin, štajerskih plesov je bilo bolj malo. Noše so bile improvizirane in so posnemale kmečko delovno nošo med obema vojnoma. Skupina je nastopala na domačih prireditvah, leta 1979 je nastopila na Gomili na srečanju TD Štajerske, nastopala je tudi v Obrežu.

Leta 1980 je strokovno vodenje skupine prevzel Slavko Prejac in v skupini je zavel nov veter. Slavko je kmalu spoznal, da je priložnost napredovanja skupine le v izvornosti. Z obiski na terenu je pridno raziskoval in domačini so mu opisali čez trideset plesov, plesnih in družabnih iger, ki jih je tudi zapisal. Poskrbel je tudi za pomladitev skupine, zato je bil organiziran tečaj družabnega plesa, iz katerega se je skupini pridružilo šest novih parov. To pomlajeno jedro je bilo nosilec vseh programskih sprememb. Plesali in peli so le še tisto, kar so zbrali na terenu v Podgorcih in okolici. Leta 1980 se je skupina vpisala v register Združenja folklornih skupin Slovenije kot izvorna folklorna skupina. Želja vseh je bila, da bi predstavljali plese, običaje ter pesmi iz domače in bližnje okolice.

Vzporedno s postavljanjem novega programa je nastajala tudi nova nedeljska praznja noša skupine. Tako je načrtno nastajala izvorna folklorna skupina. Noše so bile izdelane na podlagi fotografij iz leta 1925. Ženske noše je izdelala leta 1983 Cilika Mušič. Skupina je vidno napredovala. Leta 1982 se je predstavila na občinski reviji pri Tomažu in se uvrstila na področno revijo folklornih skupin v Slovenski Bistrici. To je bila odskočna deska za vzpon skupine in nastopov je bilo vedno več. Skupina je redno vsako leto sodelovala na občinskih revijah. Leta 1984 se je že drugič uvrstila na področno revijo. Veliko priznanje za skupino je bil nastop v Cankarjevem domu l. 1985 na srečanju folklornih skupin podravske in pomurske regije. Sicer pa je skupina v letu 1985 imela kar 12 nastopov, med drugim v Belem Manastirju, v Žirovnici, v Mariboru, v Markovcih, celovečerni nastop na domačem odru, vrstili pa so se tudi nastopi po Občini Ormož in v domačem kraju.

Ko je bila skupina v polnem zagonu, se je po spletu okoliščin poslovil od nje strokovni vodja Slavko Prejac in leta 1986 je prevzel strokovno vodenje skupine Stanko Kukovec. Nadaljevali so začrtano pot. Postali so znani in dobivali povabila na vedno več nastopov. Leta 1986 so gostovali v Vrnjački Banji, leta 1987 je skupina slavila 10. obletnico delovanja.

Leta 1992 je bila ponovno uvrščena na področno revijo v Slovenski Bistrici. Po petnajstih letih vztrajanja in trdega dela je skupina avgusta leta 1992 zastopala Slovenijo na 5-dnevnem gostovanju na Madžarskem. Nastopati v družbi folklornih skupin iz Avstrije, Bolgarije, Italije, z Madžarske, iz Nemčije in Turčije je bila velika čast. Na tem gostovanju so jih spremljale tudi ljudske pevke Sestre Nedeljko, ljudska godca Vanček Kosi ter Franček Rihtarič in godca Stanko Horvat in Anton Ceglec. 5. decembra 1992 je folklorna skupina slavila 15. obletnico delovanja.

Nadaljevali so se redni nastopi na občinskih revijah, področnih revijah, republiških srečanjih izvornih folklornih skupin Slovenije, sledilo je veliko nastopov po Sloveniji. Pripravili so celovečerni program s predstavitvijo ženitovanjskih običajev iz Podgorcev. Leta 1993 so bili prvič izbrani na republiško srečanje folklornih skupin Slovenije »*PRAZNIČNI DNEVI SLOVENSKE FOLKLORE*«, ki je bilo 13. junija 1993 v Črnomlju. Tudi leta 1997 so bili na področni reviji v Tinju na Pohorju izbrani na republiško srečanje

izvirnih folklornih skupin Slovenije »POLKA JE UKAZANA«, ki je bilo v Črnomlju, 15. junija 1997. Skupino je za nastop na republiško srečanje izbral dr. Bruno Ravnikar, ki je pohvalil tudi glasbeno zasedbo: Tadej Gašparič na diatonični harmoniki, Franc Štuhec na klarinetu in Zlatko Majcen na baritonu.

Noše, v katerih so nastopali, so dotrajale, svila se je začela trgati. Leta 1993 so s pomočjo dr. Marije Makarovič iz Ljubljane začeli raziskovati stara oblačila pri domačinih in v bližnji okolici. Priprava risb, krojev, nabava blaga in vsega potrebnega je trajalo štiri leta, skupaj z izdelavo noš pa pet let. Tako so se na praznovanju 20-letnice predstavili v novih, svečanih nošah. Ženske noše in moške srajce je izdelala domačinka ga. Kristina Škrlec, moške noše g. Jože Lubej iz Maribora, mojster izdelave čevljev je bil g. Karel Ropoša iz Podvelke. Ženske rute - peče je izdelala šivilja z Madžarske, pozneje pa še ga. Marija Hvalec Kitek s Pragerskega. Noše so izdelane po vzoru iz obdobja med leti 1890 in 1920. Z novimi oblekami so še bolj zavzeto nastopali in bili zelo ponosni na svoj videz. V obdobju med leti 2000/2006 je bila skupina uvrščena na področna oziroma medobmočna srečanja odraslih folklornih skupin. Nastopi v domači občini in po Sloveniji so se kar vrstili. Vedno več pa je bilo nastopov tudi v tujini.

V mesecu novembru leta 2000 so gostovali v Nemčiji v mestu Burscheid na povabilo KD France Prešeren iz Burscheida. Julija leta 2002 so nastopali na prireditvi »Šlingani dani Jalžabeta« v Jalžabetu na Hrvaškem, v mesecu avgustu istega leta pa na prireditvi »IX. Priločka smotra folklorne« v Prelogu na Hrvaškem. V tem letu so izvedli 19 nastopov, 7. decembra pa uspešno proslavili 25. obletnico delovanja.

Tudi leto 2003 je bilo za folklorno skupino naporno, vendar uspešno. Izvedli so 20 nastopov. Ponovno so bili izbrani za nastop na državni reviji folklornih skupin v Beltincih, 27. julija 2003. Že v začetku marca so se odpravili v Szentes na Madžarsko, kjer so sodelovali na pustnem karnevalu in gostovanje ponovili leta 2004, 2005 in 2006. Leta 2004 so gostovali v Vinici na Hrvaškem na srečanju folklorne »VULITJE VU VINICI«. V letu 2005 je skupina izvedla 13 nastopov. Med drugim so ponovno gostovali v Prelogu na Hrvaškem, 6. avgusta istega leta pa v Obersdorfu v Avstriji. Ponosni so, da so leta 2004 prejeli plaketo Krajevne skupnosti Podgorci, leta 2005 pa plaketo

Ksaverja Meška, ki jim jo je za uspešno in prizadevno ohranjanje folklorne domačega kraja podelila Občina Ormož.

Leta 2006 so izvedli skupaj kar 25 nastopov. Med drugim so nastopali na sejmu »Alpe-Adria« v Velikovcu, gostovali v Prelogu in v Vinici na Hrvaškem. V letu 2006 je Stanko Kukovec strokovno vodenje folklorne skupine prepustil mlajšim članom. Vodstvo sta prevzela Monika Roškar in Gorazd Mušič. Stanko Kukovec je v folklorni skupini deloval že od ustanovitve. Strokovni vodja je bil polnih dvajset let. S svojo vztrajnostjo in neumornim delom ter z velikim veseljem do plesa je zapustil neizbrisan pečat v folklorni skupini in v Kulturnem društvu na področju ohranjanja plesne kulturne dediščine. Za svoje delo je prejel številna priznanja, med drugim plaketo KS Podgorci. Leta 2007 je folklorna skupina nastopala na številnih prireditvah, saj je izvedla 21 nastopov .

1. septembra 2007 so se v sodelovanju z Občino Ormož odpravili na dvodnevno gostovanje v Osečino v Srbijo. 16. junija 2007 so nastopali na sejmu »Alpe-Adria« v Velikovcu v Avstriji. Poleg nastopov na domačem odru in v Občini Ormož so nastopali še v Kranju na evropskem srečanju mladih – YEPP, v Cerkljah za slovensko vojsko na srečanju poveljnikov garnizij evropskih glavnih mest, v Ljubljani, na povabilo Trstenjakove fundacije, in na Ptujju na 38. Ptujskem festivalu. 1. decembra 2007 so slovesno proslavili 30. obletnico delovanja. V tridesetih letih se je v skupini izmenjalo 164 plesalcev in 24 godcev. Med godci, ki so se pogosto menjavali, so bili najvztrajnejši Tadej Gašparič, Dominik Majcen in Andrej Horvat.

Tudi leto 2008 je bilo za skupino delovno, saj so izvedli 16 nastopov. Poleg nastopov na domačem odru in prireditvah v Občini Ormož in zunaj nje so nastopali tudi v tujini. Od 4. do 6. junija so v Milanu v Italiji predstavljali Slovenijo na srečanju predstavnikov ZVEZE NATO. 24. junija 2008 so nastopali na »Alpskem večeru« v Poreču na Hrvaškem in se 1. septembra predstavili na »Zeljarijadi« v Vidovcu na Hrvaškem.

Skupina ima v svojem repertoarju tudi običaje in ples iz vsakdanjega življenja na vasi. Za prikaz teh plesov in običajev niso primerne svečane – praznje noše. Raziskavo za tako imenovano delovno nošo, kot za svečane noše je opravila hkrati dr. Marija Makarovič.

V letu 2008 je folklorna skupina začela nabavljati material in seveda tudi zbirati finančna sredstva za delovne noše. Z novimi nošami so se predstavili na zdaj že tradicionalni prireditvi »Podgorci pojejo in plešejo 2009«, ki so jo v letu 2009 organizirali že petič

*Folklorna skupina Podgorci, 2009. leta.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Folklorna skupina Podgorci si je v več kot 30 letih obstoja zagotovila pomembno mesto v folklorni dejavnosti na Slovenskem. Skupina ob ohranjanju in izvajanju osnovnih oblik ljudskih plesov pri plesalcih prepleta gibne prvine plesnega izročila z današnjim dojemanjem le-teh, v plesih pa ohranja njihovo svojsko podobo in stilsko posebnost, pri čemer pa je v ospredju osnovno vodilo – postaviti temelje plesne vzgoje v folklorni skupini.

Skupina ljudskih godcev

Godčevstvo je bilo v preteklosti trdo delo, ki je pogosto pomenilo dodaten vir zaslužka revnejšim kmetom, pa tudi rokodelcem. Ponekod se je godčevstvo v zimskem času spremenilo v večtedensko igranje (koledovanje) po bližnji in daljni okolici. Godci so bili pogosto šaljevci in nosilci različnih šeg in navad, npr. svatbenih. Godčevstvo je bilo do druge vojne strogo moško opravilo, ženske so smele le citrati, najpogosteje samo doma. Njim je bila dodeljena vloga ohranjevalk pesemskega izročila. Večinoma so bili godci samouki, znanje glasbila in tudi izdelovanje se je najpogosteje dedovalo iz roda v rod. Tako je bilo godčevstvo vezano na življenjski koledarski krog ljudi, skupna opravila in delo, kar se je po navadi končalo s pesmijo. Godčevske skupine so najpogosteje sestavljali 3 godci do 5 godcev.

Ljudsko glasbeno izročilo je danes čutiti predvsem na podeželju. Tam, kjer se šege in običaji letnega in

življenjskega kroga niso popolnoma izgubili in kjer starejša generacija še pomni »stare čase«, se v rokah godcev še oglašajo stara ljudska glasbila, odmevajo godčevske viže in se sliši spontano ljudsko petje. Najpogosteje jih slišimo na porokah, martinovanjih, ob koledovanjih. K ohranjanju tega izročila prispevajo tudi folklorne skupine, kjer gre za neposredno prenašanje znanj ljudskih plesov, petja ljudskih pesmi in ohranjanja godčevstva.

Godli so na vse. Na ljudske instrumente, ki smo jih že pozabili, na improvizirana ropotala, ki so poudarjala ritem v glasbi, na prava glasbila, ki so jih izdelali mojstri.

*Nastop ljudskih godcev na prireditvi
Podgorci pojejo in plešejo, 2005. leta.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

V Prosvetnem društvu Podgorci je začela delovati skupina ljudskih godcev leta 1997. V takratni zasedbi so ljudsko glasbo izvajali: Stanko Štuhec na frajtonarici, Ivan Petek na goslih, Franc Golob na bugariji, občasno sta se jim pridružila Avgust Majcen ali Anton Kosi, ki sta brenkala na berdo. Po uspešnih nastopih na občinskih revijah ljudskih pevcev, godcev in plesalcev so se uvrščali tudi na medobmočne revije, leta 2001 pa se jim je uspelo uvrstiti na državno srečanje ljudskih pevcev in godcev v Makolah. Leta 2003 pa se žal zaradi bolezni niso udeležili republiškega srečanja. V času svojega delovanja so nastopali na raznih prireditvah na območju Občine Ormož in tudi zunaj njenih meja. Po nekaj letih skupnega delovanja je skupina leta 2003 zaradi bolezni prenehala delovati.

Še isto leto je bila pod vodstvom Vlada Prigla ustanovljena nova skupina, ki deluje še danes. V njej

sodelujejo: Vlado Prigl na frajtonarici, Ivan Pleh na klarinetu, Franček Hebar na klarinetu, Anton Kosi na bugariji in Anton Kosi (drugi) na berdi. Posebnost te zasedbe oz. inštrumentov je, da harmonika ter klarineta spadajo v alpski svet, bugarija in berda pa v panonskega in sta tamburaška inštrumenta. Taka zasedba daje glasbi, ki jo izvajajo, poseben zven.

Skupina se redno udeležuje območnih revij ljudskih pevcev in godcev, uvrščajo se tudi na medobmočne revije, leta 2006 pa so bili uvrščeni tudi na republiško srečanje ljudskih pevcev in godcev. Uvrstitve na medobmočna srečanja, posebno pa še na republiško srečanje, so posebna priznanja za njihovo delo in za ohranjanje te zvrsti glasbene dediščine. Njihov repertoar so stare ljudske melodije, koračnice, valčki, polke, katerih avtorji so v glavnem neznani. Notnih zapisov nimajo. Leta 2007 so izdali svojo prvo zgoščenko s sedemnajstimi melodijami in jo predstavili na domačem odru ob kulturnem prazniku. S svojimi nastopi popestrijo številne prireditve. Nastopajo na domačem odru in po raznih krajih Slovenije, najpogosteje na srečanjih ljudskih godcev in pevcev. Predstavili so se tudi v tujini. Na prireditvah se srečujejo z drugimi skupinami in izmenjujejo znanja in izkušnje. Z ohranjanjem glasbene dediščine pa le-to prenašajo na mlajše rodove.

Skupine za ohranjanje starih običajev

Tukajšnji starejši ljudje se še danes spominjajo, kako so si ljudje nekoč trdo kmečko delo lajšali s petjem. Dokaz temu so tudi vsebine ljudskih pesmi. Kmečka opravila, zlasti skupinska, je vedno spremljala pesem. Kosci so s prvim svitom odhajali na travnike, da so pokosili travo, preden je sonce posušilo roso. Pesem koscev se je razlegala preko travnikov in segala vse do vasi. Prav tako je bilo ob žetvi, delu v vinogradu, posebno še ob trgatvi in še bi lahko naštevali. V jesenskem času je bilo najbolj veselo, ko so ličkali (kožuhali) koruzo. Sosedje so si medsebojno pomagali, med kožuhanjem so veselo prepevali, po končanem delu pa tudi zaplesali ob spremstvu vaškega godca. Ob dolgih zimskih večerih so si ljudje krajšali čas z luščenjem koščic (bučnih semen), s česanjem perja, z luščenjem koruze in fižola, moški so pletli košare, ženske so izdelovale razne izdelke iz ličja, predle volno, pletle nogavice. Tudi za ta opravila so se sosedje zbirali enkrat pri enem in drugič pri drugem. Marsikaj so se pogovorili, vedno pa je bila prisotna pesem. Pogosto so prišli vaški

godci, posebno če so vedeli, da bodo prisotna mlada dekleta. Takrat so tudi zaplesali - mladi in stari.

V Prosvetnem društvu Podgorci je v preteklosti delovalo več skupin, ki so ohranjale in ponazarjale običaje ob raznih opravilih. Za vse skupine je bilo značilno, da je prikazovanje običajev vedno spremljalo ljudsko petje. Zato so bili člani teh skupin dobri pevci.

S prikazovanjem običajev so začeli leta 1978, ko so tukajšnje običaje prikazali v Srbiji na prireditvi »Znanje-imanje«. V okviru društva je delovala skupina starih običajev iz Podgorcev, ki jo je vodil Ivan Lah. Zelo aktivna in uspešna je bila tudi skupina iz Strjancev pod vodstvom Albine Nemeč, v kateri so sodelovali člani iz Strjancev, Bresnice in iz Ritmerka. V Cvetkovcih oziroma v Osluševcih je delovala skupina, v kateri so sodelovali člani iz obeh vasi, pod vodstvom Marte Kandrič.

Vse skupine so predvsem prikazovale najrazličnejše šege tukajšnjega prebivalstva in s pomočjo pesmi in z delom pričarale delček preteklosti, ki je žal že izginila iz našega vsakdanjika. Ob krajevnih praznikovih so tako od leta 1978 naprej organizirali skupine po vaseh KS Podgorci, ki so prikazovale delovne šege in običaje, npr., kako so nekoč delali v vinogradu, pospravljali sadje, prešali, kako so potekali žetev in mlatev, pospravljanje koruze in kožuhanje, kuhanje žganja ipd. Vse to so prikazovali vsako leto v povorkah na vozovih ali traktorskih prikolicah. V osemdesetih letih sta pesmi posnela g. Ivan Ciani in ga. Vida Topolovec za Radio Ptuj. Skupine so nastopale na raznih prireditvah, udeleževale so se tudi občinskih srečanj in revij ljudskih pevcev in godcev. Proti koncu devetdesetih let so na teh srečanjih lahko sodelovali samo ljudski pevci, brez prikaza šeg in običajev. V začetku devetdesetih let je bilo prekinjeno praznovanje krajevnih praznikov. Posledica tega je bila, da so skupine prenehale delovati, ustanovljene pa so bile skupine ljudskih pevcev v Osluševcih in v Podgorcih.

Ljudsko petje

Ljudska glasbena ustvarjalnost, ki jo delimo na vokalno ali ljudsko petje in instrumentalno ali ljudsko glasbo, je imela v življenju posameznikov velik vpliv. Oboje je predstavljalo obogatitev vsakdanjega življenja, s tem da je bilo ljudsko petje pogostejše in je spremljalo vse cikle in področja človekovega življenja in dela: rojstvo

in smrt, setev in žetev in vse vmesne vesele, slovesne ali žalostne dogodke leta ali življenja.

Kot značilnost slovenskega ljudskega petja je še ohranjeno ljudsko večglasje. Ljudska pesem nas še danes spremlja, saj je del našega življenja in del slovenske kulturne dediščine.

Ljudske pevke Sestre Nedeljko

V Kulturno društvo Podgorci so se ljudske pevke Sestre Nedeljko včlanile leta 1992. Takrat so na predlog gospe Nežke Lubej spremljale podgorsko folklorno skupino na petdnevno gostovanje na Madžarsko. Od takrat tudi pogosto sodelujejo s folklorno skupino.

V skupini prepevajo sestre: Marija Kukovec, Ivanka Majcen, Lojzka Čuš in Anica Nedeljko. Pesem jim je bila položena v zibelko, saj so doma veliko prepevali že od otroštva. Ko jih je življenjska pot ponesla od doma, so se vedno rade vračale in skupaj pele. Ohranjajo domače ljudske pesmi. So ena redkih skupin, ki še goji grleno petje. Ta njihova posebnost jih je kljub številčni majhnosti skupine popeljala na nešteto nastopov po domovini in po svetu in na mnoga zanimiva srečanja, na katera se niso uvrščali ostali kulturni ustvarjalci iz naših krajev.

Že leta 1970 je ga. Nežka Vaupotič posnela njihove ljudske pesmi za Glasbeno-narodopisni inštitut v Ljubljani. Leta 1999 je gospa Jasna Vidakovič iz RTV Ljubljana posnela 20 njihovih pesmi. Udeležujejo se revij ljudskih pevcev in godcev na občinski in regionalni ravni. Dvakrat so bile uvrščene na republiško srečanje ljudskih pevcev in godcev. Nastopale so tudi v radijskih oddajah ter na RTV Ljubljana v oddaji »Po domače«. Sicer pa njihovo petje poznajo v različnih krajih Slovenije, od Primorske do Prekmurja, kamor jih leto za letom vabijo na prireditve. Letno opravijo od 12 do 18 nastopov na raznih prireditvah. Za poustvarjanje ljudskega petja dobivajo potrditev od strokovne javnosti.

V letu 2008 so prejele od Občine Ormož zlato značko Ksaverja Meška, v letu 2009 pa plaketo krajevnosti Podgorci. Sestre Nedeljko se zavedajo, da pesem daje srčno kulturo, osrečuje in zbližuje ljudi.

*Nastop Sester Nedeljko na prireditvi
20 let petja in plesa, 1997. leta.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Podgorske vaške pevke

S prepevanjem ljudskih pesmi ohranjajo kulturno dediščino tudi Podgorske vaške pevke. Skupina je pod okriljem Kulturnega društva Podgorci delovala med leti 2002 in 2004. Takrat so se odločile, da svojo pevsko pot nadaljujejo v Društvu upokojencev Podgorci. V skupini so pele: Kristina Škrlec, Milena Leben, Ema Kolarič, Danica Marin in Vera Zorko. Pele so pod vodstvom Kristine Škrlec.

*Podgorske vaške pevke so v Kulturnem društvu
Podgorci delovale med leti 2002 in 2004.
Iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.*

Podgorčani so jih kmalu vzeli za svoje, saj so nastopale skoraj na vseh prireditvah, ki so se dogajale v kraju. Udeleževale so se tudi revij ljudskih pevcev in godcev. Na teh srečanjih so navezale prijateljske stike z drugimi skupinami in kmalu so se njihovi nastopi razširili na področja zunaj naše občine.

V društvu upokojencev skupina uspešno deluje še danes, vendar v nekoliko spremenjeni sestavi. Vsako leto organizirajo srečanje ljudskih pevcev in godcev in tako obogatijo kulturni utrip v kraju. Sodelujejo tudi z drugimi društvi. Leta 2006 so pripravile prireditev »Zimski večer na vasi nekoč in danes«. Izdale so tudi svojo prvo zgoščenko.

Ključne besede

Podgorci, društvo, kultura, igralci, člani, folklor, godci, pevke, nastopi, dvorana.

Ustni viri

- Marija Lah, Podgorci 36, 2273 Podgorci.
- člani Kulturnega društva Podgorci.

Pisni viri

- iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.
- iz arhiva članov Kulturnega društva Podgorci.

Spletni vir

- <http://www.o-vn.mb.edus.si/zgodovina.htm>.

Fotografije

- Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, OE Ormož.
- iz arhiva Kulturnega društva Podgorci.

Povzetek

Zgodovina Prosvetnega društva Podgorci sega v leto 1909, ko je bilo ustanovljeno Bralno društvo Sv. Lenarta pri Veliki Nedelji, ki je imelo sedež v Osluševcih. Zaradi pomanjkanja gradiva nam ni veliko znanega o ustanovitvi in prvih letih delovanja tega bralnega društva. Pomemben pisni vir je pismo župnika Martina Erhatiča. Prav na ta pisni vir so se podgorski kulturniki oprli pri določanju starosti svojega društva. Ta je leta 1969, ob 60-letnici društva, začetke delovanja domačega društva opisal v pismu. Tako lahko domnevamo, da segajo začetki Kulturnega društva Podgorci še v čas Avstro-Ogrske. Bolj kot gledališki dejavnosti so se v okviru društva takrat posvečali izobraževanju. Kmalu so začele v okviru društva delovati različne sekcije, npr. knjižnica, dramska sekcija, tamburaška skupina, pevski zbor. Zaradi potrebe po branju knjig je bila še posebej pomembna ureditev društvene knjižnice. Takratno bralno društvo je bilo množično zatočišče tamkajšnje mladine, ki je prirejala številne igre. V dramski skupini so delovali prebivalci iz vseh okoliških vasi. Žal je splošna mobilizacija leta 1914 prekinila delovanje društva. Leta 1919 so obnovili delovanje društva in ga preimenovali v »Izobraževalno društvo v Osluševcih«. V sklopu društva sta bila ustanovljena tudi tamburaški in pevski zbor. Takratni tamburaški odsek zaradi odhoda mnogih članov in vodje ni deloval dolgo, pa tudi društvo, ki je imelo sedež v Osluševcih, je zašlo v težave. Nato so ustanovili tudi društvo v Podgorcih, ki pa samostojno ni dolgo delovalo. Obe društvi sta se tako združili in prenesli svoj sedež v Podgorce.

V obdobju med obema vojnama sta bili še posebej aktivni dramska skupina in pevski odsek, za potrebe društvene knjižnice pa so kupili kar precej novih knjig. Režiserjem je uspelo v okviru društva zbrati pravo igralsko družino. Takratna šola je imela zložljiv oder, ki pa ga je uporabljala tudi ljudska knjižnica. Oder je bil dobro opremljen s kulisami in z zaveso. Ob začetku 2. svetovne vojne je vojna še posebej ogrozila polno društveno in šolsko knjižnico. Člani društva so uspeli pred uničenjem rešiti društvene knjige. Po vojni se je bogata kulturna tradicija na območju Podgorcev nadaljevala. Vanj se je vključila domača mladina in se začela pripravljati na uprizoritev dramskih iger. Kmalu pa so se začeli pripravljati na izgradnjo novega zložljivega gledališkega odra. Njegovo odprtje je potekalo leta 1946. V naslednjih letih so obnavljali gledališko dvorano, dozidan je bil oder za prireditve.

Hkrati pa so pripravljali številne gledališke predstave in ostale prireditve. Leta 1956 se je društvo preimenovalo v Prosvetno društvo Alojz Žuran Podgorci. Najvažnejši dogodek v kraju je bilo leta 1969 proslavljanje dveh visokih jubilejev, in sicer 150. obletnice šolstva in 60. obletnice PD Alojz Žuran Podgorci.

Prosvetno društvo je bilo tudi v naslednjih letih nosilec kulturnih prireditev na tem območju. V zadnjih tridesetih letih je v društvu najprepoznavnejša folklorna skupina. Leta 1992 se je v Prosvetno društvo vključila skupina ljudskih pevk Sester Nedeljko, leta 1997 pa še skupina ljudskih godcev. Vse delujoče skupine ohranjajo tukajšnjo plesno, pevsko in glasbeno kulturno dediščino, ki jo uspešno predstavljajo na domačih kulturnih prireditvah ter na številnih nastopi po Sloveniji in v tujini. Leta 1997 se je Prosvetno društvo Alojz Žuran Podgorci preimenovalo v Kulturno društvo Alojz Žuran Podgorci in leta 2008 v Kulturno društvo Podgorci.

Monika Ivanuša, Tjaša Malec*

PLETARSTVO - OBRT ALI UMETNOST ?

Sva Monika Ivanuša in Tjaša Malec, učenki 7. razreda na OŠ Ormož. V svojem prispevku sva skušali pokazati ali vsaj raziskati, kam spada področje dela pletarjev kot rokodelcev. Pri delu sta nama pomagala profesorja OŠ Ormož, ga. Danica Rižnar in g. Roman Bobnarič, ki sta bila tudi najina mentorja.

Uvod

V našem okolju je veliko znanega o starih mojstrih, o starih znanjih in o obrteh, ki počasi umirajo, ker jih nihče več ne zna opravljati. Pri svojem raziskovanju bi radi ugotovili, kaj se v resnici dogaja in zakaj. Morda bi morali dobiti izdelki teh starih mojstrov posebna imena ali vsaj poseben status. Veliko ljudi si želi postati lastnik kakega domačega izdelka. In veliko ljudi si želi vedeti, kako se jih izdelava. Ampak nikakor tega ne morejo dobiti, niti izvedeti, ker je rokodelcev - pletarjev - čedalje manj. Zakaj ti izdelki ne bi bili umetnost? Umetniški izdelki. Redki so, zelo lepi in le redki jih znajo izdelati.

Obrt in tradicija

Domača obrt

Številne tradicionalne obrti so bile v preteklosti na ormoškem območju zelo razširjene, danes pa so skoraj izumrle. Od druge polovice 19. stoletja pa vse do sredine 20. stoletja so v teh krajih obstajale najrazličnejše proizvodne in storitvene obrti. Med domačimi obrtmi so se ljudje ukvarjali z lončarstvom, s kovaštvom, pletarstvom, sodarstvom oz. z obrtmi, ki so bile vezane na vinogradništvo kot glavno gospodarsko panogo tega območja. Le-te so se od tradicionalnih obrti tudi najdlje ohranile. Zaradi obilice lesa je bila že v preteklosti razvita tudi lesna obrt.

Veliko tradicionalnih obrti se je odvijalo na ormoškem podeželju kot hišna dejavnost v okviru zadovoljevanja domačih potreb. Obrtna dejavnost in kmečko

gospodarstvo sta se na ormoškem podeželju zelo prepletala predvsem na majhnih kmečkih posestvih. Včasih so obrtniki delo opravljali po domovih v bližnjih vaseh. Orodja so nosili s seboj, ljudje pa so jim plačevali v denarju in živežu. Domači obrtniki so bili cenjeni. Z razvojem tehnologije in trgovine so domače obrti počasi začele izginjati. S prenehanjem furmanstva v petdesetih letih so začele izginjate predvsem s furmanstvom povezane tradicionalne obrti npr. kovaštvo, kolarstvo. Danes domačo obrt na širšem ormoškem območju/podeželju opravljajo le še posamezni obrtniki (lončar, pletar, kovač). Nekateri dejavnosti predstavljajo nadaljevanje obrtne dejavnosti iz preteklosti, npr. »cvečarstvo« (izdelovanje rož iz krep papirja). Sicer pa obrtniki uporabljajo pri delu iz roda v rod podedovane metode dela, izboljšala so se le orodja. Tako se ohranja npr. sodarstvo zaradi povezave z vinorodnim območjem. Še delujoče tradicionalne obrti, ki so se ohranile na našem območju vse do danes, predstavljajo bogastvo narodove dediščine.

Pletarstvo in pletarji

Pletarstvo je izdelovanje predmetov iz slame, koruznega ličja, leskovih ali kostanjevih viter, neobeljenih ali obeljenih vrbovih šib in drugih gradiv, s prepletanjem, zvijanem in zatikanjem. Razvijalo se je kot izrazita domača dejavnost za potrebe posamičnih gospodinjstev in za prodajo v domačem okolju. Ponekod se je za potrebe tržišča razvila obrt. Pletarska obrt je bila dodatna dejavnost podeželskega prebivalstva, zato v preteklosti niso poznali cehov, ki bi združevali poklicne mojstre. V začetku je pletarstvo zadovoljevalo predvsem domače potrebe, v nekaterih krajih pa so pletli tudi za tržišče. Ponekod so se skoraj vsi prebivalci kakšne vasi ukvarjali v glavnem s pletarstvom. Pletarji na vasi so spadali med revnejše prebivalstvo. Bili so predvsem mali kmetje, zato je bila zemlja premajhen vir dohodka za preživetje. Izdelovali so izdelke, ki so jih ljudje uporabljali pri delu doma in za shranjevanje, prenašanje in prevažanje pridelkov.

* Monika Ivanuša in Tjaša Malec, učenki Osnovne šole Ormož, Hardek 5, 2270 Ormož.

Pletarji so svoje izdelke izdelovali iz različnih materialov. Tako ločimo izdelke iz leske in leskovih viter, smrečja, srobot, vrbovega šibja in vrbovih viter, ličja in slame. Uporabljali so pletivo, ki ga je bilo v domačem kraju največ pri roki. Pletarski izdelki niso posebno trajni, saj se pletivo hitro potrga, zato so jih nenehno nadomeščali z novimi. Tisti, ki so pletli za domačo uporabo, so se s to obrtjo ukvarjali večinoma sezonsko, največkrat pozimi, ko niso bili zasedeni z drugimi opravili.

Pletarstvo iz vrbovih vej je obrt, ki jo najdemo po vsej Sloveniji, pletenice pa še posebej pogosto v vinorodnih okoliših.¹

Pletarsko znanje se je širilo iz roda v rod, od 19. stoletja tudi s pletarskimi tečaji in šolami. Danes je pletarstvo med najbolj razširjenimi domačimi obrtmi, vendar se odvija na samouški in lokalni ravni.

Pletarska domača obrt ima že zelo dolgo zgodovino, zato jo lahko uvrščamo med starejše. Prve omembe o njej najdemo že v antičnih virih, pozneje so pomemben vir upodobitev na srednjeveških freskah. Vendar so nam iz starejših obdobj na voljo le drobci ali slučajne omembe, ki onemogočajo rekonstrukcijo ali temeljitejši vpogled v najstarejša obdobja razvoja te obrtne dejavnosti.

Veliko zanimivih slikovnih upodobitev pletarskih izdelkov lahko vidimo na grafičnih upodobitvah gradov in naselij, na katerih se na obrobju motiva pojavlja ta motivika.

Lepota in toplina naravnega materiala je večna. Zato lahko velikokrat najdemo zelo podobne izdelke in vzorce na izdelkih pletarjev današnjih dni in tistih, ki jih srečamo v kakšnem muzeju med zelo starimi in cenjenimi izdelki.

Pletenje je hobi, ki združuje igro in koristnost, a izziv predstavlja tudi minimalen pribor in orodje. Potrebujemo škarje ali nož, žebličke, žogico, kos lesa, iglo in barvo. Včasih tudi tega ne.

Pri pletenju lahko pletar uporablja le svoje prijeme, ki pa morajo biti med izdelovanjem predmetov ves čas enaki. Strogih pravil o pletenju ni, saj se prenaša znanje v glavnem iz roda v rod po ustnem izročilu. Zato ni »učbenika« in kriterijev pravilnosti. Če je izdelek izdelan lepo in ima svojo funkcionalnost, je dober.

Kreativnost je svobodna, kombiniramo lahko z lesom, s platnom, kovinami in podobno. Zato velikokrat tudi ne moremo oceniti, do katere mere je izdelek pletarski in je brez dodatkov normalne oblike. Z dodatki pa lahko velikokrat prevzame popolnoma drugačno obliko, ki ni bila osnovni namen izdelave. Med pletarstvo štejemo tudi izdelovanje cvetnonedeljskih butaric in izdelke iz oblancev.

Pletarstvo na Ormoškem²

Že v preteklosti so si ljudje pri svojem delu pomagali z različnimi orodji in pripomočki. Med te so sodile tudi razne košare in drugi izdelki iz šibja. Pletarstvo se je v preteklosti odvijalo na ormoškem podeželju predvsem kot hišna dejavnost v okviru domačih potreb. Plesti so znali skoraj pri vsaki hiši. Med najstarejša pletarska opravila sodi pletenje izdelkov iz slame in šibja.

Največ so mojstri pletli košare za shranjevanje zrnja, sejavnice, košare za kruh in čebelje panje, košare iz šibja za sani in vozove ipd.

Ohranjeni izdelki iz ržene slame in vrbovih šib pričajo o bogati pletarski dejavnosti na tem območju pred drugo svetovno vojno. Domači pletarji so bili cenjeni, saj so slamo in šibje morali dovolj dolgo namakati pred dokončnim spletnjem v košare... Pletarski izdelki iz

¹ Spletni vir: <http://www.gea-on.net/clanek.asp?ID=1004>.

² Vir: http://www.slovenia.info/si/Ostale-znamenitosti/Doma%C4%8Da-obrt-v-Ormo%C5%BEu-in-njegoviokolicih.htm?ostale_znamenitosti=10579&lng=1.

naravnih materialov so pomenili osnovno orodje in pripravo pri večini opravil. Nekaj posameznikov se danes še ukvarja s pletenjem najrazličnejših izdelkov iz šibja: raznih košar, pladnjev, spominkov, z opletanjem steklenic...

Materiali

Za izdelovanje pletarskih izdelkov mojstri pletarji uporabljajo različne materiale tudi znotraj enega samega izdelka. Šibe lahko zasadijo ali kupijo, žita in koruza obkrožajo vsako vas, rogoz pa je vegetacija močvirnih področij.

Šibe

Uporaba vrbe za pletenje je prastara. Človek je zgodaj spoznal njene dobre lastnosti in najrazličnejšo možnost uporabe za izdelovanje raznih potrebščin za hišo, kmetijstvo in obrt. Gojiti vrbo je začel predvsem pletar, pa tudi gozdar. Poudariti pa moramo, da je donosnost nasada predvsem odvisna od pravilnega gojenja. Ni glavno pridelovati velike množine vrbe, ampak le dobre vrbe, ki se lahko vsak čas in ugodno unovčijo. Kot žlahtno (kulturno) vrbo razumemo vrbo, ki je razmnožena s sadikami in ne s semenjem kot divja vrba.

Oguljena ali neoguljena vrbova šiba je najenostavnejši material za privajanje roke na pletenje in osvajanje veččin. Veje je treba porezati, dokler je listje zeleno. Seveda predmeti ne bodo tako lepi, kot če pletemo s pravo šibo.

Snope obdelane šibe lahko kupimo pri zasebnih mojstrih ali v obratih, kjer takšne stvari še vedno delajo. Tudi sejmi so pogosti trgovski prostori za prodajo pletenih proizvodov in nabavo materiala, kjer se stvari dobijo iz prve roke.

Sadike se dobijo v drevesnicah ali pri ljudeh na vasi. Enkrat zasejana šiba nam daje šibe do petnajst let. Za sejanje šibe so primerna nizka in vlažna tla. Zbitost tal vpliva na kvaliteto šibe, ker trda tla dajejo trde šibe.

Spomladi izkopljemo luknjo, globine pol metra. Sadike, dolžine petindvajset centimetrov, sadimo v razmiku petnajst do dvajset centimetrov, tako da je večji del sadike v zemlji. Tanjše šibe se sadijo gosteje, debelejšje pa na večje razmike. Prvo leto je treba sadike okopati

in porezati korenine. V naslednjih letih je dovolj le eno okopavanje. Sadike je treba preko zime zakopati v pesek. Največje in najlepše šibe so od tretjega do desetega leta.

Šibe se režejo v jeseni, ko odpade listje. Takoj jih sortiramo po velikosti, vežemo v snope in pripravimo za kuhanje. Kuha se lahko kadar koli in v čemer koli. Zaradi vonja, ki nastaja pri kuhanju, je najbolje, če kuhamo na prostem. Najpomembneje je, da damo šibe v mrzlo vodo in jih kuhamo na temperaturi vrelišča šest ur. Po kuhanju se šibe ohladijo, skorjo ogulimo in šibe damo sušiti. Za sušenje niso potrebne posebne razmere, razen da ne smejo biti izpostavljene soncu. Šiba je suha v nekaj dneh oziroma takrat, kadar pri zvijanju takoj počí. Kuhana in suha šiba je pripravljena za pletenje po namakanju v hladni vodi najmanj eno uro, kar ji vrača elastičnost. Pri pletenju, če traja dalj časa, je treba šibo večkrat namočiti v vodo, ker se hitro suši in lomi. Vodo je treba po vsakem namakanju zamenjati, ker potemni in lahko obarva šibe.

Za pletenje se ne uporablja samo cela šiba. Lahko se razcepi po dolžini in se razdeli na dva ali tri dele. Tako tanki trakovi se imenujejo vitre in se z njimi najpogosteje ovijajo razni predmeti. Iz njih se lahko pletejo tudi predmeti, a le tako, da je osnovni del narejen iz celotne šibe.

Pletene predmete iz šib zaščitimo in podaljšamo življenjsko dobo z lakiranjem. Barvanje in kombiniranje z drugimi materiali je prepuščeno okusu posameznika. Trajnost izdelka je odvisna od čuvanja predmetov in načina uporabe. Po desetih letih lahko pleteni predmeti počrnijo.

Vsem košaricam in košaram je skupen začetek, zaobljeno dno in privzdignjene stranske stranice. Dno se vedno dela iz tako imenovanega križa, stranske šibe pa zvijemo od spodaj navzgor. Stransko zvijanje in pletenje je delo, ki poleg znanja zahteva spretnost in čvrsto roko. Veliko je treba vaditi, da se roka privadi, saj le tako lahko vedno enako čvrsto pletemo, kar vpliva na videz izdelka. Zato je za začetek primerna majhna in nizka košarica. Križ za dno se dela s prerezom debelejših šib.

Od vseh vrst šib, različne debeline in kvalitete, je trenutno najboljša amerikanka, kultivirana šiba

rdeče barve. Od debelih šib sta primerni rumenkasta rožmarinka in alba.

Slama

Že jeseni v času setve se moramo odločiti, kaj bomo posejali. Za pletenje je primerna enakomerno debela, lepo bela, na koncu zlato rumena ržena pšenična slama.

Ko žitna polja nehajo cveteti in so valovi sredi žitnih polj največji, še preden postanejo klasi pretežki, preden upognejo svoje glave, prihaja čas posebne žetve in priprave slame za pletenje. Še zeleno slamo skrbno požanjemo s srpom in jo polagamo na srtnišče. Na soncu se slama počasi suši, zelena barva pa počasi prehaja v belo-zlato-rumeno. Slamo nato povežemo v majhne snope in jo hranimo v suhem in zračnem prostoru.

Za pletenje pripravimo slamo iz snopa. Iz vsake bilke odrežemo slamo od klasa od prvega kolenca in naprej do četrtega kolenca. Pri pšenici pustimo tudi klasje,

ki nam bo služilo za dekoracijo. Slamice očistimo še vrhnje plasti in jih imamo spete v šope pripravljene. Pred pletenjem moramo slamo tudi navlažiti.

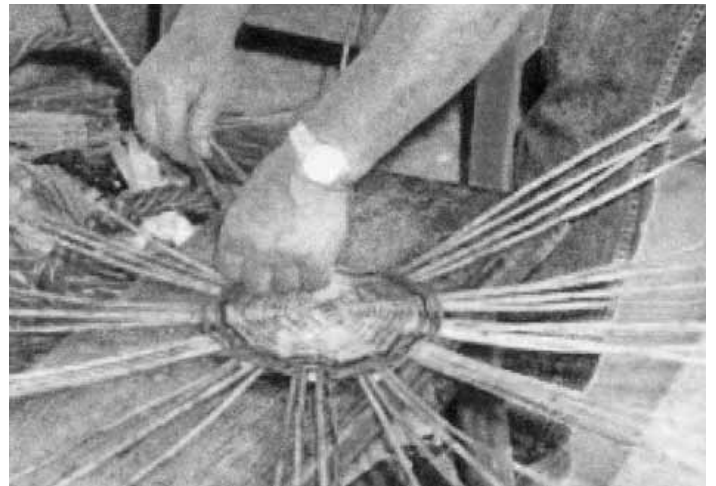
Les

Primarna vrednost lesa v pletarstvu je izdelava osnovnih oblik in ogrodij, na podlagi katerih lahko pletar opleta in ustvarja predmet. Podobno kot človeško telo. Kako bi človek stal, hodil, živel..., če ne bi imel ogrodja - okostja?

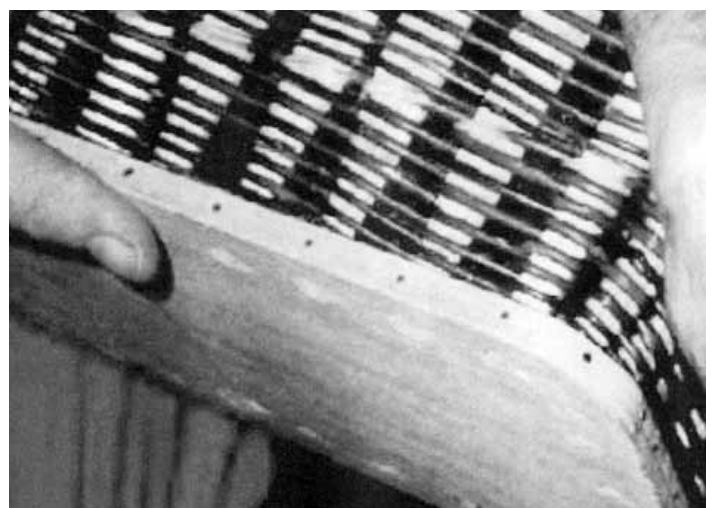
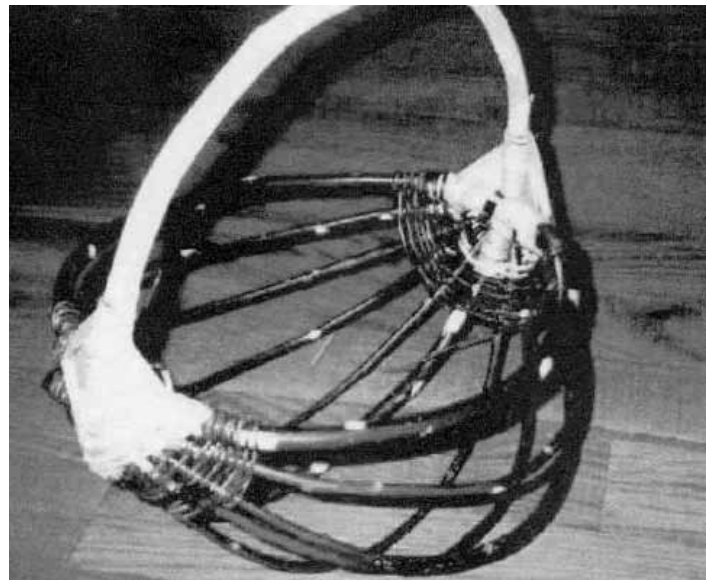
Zato ogrodje izdelka oblikuje pletar običajno vedno na enak način. In še tedaj ne moremo vedeti, kakšen bo izdelek na koncu, saj se z materialom spreminja način pletenja. Les je nosilna konstrukcija.

Nosilna konstrukcija je lahko tudi iz debelejših vej ali obdelanega lesa, ko je treba izdelati pletarski izdelek, ki bo lahko prenesel večje obremenitve, npr. košara.

Da bi lažje razumeli kako poteka delo in kako zahteven je postopek izdelave pletarskega izdelka, je v nadaljevanju pojasnjen postopek izdelave oz. priprave materialov za delo.

Nosilna konstrukcija iz tankih vej.³

Nosilna konstrukcija iz debelih vej in lesa.⁴

³ Vir: <http://www.muzej-rogatec.si/pletar.jpg>.

⁴ Vir: <http://www2.arnes.si/~ltrebe2/koski%20x.htm>.

Izdelava viter za pletenje

Pletenje iz vrbovih in drugih šib gotovo izvira že iz stare kamene dobe, čeprav iz tistega obdobja nimamo ohranjenih izdelkov. Iz pletenih šib si je človek lahko izdelal ogrodje za preprosto zavetišče, pripomočke za prenašanje raznih tovorov, kot so košare in koši, pa tudi pripomočke za lov in ribolov, kot so na primer vrše. Iz šib so izdelovali tudi vitice, ki so jih uporabljali za vezanje in povezovanje debelejših vej. Mnogo tega uporabljamo še danes ali pa so uporabljali naši predniki v bližnji preteklosti.

Kljub temu da je mogoče splesti prav dobro in uporabno košaro ali pladenj iz surovih vrbovih šib, pa dobimo dosti uporabnejši material, če si iz šib najprej izdelamo vitre in pletemo z njimi. Vitre niso nič drugega kot obeljene, razcepljene in pooblane šibe. Izdelamo jih lahko samo z uporabo noža. Vitre so precej tanjše od šib, njihova debelina je običajno okoli 1/3 debeline šibe ali manj, in zato se veliko lažje upogibajo in pletejo v izdelke. Ker je njihova širina skoraj enaka debelini šibe, pa je poraba materiala in s tem teža izdelka tudi precej manjša od pletenja s polnimi ali celo z neolupljenimi šibami. Šibe z lubjem se pri sušenju tudi precej skrčijo. Zato izdelek postane bolj vegast, povečajo pa se tudi špranje med posameznimi šibami. Olupljene šibe pa ohranijo svoje dimenzije, izdelki pa so zato trpežnejši in lepši.

Nabiranje šib za izdelavo viter

Najpreprostejše izdelke iz pletenega šibja lahko izdelamo kar iz surovih šib, ki jih narežemo v grmu ali na drevesu. Šibe so enoletni poganjki brez ali skoraj brez stranskih vejic. So tanke in dolge in se že brez obdelave lepo upogibajo. Najbolj upogljive in uporabne so vrbove šibe, ki jih naberejo spomladi tik pred olistanjem in do sredine pomladi. Takrat so lanskoletne šibe polne sokov, ki se pretakajo v podlubju, kasneje proti poletju pa iz njih poženejo stranski poganjki, ki nagajajo pri lupljenju šib, pa tudi sokovi se v lanskoletnih šibah čez poletje precej posušijo.

Druga sezona nabiranja šib je v jeseni, ko se nabirajo mladi letošnji poganjki. Ti so še zelo mehki in upogljivi, saj šele čez zimo olesenijo. Zato so za izdelavo viter ti poganjki boljši, ko prezimijo na drevesu in jih porežemo šele naslednjo pomlad.

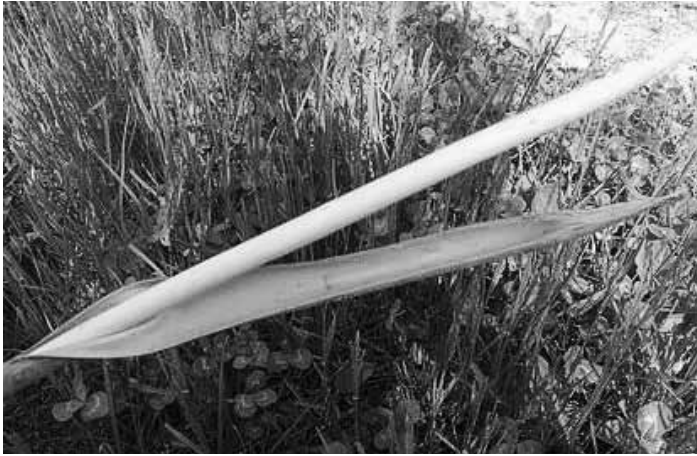
Narezane šibe običajno povežejo zaradi ohranjanja oblike. Avtorica: Tjaša M., 2009.

Lupljenje vrbovih šib

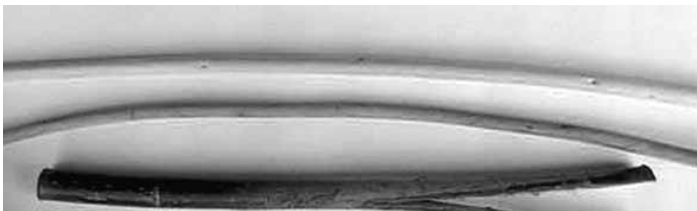
Šibe takoj ali čim prej po rezanju olupijo. Če narezane šibe pustijo nekaj časa na soncu, se posušijo in lubje se prilepi na les. Namakanje potem prav dosti ne pomaga. Poklicni pletarji šibe pred lupljenjem prekuhajo, saj se lubje s prekuhanih šib lažje sleče. Šibe kuhajo kakšni dve uri. Nato še vročo šibo vzamejo iz posode in jo na tanjšem delu objamejo z razcepljeno palčko. Nato potegnejo šibo z drugo roko skozi razcepljeno palčko proti debelejšemu delu šibe in lubje se sleče skoraj kot nogavica. Takšne prekuhane in olupljene šibe se lahko posušijo in shranijo za pletenje v zimskem času, ko jih je treba samo znova namočiti. Šibe lahko olupijo tudi brez kuhanja, z uporabo noža, čeprav je takšno lupljenje počasnejše.

Šibo najprej z nožem vzdolžno zarežejo skozi lubje po celotni dolžini. Nato izdelajo iz koščka šibe lesen klin, s katerim odlepijo rob lubja od lesa po vsej dolžini zareze. Ko na takšen način odstranijo lubje skoraj do polovice šibe, lahko do konca olupijo šibo samo s prsti. Takšno lubje lahko znova namočijo, da se še bolj omehča in nato previdno olupijo še povrhjico lubja. Iz pridobljenega lubja lahko spletejo vrvico za privezovanje. Sveže olupljene vrbove šibe so bolj bele od kuhanih, ki imajo zaradi snovi, ki se pri kuhanju izločajo iz lubja, bolj rjavo barvo.

Pri pletenju se lahko kombinirajo šibe, pridobljene na oba načina. S tem pridobi pletar na barvitosti vzorcev.

Sveže odrezana vrbova šiba med lupljenjem.

*Primerjava lupljene in prekuhane šibe.
Svetla šiba je lupljena.*

Vrvica iz lubja.⁵

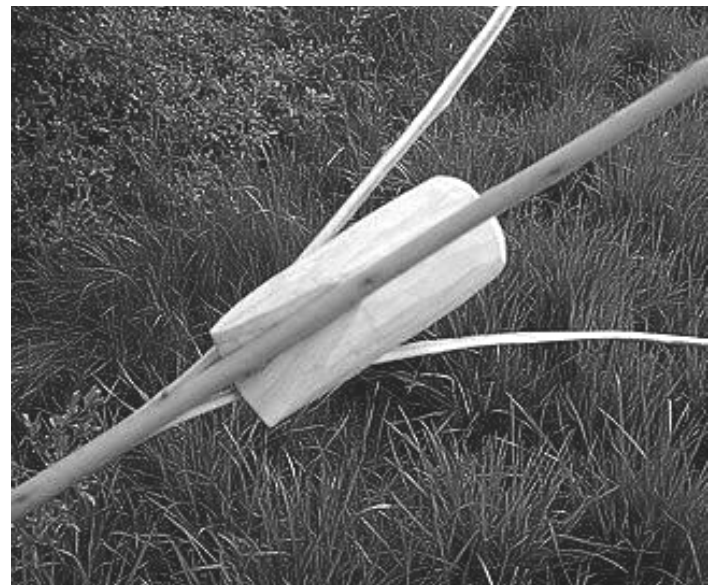
Izdelava viter

Olupljene šibe razcepi pletar na tri vitre s posebnim orodjem, ki si ga izreže z nožem iz okoli 2 do 2,5 cm debele in okoli 5 do 6 cm dolge palice. Na konec palice zariše s svinčnikom trikrako zvezdo. Med posameznimi črtami je kot 120° . Te črte označujejo ostrine, ki se srečujejo v strženu palice. Med temi ostrinami izreže z nožem dolinice (kanalčke), ki naj bodo dolge okoli 3 cm.

To orodje za izdelavo viter se uporablja tako:

Olupljena šiba se najprej odreže nekoliko od vrha, da se dobi ustrezna debelina za nadaljnje cepljenje. Pretanek vrh šibe se lahko uporabi v celoti in ga ni treba cepiti. Šiba se v najtanjšem delu najprej z nožem

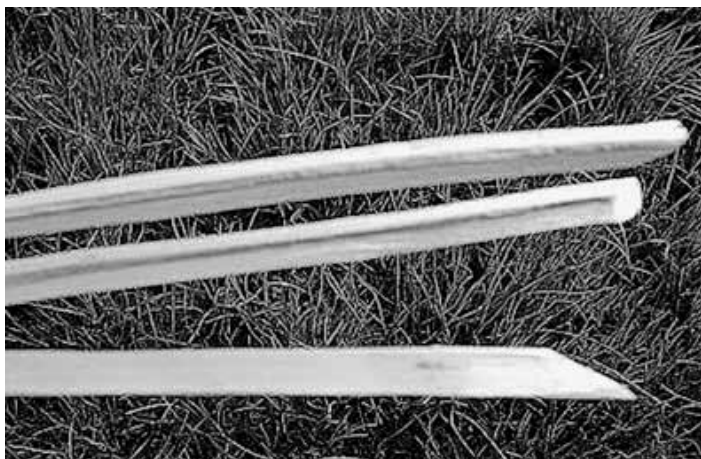
zareže skozi stržen v obliki tri-krake zvezde. Nato se z opisanim klinom razcepi v tri vitre. Postopek je zelo enostaven in kontroliran, če se držita klin in šiba blizu skupaj. Tako pridobljene vitre imajo v sredini še ostanek stržena, ki ga je treba pooblati z nožem. Vitra se položi na ravno podlago, nanjo se pritisne rezilo noža pod ostrim kotom kot pri obliču in v nasprotni smeri, da se posname stržen in še nekoliko notranjega lesa vitre. Tako izdelane vitre so gotove in primerne za pletenje.

Klin za cepljenje šib.⁶

⁵ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

⁶ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

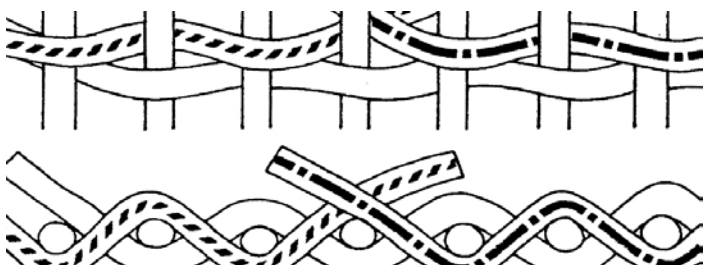

Sveže vitre je treba še pooblati z nožem.⁷

Postopki izdelave

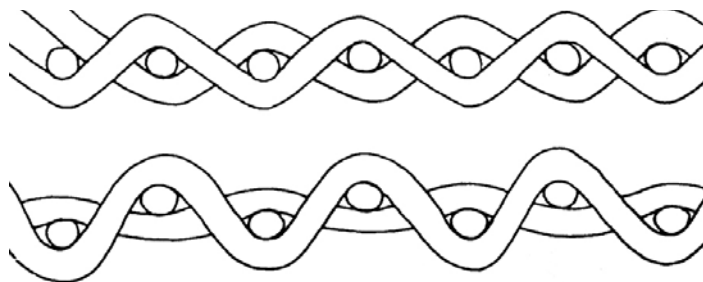
Nekaj preprostih napotkov za pletenje

Težave se pojavijo pri pletenju, ko zmanjka šibe in jo je treba podaljšati. To se stori tako, da se tista šiba, ki gre h koncu, zatakne za naslednjo pokončno šibo. Z novo šibo pa se ta šiba podaljša tako, da se nova zatakne za staro in po isti poti plete naprej. Paziti je treba, da je ta nova šiba pravilno vstavljena. Vedno gre pod staro in po poti stare naprej.

Podaljševanje šibe.⁸

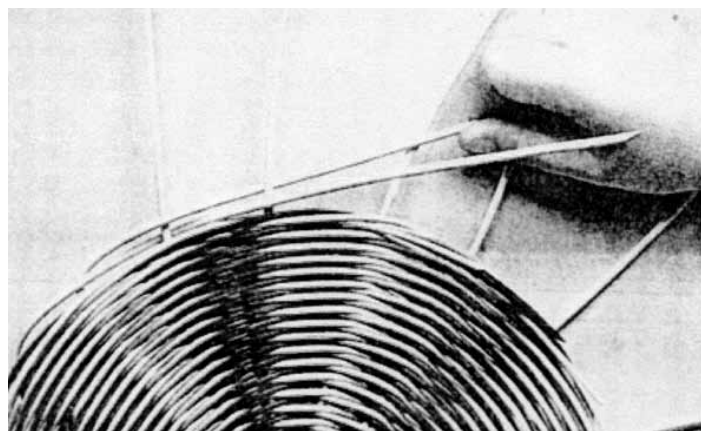
Pri pletenju je treba tudi paziti, kako se plete. Če se plete z dvema šibama, je pomembno, da se plete enakomerno. Z eno šibo je treba plesti naprej, z drugo pa enakomerno za njo.

Prikaz pravnega (zgoraj) in nepravilnega (spodaj) pletenja.⁹

Izdelava ročne košare – »ceje«

Pletenje »ceje« ali »korpe« se začne s tako imenovanim **križem**. Križ se izdelava tako, da se prereže dve debelejši šibi in vstavi vanju tri debelejšje šibe pravokotno na njiju. Ko se to opravi, se tako postavljene šibe z zelo tanko šibo poveže tako, da se potem lahko nalomijo. Debelejših šib, ki se jih uporabi za križ, mora biti vedno neparno število. S tanjšimi šibami se splete dno na križu. Paziti je treba, da se plete enakomerno in v desno smer in da je razmik med debelimi šibami približno enak.

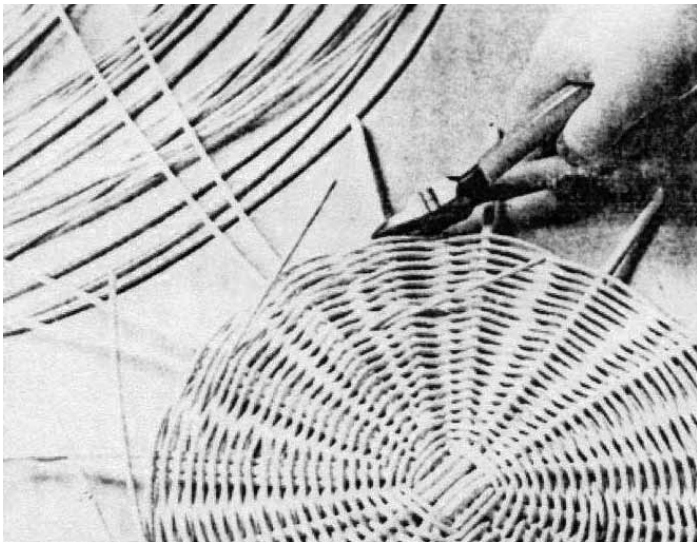

Izdelava dna na križu z debelejših šib.

⁷ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

⁸ Rižnar Danica: Diplomaska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

⁹ Rižnar Danica.: Diplomaska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

Končano dno.¹⁰

Ko je dno dovolj veliko, se s pletenjem konča in s škarjami odstranijo dele, ki so daljši, kot je pleteno dno.

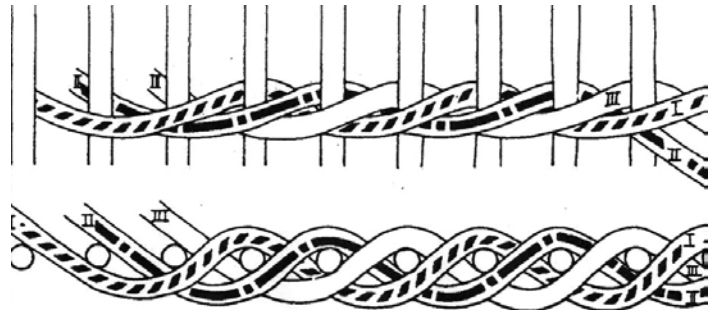
Ko se odstranijo odvečni deli šib, je treba ob debelejših šibah dna na vsaki strani, levo in desno, narediti s šilom razmik med šibami. Tja se vstavijo šibe, ki bodo stale pokončno, in se bodo ob njih spletle stene posode.

Križ smo začeli izdelovati s petimi šibami, kar pomeni, da je potrebnih dvajset šib za pokončne šibe. Ko se jih vstavi, se jih poveže skupaj pravokotno eno na drugo – to pomeni, da se najprej vzamejo štiri, ki so pravokotne, in se nato dodajo vse ostale pravokotno. Zraven teh šib pa se dodajo še ene, zopet dvajset šib, levo in desno od prvih dodanih. Te šibe bodo služile za pletenje.

Ko se dodajo še te šibe, gledajo le-te vodoravno in jih je treba postaviti pokonci, da se plete navzgor. To se naredi tako, da se splete spodnja kita. Ta pa se plete tako, da se gre s šibo čez dve pokončni šibi in skozi tretjo ven.

To delamo tako dolgo, dokler ni med dvema pokončnima šibama ena šiba, s katero pletemo, končana. Ko se to zgodi, vemo, da delamo pravilno in da smo eno vrsto pletenja končali. Ko eno vrsto končamo, sledi pletenje čez šibo. Paziti je treba na pravilno in enakomerno pletenje. In kar je

najpomembnejše, s kladivom ali tršim kovinskim predmetom se stiska šibje skupaj, tako da se udarja po pletenem šibju. Ko je stena izdelana približno do polovice izdelave, odvežemo spete šibe. Tukaj se splete okrasna kita, ki ima dve funkciji - okrasiti izdelek in ojačati njegovo telesno strukturo. Tako postane posoda močnejša in trpežnejša. Kita se plete iz treh nekoliko močnejših šib. Plete se enako kot spodnja, čez dve pokončni, okrog tretje in ven. Pazimo na enakomerno pletenje.

Pletenje okrasne kite iz treh šib.¹¹

Ko je kita končana, se spet vzame dvajset šib in se jih vstavi za vsako pokončno šibo, da se lahko plete naprej. Sedaj se vstavljajo šibe v obratni smeri ena pod drugo, da zopet pride vsaka šiba ven med dvema pokončnima. Potem se plete naprej, dokler ne dosežemo zelene višine. Konča se tako, da se s tremi šibami zopet napravi kita, kot prej okrasna kita v sredini izdelka.

Sledi končni del. Konča se tako, da se podrejo pokončne šibe čez dve in pred tretjo potegne ven. Ko se ta postopek ponavlja se šibe kopičijo. Vedno se vzame prva in se podira. Pri zadnjih je treba paziti, ker gre čez dve že zataknjeni šibi pred tretjo zataktnjeno šibo.

Po končanem pletenju se košara lepo obreže s pomočjo noža in se oblikuje. Najboljše je, če se obrne narobe in se stopi nanjo. Seveda za samo kratek čas in pazljivo. Sledi še izdelava ročaja, ki da izdelku ime. Ali bo to »korpa« ali »ceja« ali samo košara. »Ceja« ima en ročaj, za katerega je najbolje, da je iz kostanjevega lesa, ki se ga zvije v polkrog in z žico pritrdi na pleten izdelek - običajno na dno. »Korpa« ima dva ročaja, ki se izdelata iz šibja, tako da se šibje zvija in hkrati ovija okrog vstavljenih debelejših polkrožnih šib, ki dajejo

¹⁰ Rižnar Danica: Diplomaska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

¹¹ Rižnar Danica: Diplomaska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

ročajem obliko. Lahko pa se košara pusti brez ročajev in se uporablja za sadje ali kakšno drugo živilo.

*Med izdelavo »korpe«.
Avtorica: Tjaša M., 2009.*

Umetnina, kaj je to?

Ob spoznavanju izdelkov pletarjev naletimo na problem, kaj je pravzaprav umetnina. Zato najprej pogledamo v Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki pravi: **umetnina**^o -e ž (i) **1. umetniško delo**: gledati, napisati, poslušati umetnino; dragocena, velika umetnina; umetnina iz kamna, lesa; katalog umetnin; trgovina z umetninami / besedna, filmska, gledališka umetnina **2. ekspr. zelo lepo oblikovan, okrašen izdelek**: posoda, preproga je prava, resnična umetnina.¹²

Skratka, iz SSKJ ne bomo ugotovili nič drugega kot to, da je to samostalniška beseda, za katero poznamo sklanjatev in njeno uporabo. Spoznamo, v kakšni povezavi se lahko uporablja. Lahko jo uporabljamo tudi izrazno. Ne izvemo pa pomena. Zato moramo pogledati še drugam.

Umetnina?

Umetnina je vsak izdelek ali sposobnost, ki zadošča postavljenim pogojem kritične javnosti, ki je povezana s to dejavnostjo. Definicija umetnosti se lahko spreminja od slikarstva, fotografije, športnih sposobnosti, kuharske umetnosti itd.

Umetnina je lahko: umetniško delo: gledati, napisati, poslušati umetnino; besedna, filmska, gledališka umetnina.; umetnina iz kamna, lesa, šibja, slame...

Mora biti zelo lepo oblikovan, okrašen izdelek: posoda, preproga, resnična umetnina .

Toliko iz SSKJ. V glavnem je SSKJ zelo skop pri opisovanju tega, kaj naj bi bili rokodelski izdelki. Zato se moramo bolj opirati na to, kaj lahko sami o umetnosti in umetninah izvemo iz drugih virov.

Kaj pravi teorija umetnosti?

Ko interpretiramo neko umetnino,

- poskušamo odkriti o njej nekatere resnice,
- ki so določene v trenutku, ko je bila umetnina ustvarjena
- zaradi značilnosti konteksta, v katerem je bila ustvarjena;
- te značilnosti pa so bistvene za samo eksistenco umetnine.

Nauk, ki ga zajemajo zgornje štiri točke, bi lahko poimenovali *kontekstualizem* oziroma *teorija izvirnega konteksta*.

Alternativna teorija *kontekstualizma* sestoji iz naslednjih štirih točk. Ko interpretiramo umetnino:

- ji pripišemo lastnosti, ki to umetnino bodisi spremenijo bodisi ustvarijo nekaj novega (novo umetnino),
- umetnina, ki je predmet interpretacije, je odvisna od interpretacije, ki ji jo dajo ljudje
- umetnine identificiramo v okviru lastnosti, za katere menimo, da jih imajo (intencionalni objekti). Ko rečem, da je objekt interpretacije intencionalni objekt hočem reči, da je objekt interpretacije v primeru drame *Hamlet* drama, kakor je omenjena v misli nekega interpreta,
- umetnine nimajo bistva ali fiksne narave. To stališče bi lahko poimenovali konstruktivizem oziroma teorija sodobnega konteksta.

¹² <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Kam uvrstiti izdelke domače obrti

Pri obrtno-podjetniški zbornici Slovenije je organizirana posebna sekcija, ki se ukvarja s tematiko umetnosti ali »obrnosti« nekega izdelovalca domače obrti. Iz njihovih spletnih strani je mogoče razbrati, da obstajajo pravila, po katerih se odločajo, kateri izdelki so umetniški in kateri ne.

Pravila za umetnost izdelkov so:

- *Merilo kakovosti (pri več merilih za umetnostne obrti se upošteva predvsem individualnost izdelovalca, torej avtorstvo).*
- *Merilo tehnološkega procesa (tukaj je paleta izredno široka, saj vključuje vse izrazne možnosti na bogatem področju umetnostnih obrti).*
- *Merilo oblikovalskega izročila (pride v poštev pri replikah in tudi kot sestavina za vrednotenje sodobnih, avtorsko oblikovanih izdelkov).*
- *Merilo likovno estetskih, umetniških oz. oblikovalskih (avtorskih) sestavin (zelo pomembno merilo, zanj ima komisija zelo stroga merila, zlasti še nekaterih ustvarjalnih področij npr. ročna poslikava svilenih izdelkov).*
- *Merilo gradiva (zelo široko, glede na možnosti, ki jih ponuja sodobni čas).*
- *Merilo dediščine (prihaja v poštev pri replikah).*
- *Merilo celovitosti izdelka (njegova celovita oprema in izgled).*
- *Merilo aplikativnosti izdelka (upoštevajo se aplikativne možnosti, razmerje med zgolj dekorativnostjo in možnostmi uporabnosti).*
- *Merilo vzgojnih in izobraževalnih sestavin.*
- *Merilo ekonomskih vrednosti.*
- *Tržno merilo.*
- *Merilo števila izdelkov (razmerje med avtorskimi stvaritvami unikati in malimi serijami; pri serijah in replikah se upošteva zgornja meja 99).*

S primerjanjem teh pravil lahko ugotovimo kar nekaj lastnosti, ki jih ima marsikateri domači pletar, pa vseeno ne more biti umetnik. Po drugi strani pa bi zlahka lahko bil obrtnik, pa tudi to ne more biti, ker mu samo pletarstvo ne more služiti kot edini vir dohodka za preživetje.¹³

Intervju s pletarjem

Na obisku pri pletarju g. Francu Kosiju na Hajndlu smo bili dvakrat. Prvič le ga. Danica Rižnar, ki se je dogovorila za naš obisk in nam priskrbela prve fotografije. S pomočjo teh fotografij sva sestavili vprašanja za intervju, ki sva ga opravili 16. 3. 2009.

Na obisku smo opazili, da pletar največ izdeluje košare, okvirje za slike, spominke, majhne košarice za sol in poper ter opletene steklenice.

Pletar med delom.

Avtorica: Monika I., 2009.

Ključne besede

Domača obrt, pletarstvo, pletenje, umetnost.

Spletni viri

- Definicije besed v slovarčku - Slovar slovenskega knjižnega jezika, dostopno 15.2.2009, 20.00, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Televizijska oddaja: Polnočni klub: Rokodelci, RTV Slovenija, 27. julij 2007, http://www.rtvsl.si/odprtikop/polnocni_klub/rokodelci/, dosegljivo 30.3.2009, 20:00.
- Ocenjevanje izdelkov domače obrti pri Obrtni zbornici Slovenije; http://www.rokodelstvo.si/duo/ocenjevanje_izdelkov.aspx(dosegljivo 30.3.2009,20:00).

¹³ Vir: Oddaja RTV SLO, Polnočni klub: Rokodelci, 27.7. 2007, ga. Podkrajšek.

- Domača obrt v Ormožu in njegovi okolici:
http://www.slovenia.info/si/Ostale-znamenitosti/Doma%C4%8Da-obrt-v-Ormo%C5%BEu-in-njegovi-okolici.htm?ostale_znamenitosti=10579&lng=1 (dosegljivo 30.3.2009, 20:00).

Literatura

- Janez BOGATAJ, et.al.: *Ljudska umetnost in obrti*, Kranj: Gorenjski tisk, 1993, str. 18 - 27.
- Janez BOGATAJ: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Ljubljana, Prešernova založba, 1992, str. 234 - 237.
- Janez BOGATAJ: *Domače obrti na Slovenskem*, Ljubljana, DZS, 1989, str. 51 - 61.
- G. MAKAROVIČ: *Slovenska ljudska umetnost*, Ljubljana, DZS, 1981, str. 218 - 221.
- Danica RIŽNAR: *Diplomska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela*, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

Povzetek

V raziskovalni nalogi je predstavljeno delo pletarjev. Pletar ni več nikjer opisan kot poklic, temveč kot rokodelc, obrtnik, pristočasna zaposlitev in še kaj. Žal jih je čedalje manj in vse prevečkrat pozabimo, da so njihovi izdelki unikatne stvaritve, čeprav se način izdelave ne spreminja in so si izdelki podobni. Tudi pletarji sami doživljajo svoje izdelke na poseben način, ker nobena šiba, ki jo vpletejo v izdelke, ni enaka.

Ali ni to nekaj, kar meji na umetnost? Ali pa to mogoče že je umetnost?

V svoji raziskovalni nalogi sva se odločili tudi za pogovor s pletarjem. K temu naju je spodbudila mentorica, ki je tudi sama že raziskovala delo pletarjev in drugih rokodelcev iz naše preteklosti. Tako nama je tudi sama lahko podala veliko informacij o tem redkem »poklicu«. V osnovi naju jeanimalo, ali je sploh kje določeno, kaj je umetnost in kaj umetnina. Kako lahko določimo, kaj je umetnina? In tudi kaj mora biti izpolnjeno, da lahko nekdo ustvarja umetnine? O tem ima v Sloveniji pravico odločanja, kateri izdelki so umetnine, Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije.¹⁴ Med raziskovanjem

sva ugotovili, da je pletarjev čedalje manj. Dejavnost opuščajo predvsem zaradi slabega zaslužka in se v glavnem ukvarjajo s to dejavnostjo zaradi lastnega interesa. Nekateri tudi zato, da imajo zaposlitev, ko drugega več ne zmorejo – dosti pletarjev je namreč starejših. Po navedbah g. Janeza Bogataja v televizijski oddaji¹⁵ je povprečna starost pletarjev nad 54 let. Sicer se povprečna starost znižuje, kar daje misliti, da se bo ta dejavnost ohranila. Kljub temu pa ni veliko srečanj pletarjev, ko bi lahko svoje znanje prenašali na mlade rodove. Na podlagi primerjanja zapisov v literaturi, pogovorov s pletarjem in z raziskovanjem podatkov, dosegljivih preko spletnih strani, ugotavljava le nekaj drobcev dogajanja v rokodelskem svetu Slovenije. Namreč, izdelki naših mojstrov postajajo vse bolj cenjeni, ampak s stališča okrasne vrednosti. Na področju pletarstva se je zgodil velik premik. Praktični izdelki so se postopoma spreminjali v estetske. Ljudje ne uporabljajo več izdelkov pletarjev za praktične namene, temveč za namen okrasa. Ob tem je delo pletarjev postalo izdelovanje unikatnih predmetov, ki nosijo pridih tradicije. Tradicije, katere izdelkov danes več ne uporabljamo, temveč jih občudujemo. Zato meniva, da pletarstvo res postaja dejavnost, ki ni več poklic, temveč je nekaj med rokodelstvom in umetnostjo.

¹⁴ http://www.rokodelstvo.si/duo/ocenjevanje_izdelkov.aspx.

¹⁵ Televizijska oddaja: Polnočni klub: Rokodelci, RTV Slovenija, 27. julij 2007, http://www.rtvsllo.si/odprtikop/polnocni_klub/rokodelci/.

Maruška Korpič Lesjak*

OD VASI DO VASI O ŽIVALIH NA ORMOŠKEM MED LJUDMI

V nalogi Od vasi do vasi o živalih na Ormoškem med ljudmi raziskujem živalsko simboliko v ljudskih pregovorih, rekih in šegah ter poznavanje le-te med mojimi vrstniki na ormoškem območju.

Uvod

Ideja o raziskovalni nalogi se mi je porodila na pustni torek leta 2008, ko sem s sošolci sodelovala na pustnem karnevalu v Ormožu. Prevzelo me je, koliko mladih se je udeležilo te pustne povorke in niso bili našemljeni v moderne maske, ampak v tradicionalne. Tega od mladih ne bi pričakovala. Malce sem se pozanimala, od kod jim ideje, in ugotovila, da so to maske njihovih starih staršev, ki so ležale doma na podstrešju. Meni se je zdelo to tako zanimivo, da sem obiskala gospo Ano Ratek, ki jo poznam z delavnic v šoli, in jo povprašala, katere pustne maske in šege so se pojavljale v njeni mladosti. Gospa Ana mi je povedala, da se maske do danes niso spremenile in da odražajo način življenja tukajšnjih ljudi v preteklosti. Povedala pa mi je tudi zelo veliko rekov, pregovorov in šeg, v katerih so v kratki in jedrnatih obliki povzete življenjske izkušnje in modrosti tukajšnjih ljudi o živalih skozi čas. Opozorila me je, da so se ljudje ravnali in se še ravnajo po obnašanju živali, česar jaz, ki živim v mestu, ne poznam. Zanimalo me je, ali je živalska simbolika med mojimi vrstniki v mestu in na vasi res tako živa ali sem jaz le ena izmed radovednih mladih deklet. To sem želela raziskati s pomočjo anketnega vprašalnika, s katerim pa nisem imela izkušenj. Zato sem za pomoč prosila učiteljici Tanjo in Natašo, ki sta mi z veseljem priskočili na pomoč. Anketni vprašalnik sem poslala na vse šole širšega ormoškega območja in tudi na I. in II. osnovno šolo iz Murske Sobote. Rezultati anketnega vprašalnika so me presenetili, saj nisem pričakovala, koliko različnih pregovorov, vraž in šeg o živalih poznajo mladi.

Skupaj z mentoricama Tanjo Fajhtinger in Natašo Kolar sem se odločila, da bom podrobneje opisala in raziskala simboliko tistih živali, na katere sem večkrat naletela pri analizi anketnega vprašalnika. Ker so anketiranci zapisali veliko živali, je moja raziskovalna naloga nekoliko obsežnejša.

Gospa Ana mi je svetovala, da se obrnem tudi na gospo Nežko Vaupotič, za katero je vedela, da se ljubiteljsko ukvarja z zapisovanjem lokalnih pregovorov. Gospa Nežka mi je prijazno svetovala, kje poiskati literaturo, za kar se ji še enkrat iskreno zahvaljujem.

Nato sem se lotila zbiranja, odbiranja, izpisovanja informacij o pregovorih, šegah in ljudskih običajih na ormoškem območju. Šele nato sem začela pisati raziskovalno nalogo, ki je rezultat mojega dveletnega dela.

Osnova raziskovanja je bila razpoložljiva literatura. Po začetnem prebiranju sem začela luščiti bistvo in počasi je nastajal skelet raziskovalne naloge. Izpeljala sem tudi intervjuja z gospema Ano Ratek, stanujočo na Humu pri Ormožu 70 in Nežko Vaupotič, stanujočo v Ulici Dr. Hrovata 1 v Ormožu.

*Maruška Korpič Lesjak in Ana Ratek.
Foto: T. Fajhtinger.*

* Maruška Korpič Lesjak, učenka Osnovne šole Ormož, Hardek 5, 2270 Ormož.

Živali v ljudskem izročilu in šegah na ormoškem območju

V ljudskem vraževerju predstavlja živalski svet posebno skupino in nekateri ljudje še danes verjamejo, da je človekova usoda tesno povezana z obnašanjem živali. Večino teh vraž si sicer ne moremo tolmačiti z razumsko razlago, saj naj bi bile to le »prazne vraže, brez resnične osnove«. Ohranjenih pa je tudi veliko pregovorov in rekov (izrekov) o živalih, imenovanih tudi rekla, h katerim prištevamo tudi druge, v nekaj besedah izražene misli. V njih so v kratki in jedrnatih obliki povzete življenjske izkušnje in modrosti tukajšnjih ljudi o živalih skozi čas. Po navadi so se pregovori širili in ohranjali v obliki rim, da so si jih lažje zapomnili, medtem ko so reki kratki, včasih tudi duhoviti.

Skoraj vse živali pa res nekako slutijo bližajočo se nevarnost, predvsem pa naravne nesreče. Mnogi ljudje so namreč opazili, da npr. pred potresom postanejo domače živali nemirne in se nenavadno obnašajo. Tako so znani primeri, ko so se kokoši ponoči zbudile, petelini so s kikirikanjem napovedovali jutro, živina pa se je trgala od jasli, ko so začutile, da se bliža potres.¹ Iz tega bi lahko sklepali, da v ljudskem vraževerju nenavadno obnašanje živali pomeni napoved nesreče. Znatno težje pa bi razlagali vraže, pri katerih živalsko obnašanje najavlja ugodno usodo. Tako ljudje verjamejo, da lahko pajek izbere ustrezno loterijsko številko, da kukavica napoveduje bogastvo (denar). Zato so se v domišljiji preprostih ljudi v dolгих stoletjih ustvarila številna verovanja o obnašanju posameznih živali.

Še danes so številni ljudje prepričani, da lahko tudi živali napovejo vreme. To je danes že deloma dokazano, saj se živali ravnajo po nagonu. Tako začutijo naravne spremembe, saj sprememba vremena ne nastopi nenadoma, temveč je to proces. Med ljudmi je razširjena »medvedova« modrost za 2. februar (svečnico): »V brlogu medved se zbudi. Če sončno je, se obrne. Ve, da zima se povrne, in nazaj zaspí. Če pa je mrzlo, pa vstane, ker ve, da je pomlad že tukaj.«² Med najboljše vremenske preroke prištevamo pajke in zeleno žabico. O tem je že leta 1901 pisal Gregorij Pečjak v »Stoletni pratiki dvajsetega stoletja«. Avtor napoveduje lepo vreme, kadar »so živali pri svojem delu vesele in urne«:³

- Če pajki pridno predejo mreže ali čakajo na že napredenih; rege plezajo kvišku; lastovice lete visoko, slavec poje bolj veselo; škranček se dviga v višave; čebele se vračajo kasno domov; mušice plešejo še po sončnem zahodu; petelini zjutraj močno kikirikajo.

Živali napovedujejo slabo vreme, kadar so nestrpne in popuščajo pri svojem delu:

- Če se pajki poskrijejo in le nekateri delajo majhne mreže; kotni pajki se obrnejo v skrivališča; rega leze k tlom; lastovice letajo nizko ob vodi, da si zmóčijo perutnice; petelini večkrat kikirikajo ob nenavadnem času.

Zanimiva je Pečjakova razlaga o tem, kdaj pajki napovedujejo lepo ali slabo vreme: »Lepo vreme napovedujejo takrat, ko delajo nove mreže, stare pa popravljajo. Mreže obešajo na dolge glavne niti in celo ponoči pričnejo delati nove. Slabo vreme pričakujemo takrat, ko jih je pri delu malo ali celo nič. Če pa že kateri dela mrežo, naredi glavne niti zelo kratke. Vetrovno vreme pa pričakujemo takrat, če v sicer suhem vremenu ni nobenega pajka zunaj ali če kateri le začne delati mrežo, pa brez vzroka delo opusti in se skrije. Včasih pa že pri narejeni mreži en del podre in se skrije.«⁴

Napovedovanje vremena v povezavi z živalmi: Ako je dosti kač, dobro bo leto. Če petelin poje popoldne, bo gotovo dež. Če pa petelin poje več dni zapored, dežuje dlje časa. Če se živina poleti v hlevu poti, bo gotovo kmalu deževalo. Če gredo zvečer kokoši pozno spat, bo drugi dan gotovo dež. Če gredo kokoši zgodaj spat, bo naslednji dan lepo vreme. Če se zgodaj preselijo ptiči, hudo čutijo zimo o božiči. Dež bo, če se krave zvečer rade pasejo in nočejo iti v hlev. Dež bo, če goske nizko letajo (tudi sneg). Kričeče vrane prosijo sneg. Ko sove skovikajo, bo lepo leto. V hroščevem letu je mnogo dežja. Najzanesljivejši znanilci dežja so: regljajoče žabe; pes in mačka, ki grizeta travo; mačka, ki sili na peč; mačka, ki pije vodo; speča mačka, ki ima obrnjeno glavo proti nebu; čivkajoči vrabci; kokoši, ki gredo brez preganjanja spat; rigajoč osel. Tudi nadležne muhe in obadi napovedujejo dež.

¹ Radešček Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 195.

² Prav tam, str. 239. V Stoletni pratiki dvajsetega stoletja, ki jo je izdalo Katoliško tiskovno društvo v Ljubljani leta 1901, se je Pečjak ponorčeval iz »podeželskih« vremenoslovcev.

³ Radešček Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 240.

⁴ Prav tam, str. 240.

Živali na dvorišču

Petelin

Petelin zaradi svojega zgodnjega kikirikanja pomeni budnost in varstvo pred nevarnostjo. Lončen petelinček na strehi kmečke domačije in kovinski petelinček na vrhu cerkvenega zvonika odganjata zle sile in branita hišo in cerkev pred čarovnicami, strahovi, strelo in ognjem. Petelinček na zvoniku pa ima še dodatno vlogo: kot vetrokaz kaže vaščanom smer, od koder piha veter.

Petelin je znanilec jutra. S kikirikanjem oznanja nov dan. Predvsem pa ob njegovem glasu zbežijo vsi nočni strahovi, celo sam hudič. Tako kot kokoš tudi petelin v verovanju preprostih ljudi navadno ne napoveduje nič dobrega. Pravili so, da »če je petelin ali kokot sedem let star; znese jajce, iz katerega se izvali hudič.«⁵ Kdo ve, kolikokrat je petelinovo petje pregnalo hudiča in koliko duš je s svojim petjem rešil, da niso zapadle zlodeju.

Pregovori in reki

Če petelin ne zoblje, tudi ne poje. Če en petelin zapoje, se oglasijo vsi petelini v vasi. Na domačem pragu se petelin lahko repenči. Ne dotikaj se petelina, kadar poje! Peteliniti se. Postavlja se kakor petelin na gnoju. Kjer sta dva petelina na enem dvorišču, je vrišč. Na domačem gnojišču je še petelin junak.

Šege

Nekoč je imel petelin pomembno vlogo v božičnih šegah. Tako so na božični večer prinesli petelina v hišo in rekli, da je »gospodar« prišel v hišo. Vodili so ga trikrat okoli mize, nato pa je dobil božičnega kruha in vina, ki je bilo zanj pripravljeno v posebni skodelici.

Petelin pa je bil povezan tudi s svatovskimi šegami. Kokoš in petelin sta obrambni živali, ki odganjata od bale zle duhove, ki žele tako ali drugače škodovati mladi sreči ženina in neveste. Ponekod je prinesel zadnji večer, preden so vozili balo, svatovski starešina petelinčka in jarico na ženinov dom, v znak, da na grunt prihaja nevesta.

Vraže

Ko so dekleta spomladi videle prvo zrelo jagodo, so jo utrgale in vrgle kokošim. Če jo je pozobal petelin, je bila tisto leto slaba letina, če pa jo je pojedla kokoš, je s tem napovedala dobro letino.

Vremenska napoved

Ohranjene so vraže o petelinu v zvezi z vremenom: Če petelin poje zvečer v mraku, bo slabo vreme. Veselo jutranje petelinje petje pa naznanja lep dan.

Kokoš

Kokoš na Slovenskem na splošno ne najavlja nič dobrega, zlasti pa ne takrat, če poje kot petelin. To bi naj pomenilo nesrečo, navadno smrt. Zato so morali takšno kokoš brž zaklati.

Pregovori in reki

Uboga hiša, kjer koklje pojejo in petelin molči. Kokošji let ne traja dolgo. Prej kura kot jajce. Pišče bolj pametno kot koklja. Beži kot kura (brezglavo). Da bi te kura piknila. Da bi te koklja brcnila. S kurami spat leči (iti zgodaj spat). Lačni kokoši se o prosu sanja. Se drži kot polita kura. Se drži kot mokra kokoš. Se vrti kot kakor koklja v rešetu. Še slepa kura najde zrno. Raztegnjen kot kurja čreva. Tudi črna kokoš ima bela jajca. Veliko kokodajec, malo jajce. Pišče kokoš uči. Bolje danes jajce kot jutri kokoš. Bolje je izgubiti jajce kot kokoš. Bolje je shranjeno jajce kot snedena kokoš. Če kura poje, petelin molči. Le neumna kura vpraša lisico za nasvet. Slaba gospodinja je kakor kokoš, več ko ima, več razmeče. Pridna kura pobere vsako zrno. Kjer kura poje in petelin molči, pri hiši taki vse v redu ni. Kdor poje tujo kokošico, naj priveže svojo za nožico. Raje v oblicah krompir kot pohane piške, kjer je prepir. Pečene piške ne letijo same z neba. Vsaka koklja pred svoja piščeta brska.

Šege

Mast od kokoši, ki so jo pekli na pustni torek, so shranili. Delovala je kot zdravilo.

Nevesta je morala ob svatbi stopiti na jajce in ga streti. Čim laže ga je strla, tem lažje bo rodila.

Vraže

Na Štajerskem so velikonočne jajčne lupine, raztresene okoli hiše, varovale domačijo pred kačami in mravljami. Tako so v vasi Pavlovci verjeli, da petje črne kokoši pomeni nesrečo pri hiši, petje bele kokoši smrt, petje rjave kokoši pa požar.⁶ Na splošno so menili, da »ako bela kokoš poje, pomeni njeno petje smrt pri hiši; petje »žolte« (rumene) kokoši pa pomeni ogenj.«⁷ Pravijo tudi, da če poje črna kokoš, »izpoje« gospodarja, če pa

⁵ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 211.

⁶ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 199.

⁷ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 199.

poje bela, »izpoje« gospodinjo. Z zakolom pa preprečiš oboje. Nasprotna temu je vraža, ki pravi, da če zapoje črna kokoš, bo pri hiši sedmina, če pa zapoje bela kokoš, bo kmalu gostija. Verjeli so tudi, da gospodinje niso smele šivati na pustni torek. Če so namreč šivale, so »kokošim rit zašile in te do velike noči niso nesle jajc«.

Gos

Znana je legenda o goseh, ki naj bi izdale svetega Martina. Martin se je baje skrtil pred njimi, ko so ga iskali, da bi mu sporočili, da so ga izvolili za škofa. Na Nemškem je postal patron vremena, zavetnik živali, pastirjev in vojakov, gosi pa morajo za kazen, ker so ga izdale, na dan njegove smrti umreti. Od tu naj bi bila navada, da je treba jesti na Martinovo nedeljo pečeno gos. Tudi to je seveda le legenda. Gosi nimajo s svetim Martinom nobene neposredne zveze, so se pa v zvezi z njim že zgodaj pojavile.

Pregovori in reki

Kjer so gosi, tam je tudi potok. Ni za gos seno. Neumen kot gos.

Vraže in vremenska napoved

Gos je bila nekoč po vsej verjetnosti poganska daritvena žival, povezana z jesenskimi obredji. To dokazuje tudi prerokovanje s pomočjo gosje prsne kosti. Nekoč so, kot je znano, prerokovali iz drobovine in kosti žrtvenih živali. To vedeževanje je ohranjeno tudi pri nas. Če je prsna kost 'Martinove' gosi rjava, bo baje zelo mrzla zima. Če je pa je bila bela, bo veliko snega.

Med ljudmi je razširjena vera, da če letijo pozimi po zraku divje gosi, bo zima zagotovo huda.

Če Martinova gos po ledu plazi, ob božiču navadno po blatu lazi.

Ob koncu januarja začno kokoši pridno nesti, saj »god svete Neže kuram rit odveže«. (21. januar). V zvezi z napovedjo vremena pa je ohranjena vraža: Ako zvečer kokoš poje, bo gotovo naslednji dan dež.

V hiši in pred hišo

Pes

Ogromno je ljudi, ki z veliko pozornostjo skrbijo za svoje pasje ljubljence in jim izkazujejo pozornost, ne da bi jih posebno zanimala njihova simbolika. Med dobrimi

lastnostmi psa so že v antiki poudarjali razumnost, bistrost in zvestobo.

Naloge, ki jih je pes opravljal v »službi« človeka (varovanje domačega ognjišča pred tujci, varovanje pred volkovi in pomoč pri lovu), so zaznamovale simboliko psa.

V krščanski ikonografiji ima pes tako pozitivno kot negativno podobo. Z negativnega vidika so psa videli kot simbol nevoščljivosti in požrešnosti. Obe pregrehi izvirata iz vedenja psov, ki se včasih tako nažrejo, da potem bruhamo, hkrati pa drug drugemu zavidajo dober grižljaj in so se pripravljene stopiti zanj. Med krščanskimi simboli predstavlja lenobo, saj rad poležava in drema na soncu, ali naglo jezo, ker je pri hranjenju zelo popadljiv. Zaradi pogostega parjenja je obenem podoba nečistosti. Beseda psica je zato že zgodaj postala zmerljivka za ženske, ki jim ni mar zakonska zvestoba. Tudi v krščanstvo sta se prenesla zvestoba in vdanost gospodarju. V viteški kulturi je bil pes nepogrešljiv spremljevalec plemičev. Psi so tudi atribut različnih svetnikov, med njimi sv. Huberta, sv. Evhastija, sv. Bernarda. Nekatero pasme so po njih dobile ime, npr. bernardinec.

Pregovori in reki⁸

Izgovor je dober, četudi ga pes na repu prinese. Ako dva psa eno kost glodata, se spreta. Ako ima priklenjen pes tudi odveč kosti, jih drugemu ne prepusti. Dvoje psov na kost eno, koljeta se med sabo. Naj je kost še tako velika, za dva psa je premajhna. Četudi ima priklenjen pes odveč kosti, drugemu jih ne prepusti. Na eni verigi imata dva psa med seboj mir, pri eni kosti pa vselej prepir. Ne budi psa, ki spi! Pes, ki laja, ne grize. Pes, ki molči in nič ne laja, globoko zobe zasaja. Po vasi brez psov greš lahko brez palice. Boječ pes huje laja kot grize. Pazi na besedo kot pes na kost. Na siromaka vsak pes laja, bogatemu pa z repom maha. Gola kost še psu ne tekne. Tudi pes ima rad pri jedi mir. Kdo ve, kam pes taco moli. Laže, kot pes teče. Bo bogat kot pes rogat. Še pes ve, da je najboljšo meso pri kosti. Še psu bi tega ne privoščil. Še pes ga ne bo povohal. Kdor je skop, mu bodo psi skopali grob. Rad vzameš, ako ti tudi pes na repu prinese. Slabo je, če je treba lovskega psa na lov nesti. Pes leži na slami; sam je ne je, drugim je pa tudi ne da. Kdor kosi od kraja, psa pusti, naj laja.

⁸ Bojc, Etbin, Pregovori in reki na Slovenskem.

Šege, vraže⁹

Pes na splošno ne napoveduje dobre usode. Tako navadno po ljudskem verovanju najavlja smrt ali kakšno drugo nesrečo. Nekateri zato mislijo, da vsak pes sluti, čuti ali celo »vidi« smrt. Kadar psi ponoči ali pa tudi podnevi tulijo okoli hiše, v kateri je kdo bolan (ali pa tudi ne), pravijo, da to pomeni smrt.

Če pes ponoči otožno zavija – na katero stran je obrnjen, pri tisti hiši bo kmalu nekdo umrl. V Pavlovcih pa trdijo, da vidi smrt samo tisti pes, ki ima nad očmi bele in rjave lise. Kadar jo zagleda, začne zavijati ali tuliti. To je zanesljivo znamenje, da bo nekdo v vasi zanesljivo umrl, in sicer v tisti hiši, proti kateri je pes obrnjen.¹⁰

Na tomaževo (21. decembra) gospodinja ne sme peči kruha. To je najkrajši dan v letu. Pod mizo pride črni pes in se ne da prepoditi. Zato mu moraš dati največji kos pečene kolača. Pes vzame kruh in zbeži.

Ohranjena je panjska končnica, na kateri je umetnik narisal v zboru zadovoljnih zverin na lovčevem pogrebu psa kot edinega žalostnega pogrebca.

Če želiš, da bi te imel pes rad, »daj psu košček kruh, ki si ga poprej trikrat segrel pod pazduho. Ko bo pes kruh pojedel, se ne bo več ločil od tebe. Postal ti bo zvest kot pes!«

Vremenske napovedi

Če je dež prvi dan »pasjih dni« (pasji dnevi so od 23. julija do 23. avgusta), bo deževalo štirinajst dni. V nasprotju pes-volk pomeni pes nekaj toplega, volk pa nekaj mrzlega. Poleti imamo »pasje dneve« in »pasjo vročino«. Pozimi pa imamo »volčje noči« – to so mrzli dnevi med božičem in Sv. tremi kralji. Vse zle sile so imele v času slabotnega sonca največjo moč.

Mačka

O mački je v ljudskem izročilu ohranjenih veliko vraž. Če mački vržeš kruh, se vselej najprej strese, preden ga požre: to pa zato, da Sv. duha strese iz kruha. Zato moraš najprej kruh poljubiti, preden ga vržeš mački. Ljudje verujejo tudi v vražo o mačkinem repu, v katerem naj bi imel maček sedem hudičev. Kadar maček spi, mu rep nikoli ne miruje, ker »v njem hudiči migljajo«. Tako menijo, če gre mačka pred človekom čez cesto, da se mu

bo gotovo pripetila nesreča. Zato moraš takrat, če ti (črn) maček steče čez cesto, na tistem mestu trikrat pljuniti in ne boš nesrečen. Mačkino obnašanje pa najavlja tudi obisk: če se mačka umiva, pride obisk. Tudi če si s taco čisti glavo, od tiste strani bo še isti dan prišel kdo k hiši.

Pregovori in reki

Če mačke ni doma, miši plešejo. Ples imajo miši, če mačke ni pri hiši. Mačka prede pozimi: drv ni, drv ni! Ne kupuj mačka v žaklju! Prenaša ga okrog kot mačka mlade. Beseda besedo prinese, mačka pa miš. Bežite, miši, kjer so mačke v hiši! Kadar mačke doma ni, so miši gospodarji. Kjer ni mačke, tam gospodarijo miši. Kdor ne hrani mačke, hrani miši. Mačke ne pošiljaj po maslo. Maček v žaklju. Mačka ima (pijan je bil). To niso mačje solze (to ni kar tako). Prenaša ga okrog, kot mačka mlade. Mačkine solze so lažnive. Sita mačka lovka, lačna mačka tatica. Žena, ki nima rada mačke, tudi za moža ne mara. Marsikaj je z mačjega stališča gledano prav in lepo, z mišjega pa grdo. Ne posodi mu drugega kot starega mačka, ki sam nazaj pride! Dobra žena, čedna kuhinja in pridna mačka so potrebne vsaki hiši. Sovražna sta si kakor pes in mačka. Hodi kakor mačka okrog vrele kaše. Kadar mačka najbolj spi, treba je lonec pokriti. Četudi mačka spi, pokrij lonec! Če mački na rep stopiš, pa zacvili. Če mačka lahko škofa gleda, pa jaz ne bi tebe. Priliznjen kot mačka.

Šege

Velikonočnega žegna so deležne vse domače živali, le mačka ne »ker se hudič večkrat v obliki mačke prikaže«.

Vraže

Če vam črna mačka prekriža pot, se vam slabo piše. Vsaj tako pravijo vraže. Na splošno je maček »hudičeva« žival in še posebej usoden, če je črn. Pa tudi mačke drugačne barve navadno ljudem ne prinašajo sreče.

Bodi polna luna ali mlaj, kjer se mačke trgajo, kreganja se nadejaj. Če se mačka umiva, bo nekdo prišel na obisk. Če mačka kihne, to pomeni srečo. Kost črne mačke te naredi nevidnega. Če ti črna mačka prekriža pot, to pomeni nesrečo. Če mačka hudo mijavka in pes tuli, pomeni, da se bolniku v hiši bliža zadnja ura. Kdor pogoltne mačjo dlako, dobi jetiko. V veliko prijaznejši vlogi so bile mačje dlake v kresni noči, saj so pomagale najti zaklade. V kresni noči namreč »cvetijo zakladi«. Tisti, ki se v kresni noči opolnoči odpravi iskat zaklade, naj ima v žepu »dlako devetih mačk, ščepec žegnane

⁹ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 210.

¹⁰ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 211.

soli in bedro zelene žabe«! Zagledal bo lučko in tam mora kopati. Tam je zaklad.

Vremenske napovedi

Če mačka sili za peč, bo hud mraz. Če mačka se umiva, napoveduje drugo vreme. Če v svečanu (februarju) mačka na soncu leži, v sušcu (marcu) spet rada za peč pribeži.

Miš

Pregovori in reki

Če mačke ni doma, miši plešejo. Miši lovi, kar mačka rodi. Ples imajo miši, kadar mačke ni pri hiši. Boljša živa miš, kot mrtev lev. Je reven kot cerkvena miš. Praznega skednja se miš hitro naveliča. Pol miš pol tič. Moker kot miš. Gleda ko miš iz moke. Samo za mišjo dlako je manjkalo.

Šege

Miši so povezane s svetnico Jedert. Njen god (17. marec) je začetek pomladnega dela na polju in konec zimske preje. Tega dne menda miši pregriznejo predicam nit.

Vremenska napoved

Ljudje verjamejo, da bo takrat, kadar se pojavi veliko miši, hudo leto.

Muha

Pregovori in reki

Hudič v sili tudi muhe žre. Lev muh ne lovi. Je siten kakor muhe pred dežjem. Kdor hodi za muho, ga ta pripelje do gnoja. Kdor se pozimi dobro hrani, se poleti lahko muham brani. Kjer je med, tam so tudi muhe. Muhe lovi, bike izpušča. Postave so kot pajčevina: muhe drže, čmrlje izpuste. Na žlico medu se ujame več muh kot v sod kisa. Iz muhe delaš slona. Videla baba muho na zvoniku, a zvonika ni videla. Še muha išče kruha. Kratkotrajen kot muha enodnevnica. Siten kot podrepna muha. Ubiti tri muhe na en mah. Ni od muh. Sili kot muha na med.

Vraže

O muhi ni znanih veliko vraž, znana je vraža o *črnih muhah*, saj naj bi po bližnjem srečanju z njimi ljudje postali alergični na ugrize insektov.

Vremenske napovedi

Kadar dojde Sveti duh, donese poln žakelj muh. Pred svetim Vidom muhe napovedujejo dneve prav suhe. O svečnici mušice, pozneje še rokavice. Če se igrajo v

marcu mušice, vzemi rokavice. Pred dežjem so muhe nadležne.

Znane so tudi napovedi dobre ali slabe letine.

Če je leto mušno, je tudi krušno. Če je dosti muh, je dosti kruha.

Pajek

Pajek velja med ljudmi za nekakšno »sveto žival«, saj vera preprostih ljudi ne dovoljuje, da bi ga človek pokončal. Sicer v življenju nimaš sreče. Zato ga rajši odnesejo iz hiše.

Pregovori in reki

V slogi bo takrat svet, ko se bo hodila muha s pajkom na sonce gret. Ujel ga je v mrežo kot pajek muho. Zaradi ene muhe si pajek ne splete mreže.

Vraže

Vraža pravi, če pajek pride od stropa in se potem vrne, prinese srečo, če pa se pajčevina prej pretrga, prinese nesrečo. Bila je tudi vraža: kadar vidiš, da se zjutraj pajek spusti po nitki pred tebe, to pomeni skrb in delo. Če pa to opaziš zvečer, pomeni srečo za prihodnji dan. Ljudje so verjeli, da si lahko s pomočjo pajka zagotovijo srečo v prihodnosti. Verjamejo tudi, da lahko pajek izbere ustrezno loterijsko številko.

Vremenska napoved

Pajki pa po prepričanju ljudi lahko tudi napovedujejo vreme, so torej vremenski preroki.

Mravlje

Marsikje na vasi pravijo: če mravlje bežijo od hiše, je to znamenje, da bo hiša pogorela ali se bo zgodila kakšna druga nesreča. Ali pa, če lazijo mravlje okoli hiše, bo kmalu v hiši nekdo umrl. Ko spomladi prvič prideš do mravljišča, si moraš trikrat vreči mravlje čez ramo, da boš potem vse leto marljiv kot mravlja. Verjamejo tudi, da napovedujejo slabo vreme: Ako pridejo iz zemlje ob steni mravlje, posebno še tiste s krili, bo še isti dan nevihta z močnim grmenjem. Ker veljajo mravlje za delavne živali je znan pregovor »priden kot mravlja«. Če pa je veliko mravelj na kupu, ljudje verjamejo, da bo hitro dež.

Na strehi in pod streho

Vrabc

Pregovori in reki

Bolje vrabc v roki kot golob na strehi. To novico že vrabci čivkajo. Zadovoljen kot vrabc v prosu. Bo vrnil kakor vrabc prosu. Ne brani vrabčku piti iz studenca, saj ga ne bo popil! Stari vrabc se ne boji strašila, ampak tistega, ki je strašilo nastvil.

Golob, grlica

Golob simbolizira mir in ljubezen. Golob/golobica se pojavljata tako v besedni in likovni umetnosti, kot tudi v običajih starega (antičnega) in sodobnega časa. Golobja simbolika je prav pestra, največkrat se nanaša na mir in ljubezen.

Starim Grkom se je zdel paritveni ples golobov, ki ga spremljata značilno gruljenje in kljunčkanje, živa, bogata podoba ljubezenske igre. Golobe so poznali po nežnosti in ljubeznivem značaju. Ne samo v klasični Grčiji, temveč tudi v številnih drugih kulturah Sredozemlja in prednje Azije je golob simbol ljubezni, zvestobe, nežnosti, miline, nedolžnosti, pa tudi ljubezenske izpolnitve, gorečnosti, naslade in plodnosti.

Motiv goloba/golobice, kot tradicionalnega simbola miru, je znan v svetopisemski pripovedi o Noetu. Bog ga je po svojem načrtu rešil pred smrtjo in uničenjem, ki sta prišla z vesoljnim potopom. Ko je bila zemlja poplavljenjena in je ladja plavala na vodah potopa, je Noe z ladje spustil golobico, ona pa mu je prinesla ozelenelo oljčno vejico in mu tako sporočila, da se vode umikajo. To je bilo znamenje, da se je Bog pomiril z ljudmi in da je rešitev za njega, njegovo družino in živali, ki so bile z njim na ladji, blizu.

V poznejših stoletjih se je golob z oljčno vejico v kljunu uveljavil kot univerzalni simbol upanja in miru.

Pregovori in reki

V pregovorih kot »boljši je vrabc v roki, kot golob na strehi« nam sporoča tudi življenjske modrosti. Golobe izpuščajo, vrabce pa lovijo. Pečeni golobje nikomur v usta ne lete. Zima je bela kot golob, pa vendar volčjih zob. Če golob med orle zaide, gotovo smrt najde. Padlo je izpod neba kot pečen golob. Vsak golob ne prinese oljne vejice. Kjer ljudje v miru žive, jim ptice rajsko žvrgole.

Šege

Ljubezen je najlažje pojasniti simbolno s parom golobov. Izpustitev belih golobov na poroki simbolizira obvezo med ženo in mozem, da se bosta spoštovala, si nudila vzajemno podporo in ljubezen. Njuno skupno potovanje se začne z izpustitvijo golobov, ki odletita v nebo, da bi se združila na novem potovanju, kar simbolizira novo skupno pot žene in moža.

Vraže

Med ljudmi je bilo razširjeno verovanje, da če v bližini hiše poje grlica, bodo tam kmalu zagotovo dobili otroka.

Lastovica

Lastovica je nenavadno spretna letalka. V letu nabira hrano, v letu krmi mladiče, v letu spleta gnezda, v katera se nezmotljivo vrača leto za letom. Trdno, čvrsto in varno je zgrajeno to gnezdo. Leta in leta ga ni treba popravljeni. Gradita ga oba – samec in samica.

Lastovica je vedno bila, in vedno bo, ljuba in zaželjena sostanovalka v kmečki domačiji. Lastovičje gnezdo pod streho ali v hlevu prinaša srečo in blaginjo ter varuje pred ognjem in strelo. Lastovka v številnih kulturah že od nekdanj simbolizira začetek pomladi.

Obstaja več vrst lastovk, pri nas najdemo kmečko lastovko in mestno lastovko. Konec marca ali v začetku aprila priletijo k nam in se na jesen odselijo v tropsko Afriko.

V svetu ptičje simbolike je lastovka najzanesljivejša znanilka pomladnega prebujanja in simbol vračanja življenja, novega upanja in življenjske radosti. Naznanja nov začetek, menjavanje in obnavljanje pa tudi stalnost, saj se vedno vrača v isto gnezdo. Ker je ptica selivka, lahko simbolizira tudi samoto, selitev in ločitev. Ljudska modrost pravi, da je lastovica srečna ptica; je simbol stalnosti, saj se vedno vrača v isto gnezdo. Zaradi spretnosti in domiselnosti pri oblikovanju svojega doma je bila v antiki simbol bistrosti in nadarjenosti. Njena razumnost se kaže tudi v tem, da gnezdi v bližini človeka, kar mladiče varuje pred morebitnimi plenilci.

Lastovka spada med naše najbolj znane ptice. Opevajo jo pesmi, opisujejo basni in pravljice.

Pregovori in reki

Lastovica glasno pride, tiho odide. Lastovica in gost prineseta v hišo radost. Vsaka lastovka pozna svoje

gnezdo. Ena lastovka še ne prinese pomladi. Če lastovica odide iz doma, sreča z njo odroma.

Vraže

Ljudje pravijo, da lastovke prinašajo k hiši srečo; če pa podstrešje zapustijo, srečo odnesejo. Torej, kjer gnezdijo lastovke, je sreča doma. Verjeli so tudi, da lahko lastovke obvarujejo hišo pred požarom. Če pa jim človek iz hudobije razmeče gnezdo, ptice iz maščevanja nanosijo goreče oglje na streho, da se vžge. Menili so tudi, da obnašanje ptice lastovice lahko najavlja smrt. Če si lastovka spomladi pri hiši naredi gnezdo in ga kasneje zapusti, bo tukaj zagotovo kdo umrl. Ljudje v naših krajih tudi verujejo, da bo kmalu deževalo, če poleti lastovke nizko letajo.¹¹

Lastovičje gnezdo prinaša srečo, po drugi strani pa hiši, ki jo lastovice zapustijo, grozi nesreča (srečo odnašajo). Lastovica naj bi namreč imela dar jasnovidnosti, zato, kadar zasluti nesrečo, zapusti svoje gnezdo.

Ni dobro slišati lastovice prej, kot si jo videl. To bi pomenilo, da te bodo ženske v vasi še vse leto vlekale po zobeh. Srečna hiša, v kateri gnezdi lastovica!. Gorje pa tistemu, ki bi razdril gnezdo. V hišo bi udarila strela, v njej bi se naselila bolezen in ubožstvo, v hlevu pa bi poginila živina.

Vremenske napovedi

Lastovica s svojim odhodom na jug določa čas jeseni v naših krajih in s svojo vrnitvijo v domače gnezdo naznanja prihod pomladi. Lastovica, topla ptica, ali rumena bo pšenica?

Tako so otroci nekdaj pozdravljali prve lastovice, ki so se vrnilo iz toplih krajev. Med ljudmi je zelo razširjeno tudi prepričanje, da če lastovica nizko leta, da bo kmalu dež.

Štorklja

Tako kot lastovica je štorklja kmetova prijetna in prijazna sostanovalka. Gnezdo si naredi na strešnem slemenu ali kar na dimniku. V hišo, na kateri gnezdi štorklja, ne udari strela, zato kmetje vabijo štorklje tako, da jim na dimnik nastavijo kolo ali kaj podobnega, da jim olajšajo gradnjo gnezda. Vsako leto se pari nezmotljivo vračajo v stara gnezda.

Vraže

Tako kot lastovici se tudi štorklji ne sme razdreti gnezdo. Človeka, ki bi ji razdril gnezdo, bi menda štorklja vrgla v ogenj ali pa bi postal mutast. Zelo razširjena je tudi vraža, da če letajo okrog hiše štorklje bodo kmalu zibali.

Nočni ptiči (sova, čuk)

Marsikje po naših krajih je še dokaj živa vraža, da nočni ptiči, predvsem sova in čuk, navadno ne pomenijo nič dobrega in napovedujejo smrt. Le v redkih primerih ti ptiči najavljajo tudi srečno usodo. Kadar priletita sova in čuk blizu kake hiše, bo v bližini kmalu smrt. V Pavlovcih na Štajerskem naznanja čukovo ukanje vedno smrt.¹² V okolici Ormoža verjamejo: Če poleti ob večerih v bližini hiše poje čuk ali sova, bo v bližini gotovo mrlič. Sova in čuk sta nočna ptiča, ki se pogosto zadržujeta ob viru svetlobe. Ker pa je nekoč bilo na podeželju v navadi, da so ljudje ponoči bedeli ob težkem bolniku, ni čudno, da se je razširila vera, da sova in čuk napovedujeta smrt. Nočni ptiči so se namreč radi zadrževali ob razsvetljenih oknih, kjer so ljudje bedeli ob bolniku. Vraža, da sova in čuk napovedujeta smrt, se je verjetno najbolj razširila v času velikih epidemij, ko je dnevno umiralo veliko ljudi. Nekateri pa so verjeli, da skovikanje čuka ali skovirja, ki mu pravijo tudi smrtni ptič, ne pomeni vedno smrti in nesreče. Pomembno je, kako se čuk ali skovir oglašata, saj če npr. skovir vriska, bo v bližini kmalu svatba. Ponekod pa so sove napovedovale tudi dobro letino. Če sova uka, bo dobra letina, zlasti za proso in vino: »Spomladi sove ukajo, jeseni pa pivci« in »Če sova na začetku leta poje, naznanja dobro letino«.

Kukavica

V mnogih slovenskih krajih kukavica napoveduje srečo ali nesrečo. Ljudje še danes verjamejo, da kolikokrat zapoje kukavica, kadar jo človek spomladi prvič sliši, toliko let bo človek še živel. Marsikje pa je ohranjena vraža, da oglašanje ptice kukavice lahko napoveduje bogastvo ali revščino. V žepih so zmeraj morali imeti ljudje kovan denar in s temi kovanci so ob prvem spomladanskem oglašanju kukavice rožljali (»mešali denar«). Tako so po verovanju vse leto imeli veliko denarja. Torej, če imaš spomladi, ko prvič slišiš kukavico, pri sebi denar, ga boš imel vse leto zadosti. Gorje pa, če ga nimaš, saj ti ga bo vse leto primanjkovalo.

¹¹ V tem primeru ne gre le za vražo, saj je znano, da pred slabim vremenom mušice letajo nizko (mušice pa so lastovičja hrana).

¹² Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 197.

Sraka

Tudi sraka najpogosteje napoveduje smrt. Če se sraka oglašča na hiši, bo v njej kmalu ležal mrtvec, četudi so bili vsi v hiši zdravi. Verjeli pa so tudi, če sraka zjutraj vrešči, da to pomeni skorajšnji obisk ali pošto.

Pregovor

Dereš se kot sraka. Kradeš kot sraka.

Vrana

Vrana na splošno napoveduje nesrečo. Tako so verjeli, da če se v bližini dere vrana, pomeni, da se ti bo zgodila nesreča.

Pregovor

Lačna vrana se ne zmeni za strašilo. Stare vrane ne pobirajo črvov blizu brane. Vrana vrani ne izkljuje oči.

V panju

Čebela

V starih časih so ljudje čebele še posebno spoštovali. Kristjani posebno zato, ker čebele nabirajo vosek za cerkvene sveče, ki gorijo pri sv. mašah. Zato so ljudje pravili, da »čebele ne crkujejo, temveč umirajo«. Bila je tudi vraža, češ da se pri hiši, kjer imajo čebele, ne smeta dva brisati z isto brisačo. Lastnik čebel tudi ne sme preklinjati, saj bodo tistim, ki bodo to počeli, čebele nabrale le malo medu. Trdili so tudi, da se čebele ne smejo nikoli kupiti ali prodati za denar. Lahko se le zamenjajo za kakšno drugo stvar, drugače lastnik ne bo imel sreče z njimi. Tudi na sejnih niso smeli prodajati čebel, prodajali so le vosek in med.

Pregovori in reki

Čebele moža postavijo ali uničijo. Človek po svetu, kakor čebele po cvetu. Dokler lipa cveti, ne manjka ji čebel. Kakršen panj, take čebele gredo vanj. Sršeni, ose in čebele bodo vedno prepirljive. Pajek išče strup, čebela med. Tat, ki cerkev okrade in čebele ukane, se kmalu najde. Roji čebel, ki uidejo, gredo v Ribnico. Devet čebel za eno oso, devet os za enega sršena, devet sršenov za enega gada. Marljiv kot čebela. Len kot trot. Mu strežejo kot čebele trotom, ko se pripravljajo na roj. Dokler lipa cveti, ji ne manjka čebel. Izza panja je lahko streljati.

Vraže

Znana je vraža: Če čebele na sveti večer opolnoči šumé v panju, bo letina dobra, če pa so mirne in tiho, se obeta slaba letina.¹³

Gospodarjevo smrt je treba naznaniti tudi čebelam. Potrkati je treba na vsak panj in reči: »Čebelice, gospodar je umrl!« Če bi tega ne naredili, bi umrle tudi vse čebele tega gospodarja.

Čebele imajo od nekdaj posebno mesto v srcu slovenskega kmeta. Čebelar nikdar ne bo rekel, da so čebele poginile, tako kot bi rekel o drugih živalih. Čebela umre, tako kot človek.

K čebelnjaku so nekoč polagali vrbove mačice, da bi čebele nabrale več medu.

Vremenske napovedi

Če je svečnica topla, sončnega vremena, bodo čebele bogate, dobrega plemena. Svečnica jasna, obeta čebelicam hrasta. Listopada gredo duše v nebo, kakor čebele iz panjev. Tri dni pred sv. Jernejem in tri dni po sv. Jerneju je najboljša za čebele ajdova paša. Ob mali maši je konec čebelne paše.

V hlevu

Konj

Nekoč so ljudje verovali, da konj vidi človeka devetkrat večjega, kot je v resnici.¹⁴ Konj menda stalno premišljuje, kako bi človeka ubil, a si ga ne upa. To pa le zato, ker ga vidi devetkrat večjega. Tako je bila v okolici Ormoža ohranjena vraža: Ko so peljali s konjsko vprego mrliča od hiše, konj ni smel pogledati ne na desno ne na levo, sicer bi tam zagotovo kdo umrl.

Od nekdaj je imel konj izjemno vlogo kot pomočnik ljudem in bogovom. Bil jim je prevoznik in nerazdružljiv prijatelj. Konj je legendarna žival, ki jo opevajo stare šege, miti, zgodbe in pripovedi. V slovanskih časih je pomenil rodovitnost. Starodavni bog Vesnik, ki je v naše kraje prinesel pomlad, je jahal na konju. Tudi zeleni Jurij, njegov naslednik, menda prijaše na konju. Tako pravi belokranjska pesem:

¹³ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 196.

¹⁴ Radešček, Rado, Slovenske ljudske vraže, str. 201.

Prošel je prošel pisani vuzem,
došel je, došel zeleni Juraj,
na zelenem konju, po zelenem polju.

*Delo s konjsko vprego na travniku.
Okolica Ormoža, 50. leta 20. stoletja.
Iz etnološke fototeke PMPO, enota Ormož.*

Pregovori in reki

Za dobrim konjem se rado praši. Podarjenemu konju ne glej v zobe! Glej, da ne prideš s konja na osla. Če konja ni, je pa osel dober. Če nimaš konja, rabi osla. Če bi ne bilo konj, bi bil osel na vrhu. Če vidiš belega konja, misli na podkev. Hitremu konju ni treba ostroge. Dober konj ne potrebuje biča. Konja, ki sam teče, ni treba tirati. Oves spodbada konja. Tisti, ki kupi konja, kupi tudi oglavnik. Ne beli si las, kje boš dobil uzdo, preden nimaš konja. Ne kupuj konja brez uzde. Za konjem naj gre še uzda. Od gospodarjevih oči se konj redi. Kjer je veliko konj, tam je gotovo eden krumpast. Konj, ki ima dva gospodarja, se ne preobje. Konj za sto zlotov tudi crkne. Tudi najboljši konj se včasih spotakne. Žejen konj motne vode ne gleda. Konja merijo po pedi, ljudi po pameti. Kadar konja lovijo, mu ovsu molijo. Ako bi ljudje ne mrlili in konj ne drli, bi bili že davno svet podrli. Zmeraj je na poti, kakor sv. Jurij na konju. Čevljarjeva žena in kovačeva kobila sta vedno bosii. Konj in jezik se rodita brez uzde. Srebrno sedlo ne naredi dobrega konja. Uzdo že imam, drugo bo žena prinesla. Beseda ni konj. Beseda ni konj, pa se vendar zgodi, da človek zaradi besede s konja zleti. Močan kot konj. Hiter kot konj. Žene, pipca in konja ne posojaj. Neroden kot konj. Ima jezik kot kobila rep. Pametnega kočijaža tudi slepi konj pripelje domov. Konj pravi: v beg ne tiraj me, navzdol ne jezdi me, po ravnem goni me, v hlevu ne pozabi me! Podnevi jahač vidi konja, ponoči konj vidi jahača – trdi star pregovor. (Konj ima čute mnogo boljše kot človek).

Šege

- Ob pustu

Štajerska pustna šema, z imenom rusa, predstavlja konja. Rusa je bil stari slovanski duh, ki je nastopal v podobi konja. Za pustno podobo ruse sta potrebna dva fanta, ki stopita s hrbtom skupaj, pokrita sta z rjuho, eden od njiju drži metlo (konjev rep), drugi pa drog s starim piskrom (konjev vrat in glava). Ruso vodijo po vasi s pesmijo:

»Belo ruso vodimo, konjem srečo prosimo, zobe ji ne dajemo, z meglo jo napajamo«. Ob koncu obhodov gredo z ruso k potoku in vržejo metlo in lonec v vodo z besedami: »Smo ruso v vodo stivali, konjem srečo sprostiti, zdaj bomo pa pobirali, da bomo težko nosili.« Nato odidejo po vasi nabirat darove.

- Ob štefanovem

Zavetnik konjev je sv. Štefan. Krščanski svetnik je v svoji vlogi nadomestil pogansko sončno božanstvo Svetovida. Ta je imel 300 konj – toliko, kot je bilo po starem slovanskem koledarju dni v letu. Sveti Štefan je nadomestil tudi staroslovanskega boga Velesa. Spomin na davno žrtvovanje konj temu staremu bogu je danes ohranjeno darovanje lesenih ali voščjenih konjičev v cerkvi sv. Štefana (26. december). Tega dne so po naših vaseh fantje prihajali v cerkev na okrašenih konjih, gospodarji so se s konjsko vprego vozili po vaški okolici, gospodinje pa so pripravljale darila za svetošufanske kolednike, ki so tega dne hodili od hiše do hiše in nabirali darove.

- Svatovske šege

Da čarovnice ne bi mogle škodovati konjem, so le-tem obešali rdeče trakove na komat (hamot). Tudi svatovske vozove so krasili z rdečimi trakci, saj je rdeča barva staro, preizkušeno obrambno sredstvo proti čarovnicam in vsem zlim duhovom.

Bila je šega, da ženin in nevesta nista smela plesati na svoji svatbi pred polnočjo – da ženinu ne bi poginili konji. Na svatbi so bile v navadi tudi razne šaljive svatovske igre. Prignali so kako pustno žival, ki je oponašala konja ali osla.

Vraže

Po davnem verovanju so bili konji varuhi proti zlim silam, zato so konjske lobanje nekdanj obešali na pročelja hiš in jih razpostavljali po poljih, da bi s tem zemlji zagotovili rodovitnost.

- Konjska podkev

Iz železa kovana konjska podkev ima magično obrambno moč in zavzema prvo mesto med predmeti, ki prinašajo srečo. Temu varovalnemu sredstvu se ni odrekel niti sodobni človek. Podkev je s svojo obliko podobna luninemu prvemu kraju. Podobna je tudi živalskim rogovom.

Sreča je, če najdeš podkev na cesti. Posebna sreča je, če najdeš podkev skupaj z žebli! Najdeno podkev je treba pobrati! Če ti jo kdo daruje, jo moraš vzeti, da se ne zgodi kaj hudega! Sreča se podvoji, če najdeno podkev pribiješ nad hišni prag!

Hišni prag je bil nekdanj sveto mesto. Pod prag so pokopavali mrtve. Da postane podkev varovalno sredstvo, talisman, proti demonom, čarovnicam in drugim zlim bitjem, jo je treba pribiti nad hišni prag, in sicer s krajci navzdol!. Podkev je treba vedno pribiti na zunanji strani hišnega vhoda, ne znotraj hiše! Tako preprečimo, da ne bi magična moč, ki se skriva v podkvi, odtekala iz hiše.

Krava

Pregovori in reki

Je dal bog kravico, pa tudi travico. Najprej kravco, potem pa štalco. Kamor je šla krava, naj gre še tele. Če krava veliko veka, ima malo mleka. Tudi črna krava ima belo mleko. Krava črna, mleko belo. Eden dobi kravo, drugi pa še repe ne. Še krava bi se ti smejala. Ima dolg jezik kakor krava rep. Ko je krava iz hleva, zastonj zapiraš vrata. Krava pri gobcu molze (treba ji je dati jesti). Kravo lovi za roge, ne za rep. Pri praznih jaslih muka tudi najboljša krava. Ponoči je vsaka krava črna. Težko njemu, ki z babami gospodari in s kravami vozi. Ženska reče karbodi; krava vleče kambodi. Ob ajdovi setvi imata dela krava in fara. Toliko se razume na to kot krava na boben. Kočarjeve krave pa mlinarjeva praseta se ogni. Krava je pol življenja pri hiši. Vsaka krava je bila nekdanj tele. Vsako tele ima svoje veselje – vsak osel pa svoj posel. Okoli zlatega teleta svet na sapo pleše. Kadar stare krave bezljajo se trese ves svet. Vsako tele ima svoje veselje, vsak bik ima svoj štrik, vsak osel ima svoj posel, vsak vol ima svoj prav. Nisva krave skupaj pasla (nisva si enakovredna). Pristoji mu kot kravi sedlo. Krave se ti bodo smejale. Gleda kot tele v nova vrata. Lačna krava vidi jasli. Dan in kravo moraš loviti za roge, za rep ju ne obdržiš. Kdor se za tele pravda, kravo

zapravi. Za tele se pravdajo, pa kravo zapravdajo. Ena sama krava se nikoli ne bode (za prepir je treba dva).

Šege

Pomladi, ko je zmanjkovalo krme, so kmetje in živina težko pričakovali začetek paše. Praznik zelenega Jurija (24. april) je bil vedno težko pričakovan dan. Po mnogih krajih naše dežele so zelenega Jurija pozdravljali kresovi in pesem:

Pridi, pridi, sveti Juri,
gor na breg nam zakuri,
skoro bomo krave pasli,
nemamo kaj v jasli dati.

Binkoštna rosa je imela nekdanj čarodejno moč. Dekletom je naredila lep obraz. *«Binkoštna rosica, daj, da bodo lepa moja lica!«* so prepevale mladenke, medtem ko so lovile jutranjo roso. Ta čudodelna rosa je bila koristna tudi za krave. Dobile so več mleka. Naloviti pa je bilo treba binkoštno roso zelo zgodaj zjutraj, še pred sončnim vzhodom, drugače so jo pobrale čaravnice!

Ob božiču so kmetje v božični noči ukradli sosedu tri bilke slame, jih položili na božično mizo navzkriž in pri tem zmolili tri očenaše. Njegove krave so tako v prihodnjem letu imele dovolj mleka.

*Delo s kravjo vprego na njivi.
Okolica Ormoža, 50. leta 20. stoletja.
Iz etnološke fototeke PMPO, enota Ormož.*

Vol

Pregovori in reki

Bolje snedeno jajce kakor sneden vol. Bolje danes prihranjeno jajce kot včeraj pojeden vol. Bolje jajce v miru kot vol v prepiru. Od enega vola ni dveh kož. Gredo voli k jaslim, ne jasli k volom. Od vola se voli

uči orati. Vol je vol, če mu tudi rog odbiješ. Človeka za jezik, vola za rogove vežemo. Kdo bo starega vola voziti učil. Med voli si je lahko pridobiti veljavo. Tovor čuti vol, ne gospodar. Bulji vate kot vol. Vsako tele ima svoje veselje, vsak bik ima svoj štrik, vsak vol ima svoj prav.

Vremenske napovedi

Če na veliki petek dežuje, se vol joče (ker bo slaba letina).

Bik

Bika se drži sloves grobe in nepremišljene živali. Bika, to mogočno žival, so častili vsi stari narodi. Zaradi divje narave in bojevitosti je bik tudi podoba surove moči, slepe drznosti in neustrašnosti. Zaslepljen od besa lahko napade tudi medveda in leva. Ni mu mar, če svojo drznost plača z življenjem. Takšno ravnanje mu je prisluzilo sloves nepremišljene, zaletave živali, grobega silaka, ki raje stavi na svojo grdo glavo kot na pamet.

Na simbolni ravni se danes najpogosteje srečujemo z bikom v horoskopih. Ti pomeni so vezani le na osebe, ki so rojeni v mesecu bika (od 21. aprila do 21. maja), vendar med ljudmi najdemo tudi takšne, ki niso rojeni v tem znamenju, a so značilni bikci, imajo veliko materialnega bogastva (bogataši), kar danes enačijo z močjo.

Pregovori in reki

Z bikom se bosti. Kaj bi se tele bodlo z bikom. Nočem se z bikom bosti. Hodi se z bikom bost, če moreš. Bik miga z repom, človek z jezikom. Kamor je šel bik, naj gre še štrik! »Pametnejši odneha«, je rekel tisti, ki se je z bikom bodel. Bika se varuj od spredaj, konja od zadaj. Kranjca od vseh strani!

Vraže

O biku ni ohranjenih veliko vraž. Ponekod je znana vraža, ki pravi, da tam, kjer imajo pri hiši črnega bika, črno mačko in črnega petelina, se smrt hiše od daleč izogne. V tem primeru črne živali, ki sicer napovedujejo nesrečo, skupaj namenijo človeku srečno usodo.

Koza

Koza in kozel sta bila nekdanj bogu Perunu, bogu groma, posvečeni živali. Rog je od nekdanj simbol moči. Ze stari Egipčani so verjeli v bajeslovno moč, ki naj bi bila skrita

v rogu. S tuljenjem v kozji rog so nekdanj po naših vaseh preganjali coprnice.

Pregovori in reki

Koza je kravica ubožcev. Leti kakor pastir za kozami. On kozo drži, da mu jo drugi molzejo.

Tudi stare koze rade sol ližejo. Stari kozel ima trd rog. Čas vse v kozji rog užene. Da bo volk sit in koza cela (da bo vsem prav). Je zvit kot kozji rog. V en rog trobiti (biti istega mnenja). Ne streljaj kozlov (ne delaj neumnosti). Če bi nekim dal večni Bog, vse bi ugnali v kozji rog. Ogibaj se kozla od spredaj, konja od zadaj, zlega človeka pa od vseh strani. Volk sit in koza cela.

Šege

Na prednji strani kozolca je bila nekdanj vrezana podoba kozla iz lesa. Rekli so mu »božji kozel«. Na njegove rogove so obesili snop žita ali pšenice in ga pustili tam do nove žetve. V tak kozolec strela ni udarila in ne toča pobila klasja na njivi.

Osel

Osla si predstavljamo kot trmasto ali leno, vendar hkrati tudi kot potrpežljivo in vztrajno delovno žival. Oslu najpogosteje pripisujejo slabe lastnosti, kot so trma, lenoba, smešen videz glave z dolgimi ušesi, vendar mu ne manjka niti pozitivnih.

V krščanstvu mu ne manjka pozitivnih simbolnih pomenov. Najpogosteje so omenjene oslova ponižnost, poslušnost, potrpežljivost in skromnost, saj opravlja najtežja dela, in to ob hrani, ki je skromnejša od prehrane konj ali goveda. Veliko priljubljenost so dosegli zaradi evangelijskega motiva Kristusovega slavnostnega prihoda v Jeruzalem. Jezus je na cvetno nedeljo prijahal pred jeruzalemska vrata na belem osličku/oslici ter s tem pokazal svojo ponižnost in pripravljenost, da sprejme nase težko breme trpljenja. Osliček se skupaj z volom pojavlja tudi v motivu Jezusovega rojstva.

Pregovori in reki

Danes najdemo osle prav povsod. Slišimo, da je kdo »osel neumni«, v šoli mora kdo »sedeti v oslovski klopi«, potem »kdo dela oslarije«, drugi spet »oslari« ... Tudi France Prešeren v pesmi pravi: »Kranjec moj mu osle kaže«.

Bolje je oslovska glava kakor konjski rep. Kaj to mene briga, če en osel riga. Kjer osel leži, tam dlako pusti. Ni osla, ni posla. Od osla hoče volno dobiti. Osel vodo nosi, pa je od žeje poginil. Osel pravi: naj raste trava ali ne, ko mene ne bo. Osel gre le enkrat na led. Po govorjenju se spozna norec, osel po ušesih. Pošlji osla križem svet, uhat pride nazaj kot popred. Se prepira za oslovo senco. Kdor je predober, je oslu podoben. Na nizkega osla se vsakdo povzpne. Z zlatom obložen osel vsak zid prepleza. Osel dlako izgubi, trme pa ne. Trmast kot osel. Iz osla ne narediš jahalnega konja, pa če ga še tako dresiraš. Na nizkega osla se lahko vsakdo povzpne.

Vraže

Oslovskega kašlja so se ljudje znebili tako, da so v vodo namočili nekaj oslovskih dlak in to vodo nato popili.

Prašič

Prašič je žival, ki napoveduje srečo.

Pregovori in reki

Kdor svinje redi in zelje sadi, ta se lakote ne boji. Prase sito prevrne korito. Korito ostane, svinje se menjajo. Ne kaži mi koritca, ampak prasca. Ravna z njim kot svinja z mehomo (grdo ravna). Sam zase, kot prase. Predebela svinja je sama kriva svoje smrti. Kdor se med otrobe meša, ga svinje požro.

Vraže

Če svinja poje kačji lev, postane breja.

Vremenske napovedi

April devetkrat na dan svinje v hlev našene.

Živina (splošno)

Ohranjen je običaj pastirjevanja. Povsod, kjer je le mogel, je naš kmet kosil travo, jo sušil in spravljal seno za zimsko krmo živini. Kamor pa ni mogel s koso, je prignal živino, da je popasla travo v pomladnih, poletnih in zgodnjih jesenskih dneh. Pastirjevanje je bilo vedno ena od najznačilnejših dejavnosti v naši deželi. Ob koncu 19. stoletja so oblasti razdelile vaške pašnike med posamezne kmete. Skupne vaške paše tako ni bilo več. Pastirsko delo so prevzeli otroci in starejši vaščani. Čeprav so pasli vsak na svoji zemlji, so pastirji ves čas

čepeli skupaj, in kadar ni bilo treba zavračati živine, preživljali čas ob skupnih igrah.

Pregovori in reki

Gara kot črna živina. Najdražja krma je tista, ki jo živina pristrada.

Vraže

Po gospodarjevi smrti so nekdaj zbudili v hlevu živino in jo nakrmili, da je ostala budna. Naj živina ve, da gospodarja ni več in da bo prišel drugi. Ko je umrla gospodinja, so zbudili vse kure v kokošnjaku in svinje v svinjaku.

Med tukajšnjim podeželskim prebivalstvom je ohranjenih še veliko vraž in tudi običajev v zvezi z živinorejo. Kmetje so si zmeraj želeli, da bi bila njihova živina zdrava in močna, da bi lahko opravljala najtežja dela in da bi gospodarju prinašala dobiček. Tako so npr. tisti, ki so hoteli imeti najdebelejše prašiče, dajali tem jesti že zjutraj v temi (pred sončnim vzhodom). Bili so prepričani, da bodo njihove svinje tako debelejšje od sosedovih. Pri kravah so zmeraj, kadar so šli molst, pred njimi naredili znamenje križa, da bi imele »dosti mleka«. Sicer pa so dajali živini jesti tudi velikonočni žegen, piti blagoslovljeno vodo, po hlevu, svinjaku, ... so poškopili s presmecem in z blagoslovljeno vodo in podobno, vse z namenom, da bi živina bila zdrava.

Ohranjene so tudi vraže glede nakupa ali prodaje živine na sejmu.

Ko sta se kupec in prodajalec pogodila za ceno, sta si udarila v roke in prisegla, da je vse, kar sta povedala o živini, resnica. Na vprašanje, ali k ceni spada tudi vrv, s katero je bila živina pripeljana na sejem, je večinoma veljalo pravilo: »Kamor je šel bik, naj gre še štrik«. Ko je kupec odštel denar, mu je prodajalec vrnil nekaj kovancev od kupnine. Ta denar se je imenoval »božji lon«. Kupec ga je podaril na poti proti domu prvemu beraču, ki ga je srečal, ali pa farni cerkvi za srečo in zdravje živine.

Šege

Na dan sv. Antona (17. januarja) in sv. Vincencija (22. januarja) živina ni delala, saj sta bila ta dva svetnika zavetnika živine.

Svečnica že pomeni prvo pomladno toplino »ko svečnica pride, skoro zima odide«.

Naslednjega dne (3. februar), na blaževo, je kmet naredil pred vrati hleva z gorečo svečo trikrat križ, da živine ne bi pičila kaka strupena žival. Na svečnico blagoslovljena sveča ima čarodejno moč. Na dan sv. Blaža (3. februarja) je »vse živine god«, zato se še tega dne ne sme vpregati.

Ohranile so se tudi prastare ljudske pustne maske. V preteklosti so ljudje v živalski preobleki predstavljali demone, ki so s čarodejno silo odganjali zimsko mrtvilo in budili naravo k pomladnemu življenju. Tako so poznali ruso, kokota, piceke. Pustne maske so hodile od hiše do hiše, voščile zdravje, plodnost živini, nesnost kuram ter pobirale darove.

Tudi nekaj zelenja iz velikonočnega presmeca so dajali živini – da bi bila zdrava in debela. Ob veliki noči pa so imele veliko moč tudi čarovnice in so kravam odvzemale mlečnost. Da bi to preprečili, so fantje na veliki četrtek pokali z biči in tulili v mlečne piskre. Tako so preganjali čarovnice. Ob veliki noči je živina dobila velikonočni kruh, da bi bila zdrava.

Kosti blagoslovljenega mesa so zatikali pod streho, da bi imeli prihodnje leto spet dovolj svinjine.

Jajčne lupine velikonočnih pirhov, raztresene okrog hiše, so varovale hišo pred kačami.

Po vaseh je bila navada, da so živino poškopili z žegnano vodo, preden je pomladi odšla na prvo pašo.

Jurjevo je bilo pomladni in pastirski praznik. Na jurjevo so imele čarovnice veliko moč in so želele škodovati živini, ki so jo tega dne prvič gnali na pašo. Zato so pastirji glasno pokali z biči, da bi jih pregnali. Ob binkoštih so bili zli duhovi in coprnice še posebej nevarni, saj se v teh dneh zgodnjega poletja bije zadnji boj zime s poletjem, teme s svetlobo, mraza s toploto. Zato so škropili z žegnano vodo.

Ob novem letu pa so prihajali koledniki voščiti zdravje ljudem in živini z besedami:

»Dosti žita, dosti vina, zdrava bodi vam živina ...«

V gozdu

Zajec

Na splošno zajec pomeni nesrečo. Če greš na pot in ti zajec prekriža pot, se moraš obrniti in iti nazaj, sicer boš nesrečen.

Kdor goni dva zajca, nobenega ne ujame. V coklah ne hodi zajcev lovit!

Lisica

Pravijo, da lisjak s svojim oglašanjem najavlja, da bo kmalu v bližini naraščaj. Nekateri so prepričani, da lajanje lisjaka pomeni, da se bo vreme poslabšalo. Tedaj je pričakovati dež ali celo sneg.

Lisica je volku služila, pa je kožuh izgubila. Ko lisica spi, najlaže kure ulovi.

Tradicionalne pustne maske živalskega izvora na ormoškem območju

Širše ormoško območje je bilo v preteklosti zelo bogato s tradicionalnimi pustnimi maskami. Pustni dan ni bil navaden dan. Ne le, da je bil to dan norčij in šegavosti, tega dne so veljale tudi posebne zapovedi. V okolici Ormoža so verjeli, »če na pustni dan ni bilo k hiši nobene maskare, niso pridelali debele repe«. Med pustnimi maskami in šegami tega območja so se v preteklosti pojavljale predvsem maske živalskega izvora, ki so glede na pretežno podeželsko območje odražale način življenja tukajšnjih ljudi. Izražale so povezanost s kmečkim delom, zemljo in živino in odvisnost prebivalstva od nje. Skozi te maske so želeli ljudje izraziti in zaželeti hiši dobro letino, nesnost pri kokoših ter plodnost pri živini. Med pustnimi maskami je na ormoškem območju ohranjenih še precej takšnih, ki pomenijo nadaljevanje tradicionalnih pustnih mask iz preteklosti. Otroci so se že navsezgodaj veselili dobrih domačih krofov, ki so jih tega dne cvrli pri vsaki hiši. Dan se je začel že navsezgodaj, ko se je družina zbrala ob luščenju koruze. Pri tem opravilu so morali biti vsi tiho, »da ne bi fazani in vrane slišali in bi nato hodili na njivo koruzo jest.« Otroci so si nagajali, da bi kdo kaj rekel. Odrasli pa so jih kregali. *V koših so nato odnesli na njivo gnoj in ga nasipali na kupe. Nato so ga zažgali. Ogenj je pregnal krtice, da ne bi uničevale krompirja.* Kuram so nato še dali v obroč koruzo in jim s tem preprečili odlaganje jajc v sosedova gnezda. »Na pusta zgodaj vstani, vzemi kokoš in z njo teci trikrat okrog hiše« Vse leto bodo tako pridno nesle. Otroci so hodili od hiše do

hiše in se zabavali. Med šegami je bila značilna igra, ko so »skubli« gosaka. V ravno vrsto se je postavilo nekaj fantov. Prvega so vlekli za lase. Ta je moral ugotoviti, kdo je to storil. Smeha ni manjkalo.

Tradicionalni pustni obhod na ormoškem območju predstavljajo med drugim živalske maske »picek«, »kokot«, medved in nagajivi »mrsa« ter »rusa«.

Maske in preobleke so ljudje v predpustnem času izdelovali in pripravljali sami. Izdelovali so ogrodja ruse, kokota ter šivali preobleke za piceke, medveda. Za maske piceka in kokota so potrebovali veliko perja, ki so ga nalepili na ogrodje in preobleko. Zato so morali perje zbirati skozi vse leto.

Medved je bil v preteklosti priljubljena živalska maska. Njegov izvor je treba verjetno iskati v časih, ko so cigani hodili po naših vaseh in vodili medvede po sejnih. V medveda se napravi fant, ki si obleče narobe obrnjen kožuh in si obraz zakrije s kožuhovinasto »larfo«. Spremlja ga gonjač (cigan), ki ga sili, da mora plesati in zganjati razne norčije.

Pustna maska »kokot«.

Ormoško območje, okrog leta 1954.

Iz etnološke fototeke PMPO, enote Ormož.

Picek je ptičja maska. V piceka se oblečejo fantiči, oblečeni v dolga krila in bele srajce. Na glavi imajo stožčasto kapo iz papirja, oblepljeno z raznobarnimi papirnatimi trakovi. Obraz imajo zakrit s papirnatim naličjem. Picek zajaha leseno palico, ki ima na sprednjem koncu izrezljano petelinjo glavo. Spodnji

konec je oblepljen s perjem in predstavlja rep. Zraven piceka hodi še spremljevalec. Ta je prav tako našemljen fantič. Nadene si staro obleko in klobuk, obraz pa si zakrije s papirnatim naličjem. V roki nosi grablje in košaro, v kateri je pleve, seme, ki ga poseje za dobro letino. Na vasi hodita picek in njegov spremljevalec od hiše do hiše. Na vrtu posejeta seme, ki ga spremljevalec z grabljami še zagrebe. V košaro spravita darove, krofe, klobase ali jajca, s katerimi ju obdari gospodinja.

Kokot je ptičja maska. Prinesel naj bi nesnost pri kokoših. Fantje si nadenejo ogrodje iz lepenke, ki je oblepljeno s perjem. Kokotov spremljevalec je podoben picekovemu. Hodita od hiše do hiše in voščita srečo.

Mrsa ali kamela: v kamelo se napravi fant ali mož. V roke vzame palico s kameljo glavo na koncu in se ogrne z rjuho, na kateri je zadaj prišit rep. Podobnost s pravo kamelo je le majhna. Tudi kamelo spremlja v staro obleko napravljen gonjač z namazanim obrazom. Kamela teče in poskakuje in z gonjačem obiskuje znance.

Rusa je konjska maska. Predstavljata jo dva fanta, ki se spravita pod leseno rusino ogrodje, pokrito s ponjavo. Ta je obita z ovčjo kožo. Spodnja čeljust je gibljiva. Glava se pomika s potegom na vrstico. Rusa ima zadaj rep. Ob njegovem korenu so obešeni svinjski mehurji, ki predstavljajo prašnike. Na rusinem hrbtu je lutka iz cunj. Spremljata jo gonjač in pobirač. Oblečena sta v staro obleko, obraz pa imata maskiran. Rusa je neubogljiva, saj počne razne norčije, meče se po tleh, hlasta po ljudeh ipd. Njen prvotni pomen je bil želeti zdravje ljudem in plodnost pri konjih, a je že zdavnaj utonil v pozabo.

Rusa. Ormoški karneval, februar 2009.

Iz etnološke fototeke PMPO, enota Ormož.

Intervju z gospo Ano Ratek

22. januarja 2009 sem opravila intervju z gospo Ano Ratek, dolgoletno članico in predsednico KUD Janez Trstenjak s Huma pri Ormožu.

Zastavila sem ji sledeča vprašanja:

* *V ljudskem vraževerju predstavlja živalski svet posebno skupino in nekateri ljudje še danes verjamejo, da je človekova usoda tesno povezana z obnašanjem živali. Na ormoškem območju se v rekah in pregovorih pojavlja veliko živali. Ali poznate kakšne?*

V pogovoru z gospo Ratek sem takoj ugotovila, da jih pozna veliko, vse sem si zapisala, na njen predlog pa sem jih tudi razdelila glede na življenjski prostor.

* *Na ormoškem območju se v vražah pojavlja veliko živali. Ali poznate kakšno?*

Po božiču se daljša dan. Za novo leto za toliko kot kokot zine. Ob treh kraljih pa toliko kot kokot stopi. Na valentinovo pa se ptički ženijo. Zato na območju Huma otrokom nastavijo na brajde pečene ptičke.

* *Poznate morda kakšna domača imena za živali?*

V pogovoru z gospo Ratek sem se seznanila tudi z domačimi imeni za posamezne živali:

muca - «möček», pes - «cucek», petelin - «kokot», kokoš - «küra», raca - «reca», zajec - »zövec«, prašič - «svija», pajek - «pavok» ...

* *Živali se pojavljajo tudi v ljudskih pesmih tega območja. Ali mi jih lahko poveste oz. zapojete?*

Gospa Ana Ratek me je tako seznanila z besedili ljudskih pesmi s tega območja, ki govorijo o živalih. V okviru društva gojijo stare ljudske običaje in pojejo domače ljudske pesmi.

Kolko košta ..., Muca maca ..., Ponedeljek se že približuje ..., Müha nese k mlini ..., Milijon pasjih noga ... Pesmi mi je še zapela, besedila pa sem si tudi zapisala.

Muca maca

Muca maca, bolna taca, kje si bila kaj storila,
da te dekla je splazila.

V kuhinji sem se mudila, lonec mleka prevrnila,
dekla me je z metlo štrc,
pa še nekaj v rebra brc.

Domu ženi

Domu ženi moja hči,
domu ženi moja hči,
oča so ti fürtoh kúpili;
ne maram za fürtoh,
domu ne bom gnala,
le pasi se, le pasi se, Riðenkica.

Kelko košta

Kelko košta, bog nas vari,
kaj potrošijo zidari,
kaj za njih fse mota bit',
to vam hočem razložiti'.

Kmet mu more bika klati,
sam pa sühi krüh žvekati,
tele, prolenk in puran
mora bit' za novi hram.

V zimi se pečenka skrije,
glážek malokdaj nalije,
vina in purana ni,
süha grüška mu diši.

Vütro k hiži kesno pride,
sem pa to po rüšti ide,
žnüro meče do podne,
cigla pa še šlata ne.

Streči more jemu drügi,
vapno' ma v široki trügi,
če sfali mu kakšnih sort,
že se dere, nesi mord.

Obid mu prehitro mine,
vsaki cajt si ke počine,
špara cejok in roke,
te pa še na hajzl gre.

Kdo život smo vso poklali,
prazen lagev vün skotali,
mošnja prozna tam leži,
nova hiža le stoji.

Če zidorof ne bi meli,
te po lükjah bi živeli,
Bog te živi, oj zidor,
pij in jej in slüži dnor.

Müha nese k mlini

Müha nese k mlini žakel borovnice,
hojla drija, hojla drom, žakel borovnice.

Mlinaria je prosila, hitro mi semelte,
hojla drija, hojla drom, hitro mi semelte.

Mlinar jo je pito, kaj te s totoj meloj,
hojla drija, hojla drom, kaj te s totoj meloj.

Krüheka mo pekli, gostüvaje mo meli,
hojla drija, hojla drom, gostüvaje mo meli.

Koga te ženili, skükača pa žabo,
hojla drija, hojla drom, skükača pa žabo.

Buha hižo zmeta, vüš pa dete zible,
hojla drija, hojla drom, vüš pa dete zible.

Prišo, prišo keber, prineso torbo reber,
hojla drija, hojla drom, prineso torbo reber.

Prišla, prišla müha, prinesla torbo krüha,
hojla drija, hojla drom, prinesla torbo krüha.

Prišla, prišla čmela, v gosli igrati je začela,
hojla drija, hojla drom, v gosli igrati je začela.
Müha pa komör sta plesala, da se je hiža tresala,
hojla drija, hojla drom, da se je hiža tresala.

Prišo, prišo zovec, natiro čmelo v Grodec,
hojla drija, hojla drom, natiro čmelo v Grodec.
Müha je vzela poleno, jo vrgla komori v koleno,
hojla drija, hojla drom, jo vrgla komori v koleno.

Komor je vzejo kropjačo, jo vrgo mühi v keblačo,
To imaš, to imaš, to je moška glava.
To imaš, to imaš, to je moška glava.

Milijon pasjih nog

Milijon pasjih noga,
človek, kaj de s toga,
naš kokot je šo lisici v rit,
po klancu pritracala,
moj'ga je pobrala,
hote z menom, gremo je lovit.

Z vesi vküp bežijo,
perje vsi gledijo,
kokota mojega je tü greben,
to je ne svetnica,
to je le lisica,
hote hitro, gremo je lovit.

Po rihtara so poslali,
da bi jo vün skopali,
kovoč z železno špico prileti,
notri v lükjo segne, pa jo vün potegne,
nesreča pri tej priči se zgodi.

Lisica se zasükne,
mo med noge smükne,
pa mu fiks und fertig vün odje;
kovoč jo tak premlati,
da več nemre stati,
da ta mrha mrtva obleži.

Intervju z gospo Nežko Vaupotič

27. januarja 2009 sem opravila intervju z gospo Nežko Vaupotič, ki je bila zaposlena v ormoški knjižnici in jo nekaj časa tudi vodila. V razgovoru mi je zaupala, da jo je že od otroštva naprej zanimalo ljudsko izročilo, ki ga je tudi zbirala. Hodila je »od vasi do vasi« in »od hiše do hiše« in si zapisovala razne reke, pregovore in modrosti tukajšnjih ljudi. Tako si je zapisala veliko šeg, povezanih z živalmi, ki napovedujejo vreme, nenavadno obnašanje živali napoveduje nesrečo, zapisala si je npr. ljudsko modrost, da pes leži vedno na pozitivnem mestu, mačka pa vedno na negativnem.

Sklep

Z raziskovanjem sem se prepričala, da se za pregovore, šege in ljudske običaje ni bati. Z anketnim vprašalnikom sem dokazala, da so pregovori, šege in ljudski običaji na ormoškem območju med mladimi še vedno prisotni. Presenetilo pa me je, da se rezultati niso bistveno razlikovali med mestnimi in vaškimi otroki, kot sem pričakovala, preden sem začela raziskovati. Upam samo, da moji vrstniki izročila naših dedkov in babic ne bodo pozabili. V ta namen sem se odločila in naredila knjižico z naslovom Od vasi do vasi o živalih na Ormoškem med ljudmi v pregovorih in rekih. To knjižico bom podarila sošolcem, saj želim, da se bogata dediščina babic in dedkov na ormoškem območju ohrani tudi za naše zanamce.

Gospa Ana Ratek je zelo aktivna na vseh področjih ohranjanja kulturne dediščine in se zelo rada odzove povabilu naše šole. Ob dnevih dejavnosti rada zapoje, kar je storila tudi med mojim intervjujem. To me je pripeljalo do ideje, da bi ljudske pesmi s tega območja, ki govorijo o živalih, posnela na zgoščenko. Na ta način

lahko s skupnimi močmi pripomoremo, da se ljudska pesem, ki govori o živalih, ohrani.

Spoznala sem, da v ljudskem vraževerju živalski svet predstavlja posebno skupino in da nekateri ljudje še danes verjamejo, da je človekova usoda tesno povezana z obnašanjem živali. Skozi zgodovino so se pregovori, šege in navade širili in ohranjali v obliki rim, da so si jih ljudje lažje zapomnili, medtem ko so reki kratki, včasih tudi duhoviti, saj so v njih v kratki in jedrnatih obliki povzete življenjske izkušnje in modrosti tukajšnjih ljudi o živalih skozi čas. Simbolika živali naj živi še veliko časa in naj pride na plan večkrat, ne le v času pusta.

Ključne besede

Živali, izročilo, vreme, raziskovalna naloga, anketa, intervju, reki, pregovori, vraže, šege, običaji.

Ustna vira

- Ana Ratek, predsednica KUD Janez Trstenjak s Huma pri Ormožu.
- Nežka Vaupotič, stanujoča v Ulici Dr. Hrovata 1 v Ormožu, nekoč zaposlena v ormoški knjižnici.

Literatura

- E. BOJC: *Reki in pregovori na Slovenskem*, Ljubljana, 1980.
- *Družinska pratika za navadno leto 1998 – 1992*. Ljubljana.
- F. KOVAČIČ: *Trg Središče, krajepis in zgodovina*, Maribor, 1910.
- D. KUNAVER: *Živali pod streho domačo v ljudskem izročilu*, 1996.
- V. MÖDERNDORFER: *Verovanja, vere in običaji Slovencev*, Celje, 1946.
- S. PREK: *Ljudska modrost*, Ljubljana, 1982.
- R. RADEŠČEK: *Slovenske ljudske vraže*, Ljubljana, 1988.

Povzetek

Temelj raziskovalne naloge so pregovori in šege, v katerih nastopajo živali in so še danes prisotne v vsakdanjem življenju Ormožanov. Živali so razdeljene glede na bivalni prostor, tej delitvi sem sledila pri opisu posamezne živali, intervjujih in v anketnem vprašalniku, s pomočjo katerega sem naredila primerjavo poznavanja živalske simbolike med murskosoboškimi vrstniki in to primerjala z ormoškimi osmošolci. Ugotovila sem, da je živalska simbolika v ljudskem izročilu še vedno živa tako na ormoškem kot na murskosoboškem območju, tudi med mladimi.

